

T.C. BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**SURİYELİ SIĞINMACILARIN BURSA'NIN YEREL EKONOMİSİNE
ETKİSİNE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ: TEKSTİL SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammet Emre SARAÇ

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Enes Battal KESKİN

BURSA – 2019

T.C. BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**SURİYELİ SIĞINMACILARIN BURSA'NIN YEREL EKONOMİSİNE
ETKİSİNE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ: TEKSTİL SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammet Emre SARAÇ

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Enes Battal KESKİN

BURSA – 2019

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sosyoloji Anabilim / Sosyoloji Bilim Dalı'nda 701644014 numaralı Muhammet Emre Saraç'ın hazırladığı "Suriyeli Sığınmacıların Bursa'nın Yerel Ekonomisine Etkisine Sosyolojik Bir Bakış: Tekstil Sektörü Örneği" konulu Yüksek Lisans (Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlik Tezi / Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, 01/08/ 2019 günü 11:50- 13:10 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ..... (başarılı / başarısız) olduğuna ..... (oybirliği / oyçokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Dr. Öğr. Üyesi Enes Battal KESKİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Mehmet ULUKÜTÖK
Bursa Teknik Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Erhan KUÇLU
Bursa Uludağ Üniversitesi

01/08/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 25/07/2019

Tez Başlığı / Konusu: **Suriyeli Sığınmacıların Bursa'nın Yerel Ekonomisine Etkisine Sosyolojik Bir Bakış: Tekstil Sektörü Örneği**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 86 sayfalık kısmına ilişkin, 25/07/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %10'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

25/07/2019

Adı Soyadı: Muhammet Emre Saraç
Öğrenci No: 701644014
Anabilim Dalı: Sosyoloji
Programı: Sosyoloji
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Enes Battal KESKİN
25.07.2019

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Suriyeli Sığınmacıların Bursa’nın Yerel Ekonomisine Etkisine Sosyolojik Bir Bakış: Tekstil Sektörü Örneği” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

01.08.2019

Muhammet Emre Saraç

701644014

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Muhammet Emre Saraç
Üniversite: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı: Sosyoloji
Tezin Niteliği: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı: X + 97
Mezuniyet Tarihi:
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Enes Battal Keskin

SURİYELİ SİĞINMACILARIN BURSA'NIN YEREL EKONOMİSİNE ETKİSİNE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ: TEKSTİL SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

Bu tez çalışmasının ilk bölümünde göç sosyolojisinin temel kavramları ve hukuki prosedürü açıklanarak kavramsal ve hukuki karmaşanın giderilmesi amaçlandı. İkinci bölümde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Bursa'ya yönelen kitlesel göç hareketleri tarihsel olarak incelendi. Üçüncü bölümde araştırmanın amacı ve yöntemi tanıtılmış, ardından yürütülen çalışmadan elde edilen sonuçlara yer verildi. Yürütülen bu çalışmada sohbet tarzı mülakat tekniği uygulandı. Suriyeli sığınmacıların Bursa'nın tekstil sektörüne etkileri birçok açıdan değerlendirilerek çalışma şartları betimlenerek elde edilen sonuçlar tartışıldı.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası Göç, Sığınmacı, İşsizlik, Enformel Sektör, Tekstil

ABSTRACT

Name and Surname: Muhammet Emre Saraç
University: Bursa Uludag University
Institution: Social Science Institution
Field: Sociology
Degree Awarded: Master
Page Number: X + 97
Degree Date:
Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Enes Battal Keskin

A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE OF THE EFFECT OF SYRIAN ASYLUM-SEEKERS ON THE LOCAL ECONOMY OF BURSA: THE CASE OF TEXTILE SECTOR

In the first part of this thesis, it is aimed to eliminate the conceptual and legal confusion by explaining the basic concepts and legal procedures of migration sociology. In the second part, the mass migration movements directed to Bursa from beginning of the Republic of Turkey has been analyzed historically. In the third chapter, the aim and methodology of the research are introduced and the results obtained from this study are given. In this study, interview technique was applied. The effects of the Syrian refugees on the textile sector of Bursa were evaluated in many aspects, the working conditions were described and the results were discussed.

Keywords: International Migration, Asylum Seeker, Unemployment, Informel Sektör, Textile

ÖNSÖZ

İlk olarak hayatım boyunca beni sevgilerinden hiç mahrum bırakmayan, tüm kararlarımı saygıyla karşılayan aileme teşekkür ederim. Onlar olmasaydı birçok şeyde olacağı gibi tez çalışmamı bitirme imkânı da bulamazdım.

Her soruma içtenlikle ve sabırla cevap veren, olumlu enerjisi ve desteğiyle beni motive eden, tez yazan öğrencinin hayalindeki anlayışlı aynı zamanda birikimli danışman rolünü üstlenen danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Enes Battal Keskin'e teşekkür ederim.

Yaklaşık bir yıl boyunca danışmanlığımı yapmış olan Doç. Dr. Rıza Sam'a beni yeni ufuklarla tanıştırması ve her tez yazan öğrencinin sorduğu "nasıl" sorusuna içtenlikle cevap vermesi nedeniyle teşekkür ederim.

Araştırma sürecinde doğru insanlara ulaşmamı sağlayan dostum Mustafa Gökhan Aydın'a ve özellikle tercüme konusunda yapmış oldukları katkılar nedeniyle Osman Alhayek, Ahmed Muhammed ve Diaa Alkojak'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca eğitim hayatım boyunca beni her anımda destekleyen, hayat çizgimi çizmemde yol göstericilik yapmış olan Sayın Mehmet Bedri Mermutlu'ya destekleri nedeniyle teşekkür ederim.

Son olarak bu süreçte beni motive eden, anlayan ve destekleyen Özlem Toker'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
YEMİN METNİ.....	ii
İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
GÖÇ: TEORİK ve HUKUKİ ÇERÇEVE.....	3
1. GÖÇ OLGUSUNA KAVRAMSAL BAKIŞ.....	3
1.1. Göç Kavramı	3
1.2. Göç Türleri.....	4
1.2.1. Yönlerine Göre Göç Hareketleri: İç Göçler ve Uluslararası Göçler.....	5
1.2.1. Nedenlerine Göre Göç Hareketleri: Gönüllü Göç ve Zorunlu Göç	5
1.2.2.1. Richmond'un Reaktif-Proaktif Göç Ayrımı	7
1.2.2.2. Petersen'in Beş Göç Tipi.....	11
1.2.3. Şekline Göre Göç Hareketleri: Düzenli ve Düzensiz Göç.....	13
2. GÖÇ HAREKETLERİNE DAİR TEORİLER	13
2.1. İtme Çekme Teorileri	13
2.1.1. Everett Lee'nin İtme-Çekme Teorisi	14
2.1.2. Sture Öberg'in Katkıları	16
2.2. Egon Kunz'un Kinetik Modeli.....	17
2.3. İkiye Bölünmüş (Dual) Emek Piyasası Kuramı	21
2.4. Sosyal Ağlar (Network) Teorisi	23
3. TÜRKİYE'DE MÜLTECİ ve SİĞİNMACILARA YÖNELİK YASAL PROSEDÜR.....	25
3.1. 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1963 New York Protokolü	25
3.2. 2013 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)	27
3.3. Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik.....	30

İKİNCİ BÖLÜM.....	33
BURSA'NIN GÖÇ TARİHİ.....	33
1. TÜRKİYE – YUNANİSTAN MÜBADELESİ.....	34
2. 1952- 1967 YUGOSLAVYA'DAN YÖNELEN GÖÇLER.....	37
3. BULGARİSTAN KAYNAKLI GÖÇLER	41
3.1. 1950/51 Bulgaristan Göçleri	42
3.2. 1969-1978 Yakın Akraba Göçü	45
3.3. 1989 Zorunlu Göçü	46
4. SURİYELİ SİĞİNMACI GÖÇÜ	48
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	53
SURİYELİ SİĞİNMACILARIN BURSA İLİNİN TEKSTİL SEKTÖRÜNE ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	53
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ.....	53
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	55
3. SURİYELİ SİĞİNMACILARIN BURSA KENTİNİ YERLEŞMEK İÇİN TERCİH ETME NEDENLERİ	58
4. YEREL HALKIN SURİYELİ SİĞİNMACI ALGISI: EKONOMİYE KÜLFET Mİ? ..60	
5. SURİYELİ SİĞİNMACILARIN EMEK PİYASASI BAKIMINDAN ETKİLERİ.....	62
5.1. İşverenlerin Yerli İşgücü Temininde Yaşadığı Güçlükler ve Nedenleri	64
5.1.1. Çalışma Koşulları Bakımından Yerli İşgücünün Tekstil Sektöründe Çalışma Eğilimlerini Düşüren Etmenler	66
5.2. Vasıf ve Deneyim Yönüyle Tercih Edilme Nedenleri	68
5.3. Sığınmacıların Hak Mağduriyetleri: Neden Katlanırlar, Neler Yaşarlar?.....	70
5.3.1. Ücret Eşitsizlikleri Bakımından Yaşanan Hak Mağduriyetleri.....	70
5.3.2. Çalışma İzinleri Bakımından Yaşanan Hak Mağduriyetleri	72
6. SOSYAL AĞLARIN İŞ GÜCÜ PİYASASINA ERİŞİMDEKİ ETKİSİ.....	75
7. SİĞİNMACILARIN AÇTIKLARI ŞİRKETLER BAKIMINDAN ETKİLER.....	77
7.1. Yerel Düzeyde Ticarete Etkileri ve İstihdam Kapasiteleri.....	79
7.2. Şirketlerin İhracat Oranlarına Etkileri.....	80
SONUÇ	83
KAYNAKÇA.....	87

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Mübadillerin İllere Göre Yerleştirilme Sayıları	36
Tablo 2: Yugoslavya Göçmenlerinin Yıllara Göre Aileler ve Kişiler Bakımından Sayıları	40
Tablo 3: 1950- 1951 Yıllarında Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Yerleştirildikleri İller	44
Tablo 4: 1989 Zorunlu Göçünde Göçmenlerin Aile ve Birey Sayılarının İlleri Göre Dağılımı	47
Tablo 5: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler.....	49
Tablo 6: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Geçici Barınma Merkezlerine Göre Dağılımı	50
Tablo 7: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı	51
Tablo 8: Aktif Çalışma Yaşındaki Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı	51
Tablo 9: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk On İle Göre Dağılımı	52
Tablo 10: Katılımcı Listesi	55
Tablo 11:Çalışma İzni Almış Suriyeli Mültecilerin Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı.	73
Tablo 12: Suriye Ortak Sermayeli Kurulan Şirket Sayısı En Fazla Olan İlk Beş İl	77
Tablo 13: Suriye Ortak Sermayeli Kurulan Şirketlerin Yabancı Ortak Sermayeli Şirketlere Oranı En Fazla Olan İlk Beş İl	78

KISALTMALAR LİSTESİ

AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
GBM	Geçici Barınma Merkezi
IOM	Uluslararası Göç Örgütü
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)
YUKK	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

Göç olgusu insanlık tarihi kadar kadim bir olgudur, yani insanlığın en asli niteliklerinden biridir. Göçebeliğin insanlık tarihinde büyük bir yeri vardır. Göçebelikten yerleşik hayata geçilmesi de göçün insan hayatı üzerindeki etkisini azaltmamıştır. Göç olgusu insanların büyük şehirlere hareketleri ile devam etmiştir. Bu durum 19.yy'da ulus-devletlerin ortaya çıkması ve oluşan sınırların kontrol altında tutulmaya çalışılması ile yoğunlaşmıştır. Göç eyleminin sonuçlarının hem menşei hem de hedef ülkede farklı nitelikteki etkileri bu kontrol mekanizmalarının daha yoğun hâle gelmesine neden olmuştur.

Neden ve sonuçları bakımından göç hareketleri zamana ve mekâna göre farklı varoluş biçimlerine sahiptir. Göç tüm sosyal olgularda olduğu gibi doğa benzeri bir yasa bağıntısına dayanmamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana insanlığın gördüğü en yoğun göç dalgası olan Suriyeli sığınmacı göçü de hem nedenleri hem de sonuçları itibariyle farklı niteliktedir. 2010 yılının Aralık ayında Libya'da Muhammed Buazizi isimli bir seyyar satıcı gencin kendisini ateşe vererek başlattığı eylemler, kısa sürede bölgedeki birçok ülkeye yayılarak "Arap Baharı" adını alan politik ayaklanmaları doğurmuştur. Suriye'deki etkisini 2011 yılında gördüğümüz eylemler, Dera kentinde başlamıştır. Başlarda barışçıl nitelik taşıyan bu eylemler, Suriye Arap Cumhuriyeti hükümetinin yapılan gösterileri askeri güç kullanarak bastırmaya çalışması ile kısa sürede tüm ülkeye yayılmıştır. Bu etkiyle farklı dini, ideolojik, etnik grupların bölünmesi ve bu grupların uluslararası kimi devletler tarafından desteklenmesi bir insanlık dramını doğurmuştur. İç savaşın yaşandığı bu ülkede insanlar hayatlarını kurtarmak için en yakın ülkelere iltica etmek durumunda kalmıştır. Başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere; Lübnan, Irak, Mısır ve Ürdün'e yönelen bu kitlesel akınlar sonuçları bakımından da her bölgeyi farklı boyutlarda etkilemiştir.

Bu çalışma, kitlesel bir karaktere sahip Suriyeli sığınmacı göçünün, Türkiye'nin önemli sanayi kentlerinden olan Bursa'nın en temel ekonomik faaliyet alanlarından birisi olan tekstil sektöründeki etkilerini konu edinmiştir. Dört bölüme ayrılan bu çalışmada ilk bölümde göç kavramı açıklanarak göç çeşitleri arasındaki ayrımlar belirtilmiş; göç alanına dair temel teoriler tartışılmıştır. Aynı zamanda Türkiye'deki güncel koruma kanunları ve yönetmelikler tartışılarak mülteci haklarını güncel olarak

belirleyen bu öğeler tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde birçok kitlesel göç eylemine ev sahipliği yapan Bursa kentinin kitlesel göç deneyimi tarihsel olarak ele alınmıştır. Son bölümü oluşturan uygulama kısmında ise; Suriyeli sığınmacıların ekonomik etkileri incelenmiş, Bursa ili özelinde sanayi sektörünün tekstil kolundaki muhataplarının katılımıyla gerçekleştirilen saha araştırması bulguları ifade edilmiş; ayrıca çalışmanın konusuna, amacına ve yöntemine de bu başlıkta yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ: TEORİK ve HUKUKİ ÇERÇEVE

Kavramlar sosyal bilimlerde toplumsal fenomenlerin analiz edilebilmesi açısından vazgeçilemez araçlardır. Betimleme ve değerlendirme amacıyla kullanılan kavramlar, şeylerin diğer şeylerden ayrımını sağlar. Teoriler ise, dünyaya ilişkin kavramların sistematik hâlde düzenlenip birbiriyle ilintili tanımları ve ilişkileri kapsamaktadır (Marshall, 1999: 436). Bu nedenle ilk bölümde öncelikle toplumsal bir olgu olarak göç ve göçe ait kavramlar tanımlanmış; izleyen başlıklarda ise, araştırmanın analizinin gerçekleştirilebilmesi açısından göç olgusuna dair teoriler ele alınmıştır. Aynı zamanda bu bölümde Türkiye'nin Suriyeli sığınmacı göçünde uyguladığı hukuki prosedürler incelenerek durumun bütünsel bir analizinin yapılması hedeflenmiştir.

1. GÖÇ OLGUSUNA KAVRAMSAL BAKIŞ

Toplumsal olguların sağlıklı analizi ancak olgunun ve olguya ait kavramların iyi şekilde tanımlanmasına bağlıdır. Bu nedenle bu bölümde, insanlık tarihini şekillendiren göç olgusunun birçok disipline konu edilmesi ve birçok kültürü muhatap edinmesi nedeniyle oluşan kavram karmaşası giderilmeye çalışılmıştır. Sosyolojik olarak göç olgusunun neyi ifade ettiği ve hangi şekillerde var olduğu belirtilmiştir.

1.1. Göç Kavramı

Göç, her toplum için farklı boyutlarda etkilere sahiptir. Birçok farklı nedene, etkiye, oluş şekline, yere ve zamana bağlı olan göç olgusuna konusu bakımından; tarih, iktisat, sosyoloji, psikoloji, uluslararası ilişkiler, hukuk gibi birçok disiplin tarafından ısk tutulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle göç olgusunun her alan için kabul görmüş tek bir tanıma sahip olduğu söylenemez.

Göç kavramı, Türk Dil Kurumu (2018) tarafından “ Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” olarak tanımlanmaktadır. Marshall (1999: 685), göçü “Bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasi sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketleri” şeklinde tanımlamaktadır. Göçü açıklamaya çalışan bir başka sözlüğe göre göç: “Geçici ya da kalıcı olarak insanların bir ülkeden başka bir ülkeye giderek yeniden yerleşmesidir (...)” (Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 13). Adıgüzel (2016: 3) ise göç olgusunu; “İnsanların sosyal, ekonomik, siyasi veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi yer değiştirmesi” biçiminde tanımlar. Pazarlıoğlu (2007: 121), göç olgusunu “Ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, dini, doğal afet vb. nedenler ile gerçekleşen nüfus hareketleri” şeklinde tanımlarken, Wood (1994: 607), “Kalıcı veya yarı kalıcı bir ikamet değişikliği” olarak tanımlamaktadır.

Bu çalışmada daha genel bir tanımı kullanılmış ve göç olgusu, “Farklı nedenlere, etkilere, oluş şekillerine, yere ve zamana bağlı olarak farklı etkilere sahip olan, bireysel ya da gruplar hâlinde yerel, ulusal ya da uluslararası sınırların aşılması suretiyle kalıcı ya da geçici olarak ikamet amacıyla yer değiştirme eylemleridir” cümlesiyle açıklanmıştır.

Göç kavramının farklı tanımlarının olmasının temel nedeni, göçün farklı oluş şekillerine sahip olmasıdır. Bu bakımdan göç olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi için göç türlerinin açıklanması gerekmektedir.

1.2. Göç Türleri

Göç; yönlerine, nedenlerine ve yasal koşullara bağlı olarak üç farklı kategori altında ele alınabilir. Bu bölümde iç göçler ve uluslararası göçler, yönlerine göre göçler olarak; gönüllü göç ve zorunlu göçler, Richmond ve Petersen’in görüşleri de dâhil olmak üzere nedenlerine göre göçler olarak ele alınmıştır. Düzenli ve düzensiz göçler ise, yasal koşullara bağlı göçler olarak son bölümde tartışılmıştır.

1.2.1. Yönlerine Göre Göç Hareketleri: İç Göçler ve Uluslararası Göçler

Göç hareketlerini varış yerlerine göre iki temel kategoride incelemek mümkündür. Bunlardan ilki iç göç hareketleridir. İç göçler ülke içerisinde gerçekleşen göç hareketleridir. Yani: “Yeni bir ikamete sahip olmak amacıyla veya yeni bir ikametle sonuçlanacak şekilde insanların ülkenin bir bölgesinden başka bir bölgesine göç etmeleri’ dir (IOM, 2009: 27). Uluslararası göçler ise, kişilerin geçici veya kalıcı olarak bir ülkeden başka bir ülkeye gitmek suretiyle orada yeniden bir yerleşim alanı kurmasıdır (Bartram vd. 2017: 13).

Uluslararası göç konusuyla ilintili olarak kullanılan diğer kavramlar ise; menşei ülke (*country of origin*), hedef ülke (*country of destination*) ve transit ülke (*country of transit*) kavramlarıdır. Göç terimleri sözlüğü hedef ülke terimini, “göç akınları (yasal ya da yasadışı) için varılacak hedef konumundaki ülke” olarak tanımlanmaktadır (IOM, 2009: 25). Menşei ülke kavramı ise “düzenli ya da düzensiz göç hareketlerinde, göçmenin ilk çıktığı ülke” şeklinde ifade edilmektedir (Adıgüzel, 2016: 7). Transit ülke kavramı da hedef ülkeye giderken ya da menşei ülkeye dönerken içerisinde geçilen ve bir süre boyunca göçmenin kaldığı ülkeyi işaret etmektedir (Adıgüzel, 2016: 7). Buradan hareketle transit göç; geçiş hâlinde ve göç yolculuğunda ara duraklardan birinde olduğunu, hedef noktasına henüz ulaşılmadığını ve bir bitmemişliği ifade eder.

Bu kavramlardan hareketle Suriyeli sığınmacıların durumu düşünüldüğünde, Türkiye’nin genellikle hedef ülke olduğu belirtilebilir. Avrupa’ya gitme amacıyla hareket eden Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarının, Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinden Avrupa’ya geçmeleri durumunda ise, Türkiye Cumhuriyeti transit ya da geçiş ülkesi konumunda olacaktır. Bu bakımdan Suriye Arap Cumhuriyeti’nin bu göç akını için menşei ya da kaynak ülke olduğu belirtilebilir.

1.2.1. Nedenlerine Göre Göç Hareketleri: Gönüllü Göç ve Zorunlu Göç

Göçleri nedenleri bakımından iki temel kategoriye ayırmak mümkündür. Bunların ilki olan gönüllü göç (*voluntary migration*) hareketleri; kişilerin yaşam standartlarını yükseltmek için, herhangi bir baskı ya da zorlamaya maruz kalmaksızın

kendi istekleriyle göç etmeleridir. “Göçmen” kavramı bu kategoride değerlendirilebilir. Bu kavramın tanımı için uluslararası düzeyde kabul edilen bir tanım bulunmamaktadır. Uluslararası Göç Örgütü, gönüllü göçü şu şekilde tanımlamaktadır: “ kişinin ‘kişisel rahatlık’ amacıyla ve dışarıdan herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın hür iradesiyle göç etmeye karar verdiği durumlar” (IOM, 2009: 22). Yani göçmenlik sosyal refah adına, bireylerin kendi istekleri ile gerçekleştirdikleri yer değişimleridir. Beyin göçleri, uluslararası işçi göçleri, emekli göçleri gibi göç çeşitlerini gönüllü göçler kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Nedenleri bakımından göç çeşitlerinin ikincisi zorunlu göç (*forced migration*) olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yirminci yüzyılda ciddi bir artış göstermiş olan; insanların hayatta kalma amacıyla çatışma, doğal afet, kıtlık, salgın hastalık, etnik baskılar nedeniyle toplumsal, iktisadi ve siyasal zorlayıcılara dayanan topluca yer değiştirmeler bu göç çeşidini oluşturmaktadır (Öner, 2016: 17). Egemen güçlerin kutuplaşması, ulus devlet yapılarının ortaya çıkması, çevresel sorunların baş göstermesi ve siyasi ideolojilerin çeşitlenmesi zorunlu göç tipinin yaygınlaşmasının temel nedenleridir. Martin (2010: 43) zorunlu göçleri üç boyutta sınıflamaktadır. Bunlardan ilki yerinden edilmenin gerçekleştiği *mekândır*. Uluslararası sınırların ötesine geçenler “mülteci” ya da “uluslararası göçmen” olarak belirtilirken, ulusal sınırlar içerisinde hareket edenler “ülke içinde yerinden edilmiş kişiler” (*internally displaced person*) ya da “ülke içi göçmenler” (*internal migrant*) olarak anılmaktadır. Genel eğilimin dışında Martin, zorunlu göçleri sadece mültecilerle ya da sığınmacılarla sınırlamaz; aynı zamanda – mültecilik tanımında belirtilen baskı faktörlerinin muhatabı olan – ülke içerisinde yer değiştiren kişilerin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

İkinci boyut, zorunlu göçlerin *nedenlerini* belirtir. 1951 Cenevre Sözleşmesi mülteci kavramını özellikle politik problemlerle bağlantılı olarak ele almıştır. Fakat Martin (2010: 42-43) aynı zamanda doğal afetlerin yıkıcı etkilerinin, iklim koşullarındaki değişimlerin ya da çevresel bozulmaların da sınır ötesi hareketlere neden olabildiğini belirtir. Bu nedenle sadece politik değil çevresel faktörlerin de dikkate alındığı uluslararası yasal çerçevelerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Üçüncü boyut ise, göç sürecini yani *zamanını* ifade eder. Martin (2010: 43) mültecilerin veya yerinden edilenlerin önemli bir bölümünün, uzun zaman boyunca özel yardım ya da koruma ihtiyacı yaşadıklarını belirtmiştir. Genellikle uzun süreli krizlerin sonucu olarak ortaya çıkan zorunlu göç mağdurlarının ihtiyaçlarının, yaşadıkları zorlukların ve sahip oldukları fırsatların birçok yönden farklılaştığına dikkat çekerek göç hareketlerinin özgül yapılarına işaret etmiştir.

Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarının Türkiye’de bulunmalarının temel sebebi, bu bakımdan göçün zorunlu hâliyle alakalıdır. Yani Suriyeli sığınmacılar gönüllü göç kavramının en belirleyici özelliği olan; kişisel istek ve hayat kalitesi artırma amaçlarından yoksundur. Bu bakımdan sığınmacıların göç etmelerinin temel nedeninin, iç savaştan kaçmak ve hayatlarını sürdürmek olduğu, bu yüzden hareketin zorunlu göç olduğu ifade edilmektedir. Martin’in terminolojisinden yaklaştığımızda ise, mekân bakımından uluslararası zorunlu göçmenler; neden bakımından ölüm ve zulüm dolayısıyla mülteci oldukları ifade edilmektedir.

Göç olgusunun tasnifi birçok düşünür tarafından ele alınmış, göçün salt gönüllü ya da zorunlu ayrımı eleştirilmiştir. Bu bakımdan takip eden kısımda Richmond’un ve Petersen’in göç çeşidi tasniflerine yer verilmiştir.

1.2.2.1. Richmond’un Reaktif-Proaktif Göç Ayrımı

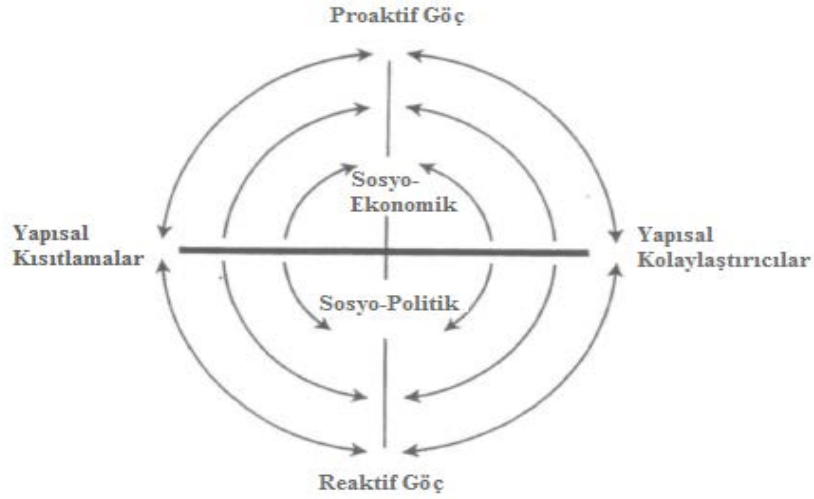
Anthony H. Richmond, “Reaktif Göç: Mülteci Hareketleri Üzerine Sosyolojik Perspektifler” (*Reactive Migration: Sociological Perspectives On Refugee Movements*) adlı makalesinde gönüllü ve zorunlu göç arasındaki indirgemeci ikilemi reddederek yapı-fail dikotomisi ışığında çoklu bir göç teorisi öne sürmüştür (Bakewell, 2015: 205).

Richmond’a (1993: 10) göre, göç sebepleri bir düzlem olarak düşünülebilir. Düzlemin aşırı uçlarından ilkinde hareketin motivasyonunun maddi veya sembolik avantajları maksimize edilmektedir. Yani bir yanıla sosyo- ekonomik etkilerin karar mekanizmalarında temel belirleyici olduğu belirtilmiştir. Avantaj elde etme amacıyla verilen bu kararlar aynı zamanda rasyoneldir. Richmond’un düzleminde yer alan diğer aşırı uç, kriz durumlarında bireylerin tahammül sınırlarını zorlayan yoğun tehditleri

ifade eder. Yani sosyo-politik faktörlerin göç kararında temel faktör olduğu belirtilmektedir.

Richmond gönüllü göç kavramı yerine proaktif göç kavramını, zorunlu göç kavramı yerine reaktif göç kavramını önerir. Proaktif göçmenlere; profesyoneller, girişimciler, emekli kişiler ve sözleşmeli geçici işçiler örnek olarak gösterilmektedir. Proaktif ve reaktif göç hareketleri ayrımı arasındaki temel faktör seçim şansıdır. Proaktif göçmenler hareket etme tercihlerinde, hedef seçimlerinde ve geri dönüş fırsatlarında reaktif göçmenlere göre daha özgürdür (Richmond, 1993: 12). Proaktif göçmenler, reaktif mültecilere göre hem göç hareketi kararının verilmesi sürecinde hem de gidebilecekleri yerler konusunda daha fazla seçeneğe sahiptir.

Şekil 1: Göçün Yapısı (Richmond, 1993: 11)

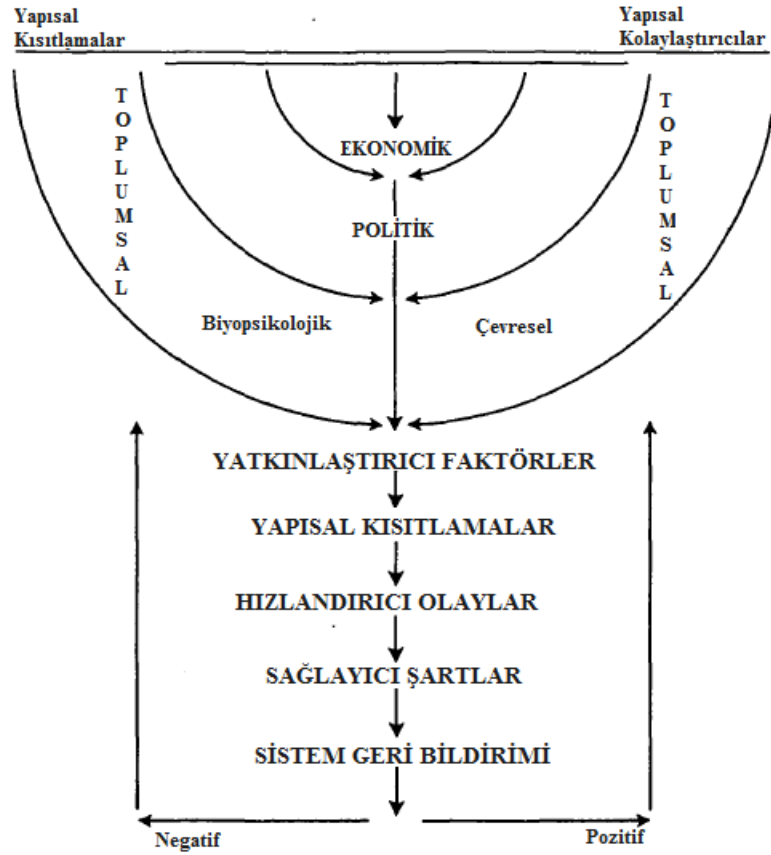

Richmond, mültecilik meselesinin salt hukuki bakış açısıyla değerlendirilmesinin, uluslararası sınırlarla bağlantısına dikkat çekerek – reaktif mülteci hareketlerinde – sosyolojik bakış açısının kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü uluslararası mültecilerin hareketlerine neden olan faktörlerin, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler tarafından da paylaşıldığı vurgulamıştır. Bu nedenle “mülteci” kavramının kapsamının siyasi, ekonomik, çevresel, sosyal ve psikolojik değişkenleri içine alan bir boyutta genişletilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Richmond, 1993: 11- 12).

Sosyolojik perspektiften bakılınca reaktif göçün kapsamı iç veya dış savaşlardan, etnik azınlıklara yönelik soykırım politikalarına, iklim değişikliklerine, sivil otoritelerin yeteri kadar koruma ve rehabilitasyon sağlamadığı durumlara kadar uzanır. Bu yüzden ona göre “mülteci” kavramı savaş, kıtlık, ekonomik çöküş ve diğer felaketlerden kaynaklanan kriz durumlarına tepki gösterenleri, yani ülke içerisinde bu nedenlerle hareket edenleri de kapsamalıdır (Richmond, 1993: 11- 12).

İklim değişikleri, kuraklık ve kıtlığın, devrim ve iç savaşların da dâhil edilmesiyle göçün sosyo-politik ve ekonomik nedenlerden bağımsız olmadığı fark edilebilmektedir. Bu bakımdan Richmond, mültecileri reaktif göç çeşidiyle ifade etmiş; ekonomik, politik, sosyal, çevresel ve biyo-psikolojik belirleyiciler arasındaki etkileşimi vurgulamıştır. Diğer yandan yatkınlaştırıcı etmenler, yapısal kısıtlamalar, hızlandırıcı olaylar, sağlayıcı şartlar ve sistem geri bildirimleri faktörleriyle bir sistem modeli geliştirmiştir. Böylece proaktif ve reaktif göç arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya çabalamıştır (Richmond, 1993: 12; Sert, 2016: 30).

Şekil 2: Reaktif Göç: Çok Değişkenli Faktör Analizi (Richmond, 1993: 13)

Reaktif göçün özel belirleyicileri olduğunu ifade eden Richmond, bu belirleyenlerin ilkinin yatkınlaştırıcı faktörler (*predisposing factors*) olduğunu belirtmiştir. Dünyanın farklı ülkeleri ve bölgeleri arasındaki zenginlik ve kaynakların aşırı eşitsizliği, reaktif göçün yatkınlaştırıcı faktörleridir. Bu tür eşitsizliklerin politik belirsizliklerle birleşmesi, mülteci hareketlerinin ortaya çıkmasını olağanlaştırmaktadır. Richmond (1993: 12-15), reaktif göçün yatkınlaştırıcı faktörleri olarak politik belirsizlikleri şu şekilde belirler: Devlet terörü, radikal etnik milliyetçilik, ayrılıkçı hareketler, emperyalist güçler ve küreselleşme.

İkinci faktör ise yapısal kısıtlamalardır (*Structural Constraints*). Geçiş yasaları, çalışma izinleri, kısıtlı seyahat kuralları, oy kullanma ve diğer vatandaşlık haklarından yoksun bırakma ya da hükümetlerin yasadışı göçmenlere ve sığınmacılara karşı uyguladığı zorlayıcı önlemler reaktif göçün kısıtlayıcı etmenleridir. Her tür otoriter baskı, göç etme eğilimine katkıda bulursa da, aynı baskıcı yasalar ve totaliter önlemler göç eylemini zorlaştırabilmektedir (Richmond, 1993: 15-16).

Üçüncü tür olarak hızlandırıcı olaylar (*Precipitating Events*) ise; genel olarak sistemin normal işleyişini bozan, böylece bir nüfusun mevcut koşullar altında hayatta kalma kapasitesini yok eden olayları içermektedir. Ekonomik, politik, sosyal veya çevresel durumdaki ani değişikliklerin reaktif göçü hızlandırabilecek nitelikte olduğu belirtilmiştir. Devrimler, ırkçı ya da dini ayaklanmalar, ayrılıkçı gruplar, terör faaliyetleri ve soykırım politikaları hızlandırıcı olaylara örnek olarak gösterilmektedir. Aynı zamanda yerel halkın yaşamını, sağlığını ve geçimini tehdit eden, gıda maddelerini ya da konutlarını tahrip eden doğal ve teknolojik felaketler de reaktif göçü hızlandırabilme kapasitesine sahiptir (Richmond, 1993: 16-17).

Reaktif göçler sadece yatkınlaştırıcı faktörler ve hızlandırıcı olayların yaratmış olduğu koşullar altında gerçekleşmez. Büyük ölçekte olanaklar sağlayan faktörlere ihtiyaç duyulur. Bunlar genellikle tartışılan yapısal kısıtlamaların öteki yüzünü oluşturan ve dördüncü belirleyici faktör olan sağlayıcı şartlardır (*Enabling Circumstances*). Mülteci kampları kuran, ülkeye giriş koşullarını gevşetebilen ve sığınma başvurusu prosedürleri düzenleyen hükümet ve sivil toplum kuruluşlarının varlıkları ve eylemleri bu kapsamdadır. Yine dikta yönetimlerinin sonu, sınır

kontrollerinin gevşetilmesi gibi etkinlikler, sağlayıcı şartlara örnek gösterilmiştir (Richmond, 1993: 17).

Reaktif göç sonucunda toplumlar ve küresel sistem üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler gerçekleşir. Reaktif göç, alıcı ülkelerin istikrarını tehdit eden bir seviyeye ulaşıncaya dek büyüyebilir. Bu düzeye ulaşıldığında ise, devletin daha fazla göç alma olasılığı nedeniyle kendi vatandaşları tarafından karşı çıkışlar başlar. Böylesi bir durumda daha sonra gelecekler için caydırıcı ve kısıtlayıcı önlemler alınır. Bu önlemler Richmond'ın belirttiği beşinci ve son faktör olan sistem geri bildirimleridir (*system feedback*). Mülteci statüsü için katı standartlara uygun olmayanları kabul etmeme, mültecileri sınır dışı etme ya da istemsiz geri gönderme programları bu kapsama girmektedir (Richmond, 1993: 17-18). Bu bakımdan sistem geri bildirimlerinin aslında yapısal kısıtlamalara yol açtığı belirtilmiştir.

1.2.2.2. Petersen'in Beş Göç Tipi

Uluslararası göç üzerine düşünen bir diğer düşünür William Petersen'dir. 1958 yılında yayımlanan çalışması "Göçün Genel Bir Tipolojisi" (*A Typically of Migration*) adlı eseri iç ve dış göç analizlerini bir tipoloji hâline getirme girişimi taşımaktadır.

Bazı insanlar göç ederken bazılarının neden göç etmediğini soran Petersen, göçün normal bir süreç olduğu ve her insanın aynı şekilde değerlendirildiği görüşlere karşı çıkmıştır. Bazı insanların yeniye ulaşmak için göç ettiğini belirterek bu tür göçmenleri yenilikçiler (*innovating*) olarak adlandırmıştır. Diğerlerinin ise, koşullardaki değişimler nedeniyle sahip oldukları şeyleri korumak için göç ettiklerini vurgulamış ve bu tür göçmenlerin muhafazakâr (*conservative*) olarak adlandırılmasını önermiştir. Böylece bu iki göçmen grubunun göç eylemlerini yenilikçi göç ve muhafazakâr göç şeklinde ayıtmıştır. Bu girişimi göçün gelişmiş bir tipolojisini yapmak amacıyla geliştirmiş olan Petersen, itme-çekme kutupluluğundan hareketle beş farklı göç sınıflaması yapmıştır (1958: 259).

- a. İlkel Göç (*Primitive Migration*): Bu göç tipinde itici faktörler genellikle ekolojik yapıdan kaynaklanmaktadır. Kuraklık, kötü hava şartları ya da çevredeki bozulmalara neden olan güçlüklerle başa çıkılamadığı durumlarda

görülmektedir. Temelde bu bozulmalar nedeniyle fizyolojik ihtiyaçların karşılanamadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır.

- b. Zorunlu Göçler (*Forced Migrations*): Zorunlu göçler de ilkel göçlerde olduğu gibi baskıyı ifade eder. Fakat bu göç çeşidinde insanların hareketlerine neden olan baskının kaynağı doğa değil, devlet ya da sosyal nedenlerdir. Yani, bu göç tipinin sosyal baskı nedeniyle ortaya çıktığı ifade edilebilir.
- c. Yönlendirilmiş Göçler (*Impelled Migrations*): Bu göç tipindeyse baskı, kaynağını zorunlu göçlerde olduğu gibi sosyal koşullardan almaktadır. Zorunlu göçlerden ayrıldığı nokta, baskının yoğunluğudur. Yönlendirilmiş göçlerde hareket inisiyatife dayalıdır; zorunlu göçlerde ise herhangi bir inisiyatiften bahsetmek mümkün değildir.
- d. Serbest Göç (*Free Migration*): Bu göç çeşidini diğerlerinden ayıran temel nokta, herhangi bir baskının söz konusu olmamasıdır. Göçün meydana gelmesinin temel belirleyicisi bireylerin iradeleridir. Yani bireyler yenilik ya da sahip olunan durumların iyileştirilmesi amacıyla göç ederler.
- e. Kitlesele Göç (*Mass Migration*): Kitlesele göç hareketlerini diğer göç hareketlerinden ayıran temel nokta, neden değil nasıl sorusudur. Bireyler yukarıda belirtilen itici faktörler nedeniyle kitlesele göç eyleminde bulunduğunda, bu göç tipine uygun bir hareket gerçekleştirmiş olmaktadır (Petersen, 1958: 259-264).

Petersen'in göç tasnifi literatürdeki ilk göç tasniflerinden biri olması ve belli yönlerden geçerliliğini hâlâ koruması bakımından önemlidir. Bu tasniften hareketle Suriyeli sığınmacıların göç eylemlerinin zorunlu göçler kategorisindedir. Zorunlu göç tipinin ana belirleyicisi olan baskı, Suriye'de yoğun olarak gözlenmektedir. Sadece toplumsal değil askeri bir baskıyı da içeren Suriye'deki bu durum, sığınmacıların zorunlu olarak göç etmesinin ana nedenidir. Burada vurgulanması gereken diğer özellik ise Petersen'in da belirttiği üzere Suriyeli sığınmacıların göç etme sürecinde pasif olduğudur. Edilgen konumdaki sığınmacıların göç hareketi diğer yandan kitlesele bir karakterdedir.

1.2.3. Şekline Göre Göç Hareketleri: Düzenli ve Düzensiz Göç

Göç çalışmalarında sıkça kullanılan diğer kavramlar düzenli göç (*regular migration*) ve düzensiz göçtür (*irregular migration*). Bu ayrım göç eylemindeki bireyin hedef ülkeye ya da transit ülkeye yasal yollarla mı yoksa yasa dışı yöntemlerle mi girdiğiyle ilintilidir. “Tanınan, yasal kanallar kullanılarak gerçekleşen göç” (IOM, 2009: 14) şeklinde tanımlanan düzenli göç, bu koşullara uyulmadığında düzensiz hâle gelmektedir. Göçün, düzenli ya da düzensiz karaktere sahip olması sadece ülkeye giriş süreci ile alakalı değildir. Aynı zamanda ülkede prosedüre uygun olmayan şekilde kalmak ya da ülkeden yasal zeminin belirlediği şeklin dışında ayrılmak da bireyin düzensiz göçmen olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır (Migration Workand Migrats’ Rights Network, 2009: 4). Diğer yandan düzensiz göç kavramı; göçmen kaçakçılığı, insan ticareti, yasal olarak ülke sınırlarından girilip vize süresinin geçirilmesi, yasal veya yasadışı göçmenlerin kaçak veya zorla çalışması gibi birçok olguyu içine alan bir çatı kavramdır (Atasü-Topçuoğlu, 2016: 501).

2. GÖÇ HAREKETLERİNE DAİR TEORİLER

Bu başlık altında incelenmiş göç kuram ve modelleri, Suriye göçünü anlamak üzere birçok farklı kuram arasından seçilmiştir. Bu kuramların hiçbirisi “Bir süreç olarak anlaşılan göç bugün karmaşık ve heterojendir,” (Öberg, 1996: 339) önermesi ışığında tüm göç eylemlerini açıklama iddiasında değildir. Tüm göç eylemleri farklı etkilerle başlar, farklı tarihsel koşullara sahiptir ve farklı özellikler taşır. Bu bölümde, Suriyeli sığınmacıların etkilerinin daha iyi analiz edilebilmesi için, farklı kavramsal çerçeve ya da paradigmalardan yararlanan birçok teoriye yer verilmesi uygun bulunmuştur.

2.1. İtme Çekme Teorileri

İtme-çekme teorisi göç literatürü bakımından hâlâ en sık başvurulan teorilerin başında gelmektedir. Genellikle göç eyleminin iki bölge arasındaki çekici ve itici faktörlerin etkisiyle gerçekleştiğini savunan bu görüşün en bilinen temsilcisi, Everett

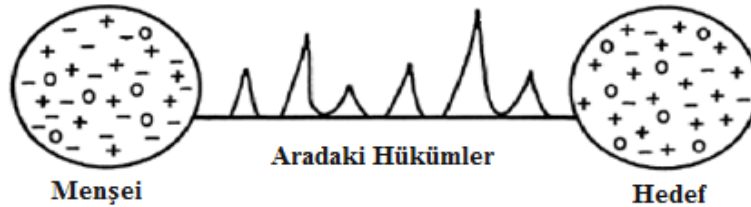
Lee'dir. Sture Öberg ise Lee'nin teorisinde zorunlu göç eylemlerini açıklama hususunda kullanılan itici faktörleri genişleterek katkıda bulunmuştur.

2.1.1. Everett Lee'nin İtme-Çekme Teorisi

İtme-çekme kuramının en bilinen teorisini Everett Lee, 1966 yılında yayımladığı *Bir Göç Teorisi (A Theory of Migration)* adlı makalesiyle gündeme gelmiştir. Bu kurama daha sonra başka teorisyenler tarafından katkılar yapılmışsa da bunlar, kuramın temel dayanaklarına yapılan pozitif eleştiriler şeklinde gelişerek aslının korunması ile ortaya çıkmıştır (Çağlayan, 2006: 72).

En temelde Lee (1966: 50) göç olgusunu hesaba bağlı bir eylem olarak kurgulayarak bu kararın verilmesinde kimi faktörlerin etkilerinin ve yönünün olduğunu belirtmektedir. Yani her potansiyel göçmen için dört temel faktör ve bu temel faktörün üç temel yönü vardır. Menşei ülkeye ilişkin faktörler, hedef ülkeye ilişkin faktörler, kişisel faktörler ve aradaki hükümler olarak ayrılan bu faktörlerin pozitif (+), negatif (-) ve nötr (o) yönleri söz konusudur. Kişiler bir bölgeden diğerine göç ederken menşei bölgedeki, hedef bölgedeki ve bu bölgeler arasında göç eylemlerini kolaylaştıracak ya da zorlaştıracak hükümlerin pozitif, negatif ya da nötr yönlü faktörlerini değerlendirerek (Şekil 3'te belirtildiği gibi) kalma ya da gitme tercihlerini belirler. Hesaba bağlı olan göç olgusunda kişisel faktörler de en az diğer faktörler kadar etkilidir.

Şekil 3: Göçteki Menşe - Hedef faktörler ve Aradaki Hükümler (Lee, 1966: 50)

Fakat bireylerin hareketlerine karar verme sürecinde tercihlerini belirleyen bu faktörler her birey için farklı yönde ve yoğunlukta etkilidir (Lee, 1966: 50). Bu nedenle

aslında kişilerin buldukları bölgelerden ayrılmasında ya da başka bölgelere yerleşmesinde belirleyici olan itici ve çekici faktörlerin her bireyde farklı etki yarattığı; kimi bireyler için itici olan faktörlerin başka bireyler için tam tersi çekici bir faktör olduğu belirtilmektedir. Lee (1966: 50) bu durumu iyi okul sistemine sahip bölgeler örneğiyle açıklamıştır. Okul çağında çocukları olan aileler için bu bölgeler çekici niteliktedir ve bu talep nedeniyle bu bölgede kira ücretlerinin yüksek olması olasıdır. Fakat iyi bir eğitim sistemine sahip bir bölgenin yüksek ücretli kiralara, çocuksuz aileler için itici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölgede ev sahibi olan ve sahip olduğu dairede ikamet eden bekar bir genç için ise, iyi bir eğitim sistemine sahip bu bölgede yaşamının pozitif ya da negatif yönlü değil, nötr bir faktör olduğu belirtilmektedir.

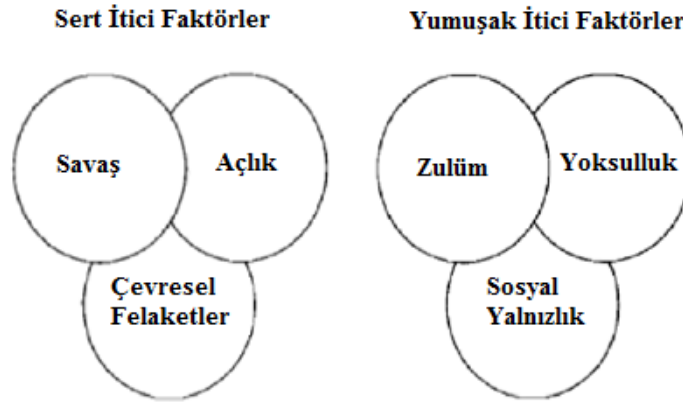
Fakat insanların göç etme eylemi sadece pozitif, negatif ya da nötr yönlü faktörlerin basit ve rasyonel bir hesabıyla ilintili değildir. Bu nedenle Lee (1966: 51) aradaki hükümlerin göç hareketlerinde oynadığı role dikkat çekmiştir. Bu hükümler birçok durumda göçmenin göç kararını etkilemektedir. Hedef ve menşei ülke arasında bazı durumlar kimi zaman hafif, kimi zamansa aşılabilir denebilecek bir dizi engel şeklinde varlık bulur. Aradaki hükümlerin en yaygını ve en önemlisi mesafedir. Bu bakımdan Suriyeli sığınmacıların büyük bölümünün yakınlık ilişkisi nedeniyle komşu ülkelere sığınmış olması ya da Türkiye'nin açık kapı politikası sığınmacılar için aradaki hükümleri belirlemektedir.

Lee'nin görüşleri incelendiğinde kalmak ve gitmek arasında pozitif ve negatif etkilerin hesaplayıcısı olan insan tahayyülü, bireylerin katı rasyonel varlıklar olarak düşünüldüğünü göstermektedir. Lee bu eleştirileri hesaba katmış olmalı ki, göç eyleminin tüm bireyler için tamamen rasyonel olmadığını aksine bazıları için irrasyonel olduğunu iddia eder (Lee, 1966: 51). Göç kararında söz sahibi olmayanlar için süreç irrasyonel bir nitelik taşımaktadır. Bu tür durumlara, çocukların ister istemez ebeveynleriyle hareket etmek durumunda (Özyakışır, 2012: 46) olması örnek olarak gösterilmiştir.

2.1.2. Sture Öberg'in Katkıları

Uluslararası göç daha önce de belirttiğimiz üzere salt ekonomik nedenlerden mülhem değildir. Kuzey ve güney arasındaki göçün çözümlenmesine yönelik geliştirdiği teorisinde Öberg, göç literatüründe sıkça başvurulan itici-çekici faktörler teorisine katkıda bulunmuştur. Öberg'in 1996 yılındaki çalışması, Lee'nin (1966) itici-çekici faktörler teorisinde bulunan itici faktörler kısmına odaklanarak oluşturulmuş ve zorunlu göçü içerecek şekilde geliştirilmiştir. İtici faktörleri; sert itici faktörler (*hard push factors*) ve yumuşak itici faktörler (*soft push factors*) olarak da çatallandıran Öberg, sert faktörleri reaktif göçe neden olan insani krizler, savaşlar, silahlı anlaşmazlıklar, beslenme yetersizliği ya da kıtlık ve çevresel felaketler gibi dramatik durumları içerecek şekilde genişletmiştir. Yumuşak itici faktörlerin ise zulüm, sosyal dışlanma, yoksulluk veya işsizlik gibi durumlardan oluştuğunu belirtmiştir (Sert, 2016: 37).

Şekil 4: Göçün Sert ve Yumuşak İtici Faktörleri (Öberg, 1996: 346)

İtici faktörler, hızlı küresel nüfus artışının gıda ve diğer kaynaklar için rekabet üzerindeki etkileri veya iki bölge arasındaki refah uçurumuna benzer olarak yapısal olabileceği gibi şekil 4'te gösterildiği üzere bireysel faktörleri de içerebilmektedir (Öberg, 1996: 346).

Öberg'e (1996: 346) göre sert itici faktörlerden ilki savaşlardır. Uzun süren etnik gerginlikler ya da ekonomik eşitsizliklerden kaynaklanan –uluslararası ya da ülke içerisindeki– savaşlar büyük göç akınlarına neden olmaktadır.

Çevresel felaketlerin çoğu zaman büyük göç akınlarının gelecekteki nedeni olarak tartışıldığını belirtmiş olan Öberg, Çernobil'in 1986 yılında Ukrayna'da yaptığı gibi atomik, biyolojik veya kimyasal silahlar üreten nükleer enerji santrallerinin veya fabrikaların büyük alanları kirletebileceğine dikkat çekmiştir. Sadece bu tür kurumlara sahip bölgelerin değil aynı zamanda küresel ısınma kaynaklı deniz seviyesinin yükselmesi ya da kasırğa durumlarının da yine sert itici bir faktör olarak çevresel felaketlerle ilgili olduğunu vurgulamıştır (Öberg, 1996: 348-349).

Açlık bir diğer sert itici faktör olarak özellikle Güney Afrika başta olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde varlığını sürdürmektedir. Ona göre açlık; geçmişte Ukrayna'da ya da Güney Sudan'da yaşandığı gibi düşmanlara karşı kullanılacak bir silah olabildiği için etnik-siyasi gerilimlerin üst düzeyde olduğu ülkelerde görülebilir (Öberg, 1996: 347).

Öberg, yumuşak itici faktörleri ise üç başlık altında değerlendirmiştir. Bunların ilki, yoksulluktur. Hem mevcut durum hem de gelecek için en büyük göç akınına neden olacak faktör olarak yoksulluğu belirtmiştir. İkinci faktör olan zulüm ise etnik gerginliğe bağlı olarak gelişir ve barış zamanlarında gerçekleşirken savaş zamanlarında ise cinayetlere yol açar. Üçüncü faktör ise sosyal yalnızlıktır (Öberg, 1996: 347-350).

2.2. Egon Kunz'un Kinetik Modeli

1970'lerin sonlarına doğru mültecilerle ilgili kaygıların uyanmasıyla birlikte bu tür hareketlerin analizi için analitik bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır (Zolberg, Suhrke ve Aguayo, 1989: vi). Bu gayede olan Egon Kunz da 1973 yılında "Kinetik Model" adlı analizini geliştirmiştir.

Kunz bu girişimiyle hem serbest göçmenler ile mülteciler arasındaki farkları hem de mülteci alt türlerini birbirlerinden ayırmaya çalışmıştır. Göç çalışmalarında geleneksel olarak kullanılan itme (push) ve çekme (pull) faktörlerine, baskı (preassure) faktörleri eklemek suretiyle yeni bir model geliştirmeye çabalamıştır. Kunz'a göre, çoğu mültecinin kaçış ve iskân kalıpları iki kinetik türe uygundur. İlk kategorideki göç hareketleri için "önceden eylemli mülteci hareketleri (anticipatory refugee movemets)"

terimini kullanırken diğerkategori için “akut mülteci hareketleri (acute refugee movements)” kavramlarını kullanmıştır (Kunz, 1973: 131).

Önceden eylemli mültecilerin temel özellikleri, tehlikeli durumları önceden sezebilme kabiliyetleridir (George, 2010: 380). Bu kabiliyet, askeri veya politik durumun bozulmasıyla anavatanlarından düzenli şekilde ayrılmalarının önünde engel olabilecek gelişmelerden önce harekete geçmelerini mümkün kılar (Kunz, 1973: 131-132). Yani bireyler yaşadıkları bölgelerde kaosa neden olabilecek gelişmeleri önceden sezerek sonuçlarını öngörür böylece daha en başından yani olaylar ortaya çıkmadan önce hayat şartlarını zorlayıcı nitelikteki bu olayların etkilerinden sıyrılabilmek amacıyla farklı bölgelere hareket ederler. Stein’in (1981: 322) genellikle eğitimli, hâli vakti yerinde ve uyanık olarak nitelemiş olduğu bu grupta yer alan mülteciler; Kunz’un (1973: 131-132) belirttiği üzere sıklıkla biraz sermayeye sahip olan ve sahip olduğu mesleğe gideceği bölgede de devam etmenin yolları konusunda bilgilendirilmiş kişileri ifade eder.

Bu göçmen grubunun özellikle rasyonel eylemleri ve olumsuzluklara hazırlıklı olma potansiyelleri nedeniyle gönüllü göçmenlerle karıştırılma olasılıkları yüksektir. Fakat Kunz’a (1973: 132) göre bu mülteci grubunu gönüllü göçmenlerden ayıran temel özellikler göçe neden olan faktörlerdir. Gönüllü göçmenler bireysel olarak daha iyi bir yaşam deneyimi için harekete geçerken önceden eylemli mültecilerin hareketlerinin belirleyicisi dışsal ve zorlayıcı etkilerdir. Yani gönüllü göçmenlerin hareketlerinin belirleyicisi çekici faktörlerken, önceden eylemli mültecilerin hareketlerinin temel belirleyicisi itici ve baskılayıcı faktörlerdir.

Bir diğerkategori olan akut mülteci hareketleri ise, ezici ve itici faktörler sonucu ortaya çıkar (Stein, 1981: 322). Büyük siyasi değişimler ya da orduların hareketlerinden kaynaklanan bu tür göç hareketlerinde, mülteciler için temel amaç sığınma hakkı tanıyacak güvenli bir yakın ülkeye ulaşmaktır. Akut mültecileri önceden eylemli mültecilerden ayıran temel nokta, olayların başlaması sürecinde ya da başladıktan sonra harekete geçmeleridir. Yani akut mülteciler önceden eylemli mültecilerin sahip oldukları sezgi kabiliyetine, onların yoğunluğunda sahip değildir. Bu yüzden akut mülteciler çoğunlukla göç etme kararı için bir hesaplama ya da planlama yapacak vakti bulamazlar. Yaptıkları hazırlıklar sadece felaket bölgesinden kaçmakla

sınırlı olan akut mülteciler, kaçışın sonuçlarını pek az düşünür. Önlerini görececek bir durumdan uzak olan bu insanların yaptıkları, sadece zarardan kaçmaktır (George, 2010: 380). Bu yüzden akut mülteci hareketlerinin temel belirleyicisinin ezici nitelikler taşıyan itici faktörler ve yoğun şekilde gerçekleşen baskılayıcı faktörler olduğu belirtilmiştir. Bu hareketlerde çekici faktörler ya büyük yoksunluklarla var olur ya da hiç var olmazlar (Kunz, 1973: 134). Akut mülteciler ülkelerinden ayrılıp sığınma yerine ulaştıklarında zor bir seçim yaparlar. Bu seçimler ülkelerine dönmeleri, iltica yerinde kalmaları ya da yabancı ve uzak bir ülkeye yerleşme fırsatını kabul etmeleridir (George, 2010: 380).

Bu hareketlerin temel özelliklerinden bir diğeri, kitlesel bir karaktere sahip olmasıdır. Toplumun çoğunluğu aynı sorunla yüz yüze kalması nedeniyle harekete dahil olur. Kitlesel olarak hareket etmenin mümkün olmadığı durumlarda ise, insanlar bireysel ya da grup hâlinde hareket eder (Kunz, 1973: 132).

Kunz 1981 yılında *Sürgün ve İskân: Mülteci Teorisi (Exile and Resettlement: Refugee Theory)* adlı eserinde ise, mülteci sınıflamaları yaparak kendi kavramlarını ortaya atmıştır. Mültecilerin çeşitlerini, yer değiştirmelerinin niteliklerini ve yerleştikleri ülkelere dair faktörleri farklı kategorilerde incelemeye çalışmıştır. Mültecilerin ne şekilde sınıflandırılması gerektiğini, yerinden edilmeye karşı tutumlarına göre üç farklı gruba ayıran Kunz bunları; çoğunluk kimliğine sahip mülteciler (majority-identified refugees), olaylara yabancılaşmış mülteciler (events-alienated refugees) ve kişisel olarak yabancılaşmış mülteciler (self-alienated refugees) olarak belirtmiştir (Kunz, 1981: 42-43).

İlk mülteci türü, çoğunluk kimliğine sahip mültecilerdir. Bu mülteci türündeki bireyler uluslarına, vatanlarına ve halklarına sıkı sıkıya bağlıdır. Kimliklerini bu aidiyetleri üzerinden tanımlarlar. Mülteci durumuna düşmelerinin temel nedeni ise yurttaşların çoğunluğu tarafından paylaşılan muhalif tavırlarıdır. Bu tavır mevcut hükümete ya da zalimce davranan yabancılara yöneliktir. Kendi ülkelerindeki toplumsal ve siyasi olaylar/durumlar göç etmelerinin temel nedeni budur. Bu mülteci türü, diğer mülteci türlerine oranla vatanlarına ve uluslarına yoğun olarak bağlıdır. Bu yüzden dönüş hareketlerine katılma ihtimalleri, diğerlerine göre daha yüksektir (Kunz, 1981: 42-43; Collins, 1996: 12).

İkinci mülteci türü olan olaylara yabancılaşmış mülteciler; genellikle dini grupların, etnik azınlıkların ve nadiren sosyal sınıfların üyesi olmaları nedeniyle dışlanılardan oluşur. Bu azınlıklar geçmişte ulusla özdeşleşmiştir. Buna rağmen ulusun tümü ya da vatandaşlarının bir bölümü tarafından ulusa olan bağlılıkları reddedilir. Bu mülteci grubu ait oldukları ulusun marjinalleri ya da azınlıklarıdır. Bu yüzden çoğunluk kimliğine sahip mültecilerden farklı olarak eski yurttaşlarına karşı bağlılık duygusundan çok, gücünmüş ya da karmaşık tutumlara sahiptir. Bu tutumlarının temel nedeni, mülteci olmalarına neden olacak olayların hemen öncesinde yaşanan olumsuz olaylar ya da geçmişte maruz kaldıkları ayrımcılıklardır (Kunz, 1981: 43).

Modern dünyanın en bilinen örneği, Alman kültürüne derinlemesine kök salmasına rağmen Hitler dönemi Almanya'sındaki Yahudilerin durumudur (Kunz, 1981: 43). Sonuç olarak bu mültecilerin göç etmelerinin temel nedeni ait oldukları grubun etkin ayrımcılığına maruz kalınmasıdır. Aktif ya da gizli olarak maruz kalınan bu ayrımcılığa karşı evlerini terk etmiş mülteci gruplar eski yerleşimlerinde neler olduğuna karşı çoğunlukla ilgisizdir (Collins, 1996: 12).

Üçüncü mülteci türü ise anavatanlarını çeşitli nedenlerle terk etme kararı vermiş, kişisel olarak yabancılaşmış (self-alienated refugees) mültecilerdir. Bunlar aktif bir politikayla değil de dünya görüşlerinden dolayı toplumdan yabancılaşmış hisseder (Kunz, 1981: 43). Yani ülkelerini terk etmelerinin sebebi kişiseldir.

Kunz, aynı zamanda yer değiştirmeyi ona karşı takınılan tavra göre ikiye ayırmıştır. Bu tavırlar aynı zamanda iki farklı kaçış tipini de ifade eder (Jones, 2016: 158). Bunların ilki; *amaçlı gruplardan* (purpose group) oluşurken diğerleri *reaktif kader gruplarıdır* (reactive-fate group). Amaçlı gruplar, kendi arasında da iki gruba ayrılır. Bunların ilki; *kendini gerçekleştiren amaçlı gruplar* (self-fulfilling purpose groups), ikincisi *devrimci aktivist gruplardır* (groups of revolutionary activists). Amaçlı gruplar, kendi mülteci durumlarının yapıcılarıdır, bu yüzden mülteci olarak mı yoksa gönüllü göçmenler olarak mı belirtilmeleri gerektiği çoğu zaman açık değildir. İdeolojik olarak ülkelerindeki siyasi iktidarsızlıkta bir rol üstlenirler (Kunz, 1981: 44).

Amaçlı gruplar, toplumun hâkim dogmalarından ve inançlarından sıyrılarak kendi ideal toplumlarının tutkulu şekilde takipçileridir. Sahip oldukları ideolojik çerçeve genellikle azınlıklara aittir. Bu gruplar erken kolonileşme döneminde yaygındır. Temel

özellikleri dış baskılardan kaçmak suretiyle tek düze bir yaşam stilini arzulamalarıdır. Bu gruptaki bireylerin gönüllü göçmen mi yoksa mülteci mi oldukları, kendi ideolojileri, toplumdaki hâkim ideolojiyle çatışma düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Bu bireyler sahip oldukları ideolojiler dolayısıyla yüksek bir baskıya maruz kalıyorlarsa ve bu yüzden göç ediyorlarsa mülteci kategorisinde değerlendirilmiştir. Kunz (1981: 45) bu gruptaki bireyleri, herhangi bir baskı söz konusu olmadığında, göç eyleminin amacı olduğunda ya da daha iyi bir yaşam standardına sahip olmak arzusuyla hareket edildiğinde gönüllü göçmen kategorisinde değerlendirmiştir.

Reaktif kader grupları ise tarihte yaygın şekilde görülen ve karakteristik olarak savaşlar, ani devrimsel değişimler ve sınır dışı edilme nedenleriyle mülteci olanları kapsamaktadır. Bu gruptaki kimselerin, ülkelerinden plansız şekilde kaçarken aynı zamanda ülkelerine tekrar nasıl geri dönecekleri konusunda da bir planları yoktur (Veney, 2007: 10). Genellikle olaylara yabancılaştıran bu insanlar, hem çoğunluk olarak tanımlanmış mülteciler hem de etkinliğe bağlı mülteciler, yani reaktif göçe tabi mültecilerdir. Yaşanan olaylara tepkisel bir güdüyle göç eyleminde bulunurlar. Reaktif kader gruplarının büyük kısmı çoğunluk kimliğine sahip mültecilerden oluşur ve bu türdeki mülteciler anavatanlarında kalmaya yoğun olarak meyillidir. Olaylara yabancılaştıran mülteciler ise kalma isteklerinin yoğunluğunun, itici faktörlerin yoğunluğuyla aynı olması durumunda gitmeyi tercih eder. Yani yeni iskân bölgelerine gitmeye daha meyillidirler. Sonuç olarak reaktif kader gruplarının temel ortak özellikleri, dayanılmaz olarak algıladıkları bir duruma tepki göstererek anavatanlarını gözle görülür bir çözüme sahip olmadan terk etmeleridir (Kunz, 1981: 45).

2.3. İkiye Bölünmüş (Dual) Emek Piyasası Kuramı

“İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı” uluslararası göç hareketinin, modern sanayi toplumlarının işgücü talebinden kaynaklandığını savunmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 57). Modern sanayi toplumlarının yapısal ihtiyaçlarıyla bağlantılı olarak ele alınan göç, işgücü piyasasında sürekli emek talebi olması bakımından tabakalı işgücü piyasalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Toksöz, 2006: 17). Bu kuramın en etkili savunucusu ise, Michael Piore’dir.

Uluslararası göç kaynağının, gelişmiş ulusların ekonomik yapısından kaynaklanan içsel ve sürekli bir işgücü ihtiyacından kaynaklandığını ileri süren Piore'ye göre, göçün temel nedeni işçi gönderen ülkelerdeki işsizlik ya da düşük ücretler gibi itici faktörler değildir. Tam aksine göç alan, modern endüstriyel ülkelerdeki kronik işgücü ihtiyacından kaynaklanan çekici faktörlerdir (King, 2012: 16; Massey ve diğerleri, 1993: 440; Toksöz, 2006: 18; Samers, 2010: 65, Abadan-Unat, 2017: 58).

Piore, (1979: 35) işgücü piyasasının birincil ve ikincil olmak üzere ikili yapıda olduğunu belirtmiştir. Bu düşüncesinin temelini ekonomideki temel ikiliğe, yani sermaye ve emek arasında var olan ayrıma dayandığını belirtmiş olan Piore, buradan hareketle birincil sektörü sermaye yoğun sektör; ikincil sektörü ise emek yoğun sektör olarak belirlemiştir. Birincil sektörde işler büyük ölçüde yerli işgücüne ayrılmışken ikincil sektördeki çalışma alanları çoğunlukla göçmenler tarafından doldurulmaktadır (Piore, 1979: 35-37).

İkincil sektördeki işçiler herhangi bir kriz zamanında, maliyetlerin arttığı ya da arz-talep dengesinin değiştiği durumda maliyetlerden kurtulmak için işten çıkartılacak ilk grubu oluşturur; çünkü bu sektördeki işçilerin temel özelliği vasıfsız olmalarıdır. Göçmenlerden oluştuğu için sendika gibi oluşumlara da üye değildirler, bu nedenle işten çıkarıldıklarında işveren herhangi bir yaptırımla karşılaşmaz. Emek yoğun sektörde çalışan işçiler, ihtiyaç duyulduğunda yedek işçi ordusundan tekrar temin edilmektedir. Bu yüzden göçmenler düşük ücretlere, haklara, statüye, daha az yeteneğe, istikrarsız çalışma koşullarına sahiptir (Piori, 1979: 16; North ve Houstoun, 1976: 152; Abadan-Unat, 2017: 59).

Bunun karşısında birincil sektördeki işçiler genellikle yerel işçilerden oluşur; sendika benzeri kurumlarla bağları oldukları için işten kolay çıkarılamaz. Yaptıkları işler karmaşıktır, yoğun bilgi, beceri ve deneyim ister bu nedenle bu işçiler iyi aletlere sahiptir ve işlerinin belirtilen nitelikleri nedeniyle eğitim ihtiyaçları giderilir (Abadan-Unat, 2017: 60).

2.4. Sosyal Ağlar (Network) Teorisi

Yirminci yüzyılın sonlarında, sosyal bilimlerde ortaya çıkan paradigma değişikliğiyle özneye yönelen göç çalışmaları; göçmeni, onun yaşam alanını, ilişkilerini ve öznelliğini keşfetme eğilimine girmiştir. (Akbaş, 2016: 346). Çağımızda şahit olduğumuz göçler ve göç olgusu, sosyal zemin bağlamında tarihsel bağları içerisinde analiz edilmeli ve gerçekleşen göçlerin zaman mekân ilişkisi göz ardı edilmemelidir (Çağlayan, 2006: 84-85). Bu eğilimin bir ürünü olarak ağ teorisi göçmenin insani, toplumsal ve iktisadi boyutuna ışık tutmak suretiyle disiplinler arası bir bakış açısı geliştirmiştir.

İlişkiler ağı teorisinin temelini; göçmenlerin göç ettikleri bölgede kurdukları ve aynı zamanda göç alan ülke ile göç veren ülke arasında da kurulan sosyal ağların varlığı ve etkisi oluşturmaktadır (Çağlayan, 2006: 85). Göçmen ağları özetle; “Göçmenleri, eski göçmenleri ve göç etmeyenleri akrabalık, dostluk ve ortak kökenli bağlar yoluyla birbirlerine bağlayan kişiler arası bağlar grubudur” (Massey, 1990a: 69; Massey, 1990b: 7; Massey ve diğerleri, 1993: 448; King, 2012: 21; Abadan-Unat, 2017: 64).

Bu tür bağlar insanların gerektiğinde yardım almak, iş bulmak konusunda başvurabilecekleri bir çeşit toplumsal sermayedir (Abadan-Unat, 2017: 64). Bu yüzden ilişki ağlarının varlığı, uluslararası göçün özendirici unsurları arasında yer alarak (Özcan, 2016: 202) uluslararası hareketliliğin olasılığını artırır; çünkü harekete bağlı maliyet, riski düşürür ve göçe ilişkin beklenen geri dönüşleri artırır (Massey ve diğerleri, 1993: 449).

Boyd ve Nowak üç farklı ağ olduğunu belirtmiştir. Bunlar istihdam ağları (*labour networks*), aile ağları (*personal-family networks*) ve illegal ağlardır. Bu ağlar içerisinde en sık kullanılanı belki de istihdam ağlarıdır ve bu ağlar potansiyel göçmenlerin sadece iş bulmalarını değil, aynı zamanda yeni mekânlara uyumlarını da sağlar (Kaya, 2017: 54). İstihdam ağları göç sürecinde önemlidir; çünkü istihdam fırsatları, gerekli beceri ve deneyim ile iş ilişkileri konularında bilgi aktarımını kolaylaştırır. Bu tür gelişmiş ağlara sahip olan göçmenler, ev sahibi ülkelere varış süreçlerinde daha iyi bir işi güvence altına alır (Boyd ve Nowak, 2012: 81).

İstihdam ağları bireylerin istihdam alanlarına katılmasına yardımcı olur. Fakat ana popülasyon üyeleriyle az bağlantısı olan göçmenler, genellikle resmî olmayan sektörlerde iş bulur (Boyd ve Nowak, 2012: 82). Yani istihdam, resmî ya da resmî olmayan göçmenin diğer göçmen ya da yerel halktan bireylerle kurduğu etkileşimin yoğunluğuna bağlıdır. Aynı zamanda göçmenlerin kullandığı ağların resmi ya da gayri resmi olması, bireye farklı tipte getiriler sunmaktadır. Göçmenler okul veya meslek örgütlenmeleri gibi resmî kurumsal bağlara dayanan ağlar geliştirdiklerinde, becerilerine uygun istihdam fırsatlarına daha kolay erişebilmektedir. (Boyd ve Nowak, 2012: 82-83).

İkinci tür ağlar ise, aile ağları olarak adlandırılmaktadır. Aile ağları da istihdam ağlarında olduğu gibi kimi faydaları beraberinde getirmektedir. Göçü mümkün kılan kültürel ve finansal sermayeyi sağlamasının yanı sıra göç bölgesinde yer alan aile ve akrabalarından yardım alma, barınma, iş bulma, bürokratik işlemlerin halledilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca göçmen grupların ibadet yerleri, dernekleri, dükkânları, kafeleri, doktor ve avukat gibi profesyoneller veya diğer hizmetler hususunda kendi sosyal ve ekonomik altyapılarını geliştirmelerini sağlar (Castles ve Miller, 2008: 38).

Aile ağlarının bir diğer faydası, protesto ve sosyal adalet faaliyetlerinde bulunan göçmenlere sosyal destek sağlamasıdır (Boyd ve Nowak, 2012: 84). Böylece ortak sorunların gündeme gelmesini sağlayarak göçmen gruplar için refah seviyelerini yükseltmek gibi bir işlevi vardır. Öte yandan aile ağları bu faydalarının yanında zaman zaman birtakım problemleri de beraberinde getirmektedir. Potansiyel göçmenlerin yeni mekân hususunda büyük beklentilere girmelerine neden olabilirken beklentilerinin karşılanmaması durumunda ağ ilişkilerinin hasar görmesiyle sonuçlanabilir (Tilly, 2007: 6-7; Kaya, 2017: 54-55).

Son olarak illegal ağlar ise, insan ticareti ve kaçakçılığı üzerinden inşa edilen ağlardır. Bu ağları kullanarak hareket eden göçmenler, genellikle istihdam ya da aile ağlarını kullanmaz (Kaya, 2017: 55). İstihdam ya da aile ağlarını kullanmamalarının nedenleri arasında uluslararası ya da yerel hukuki prosedüre uygun olmayan niteliklere sahip olunması, göç sürecini kısaltmak istemeleri ya da kabul edilmeyeceklerini düşündükleri ülkelere gitmek istemeleri sayılmaktadır.

3. TÜRKİYE’DE MÜLTECİ ve SİĞİNMACILARA YÖNELİK YASAL PROSEDÜR

Yirmi birinci yüzyıl, ülkelerin sınırları içerisinde ve ötesinde büyük insan hareketliliğine sahne olan bir dönem olmuştur (İçduygu ve Biehl, 2012: 9). Devletler göçleri sınırlandırmak amacıyla ulusal sınırlarını kontrol altında tutarak vatandaşı olmayan bireylerin ülkeye girişlerini, ülkede kaldıkları süreçleri veya ülkeden ayrılış süreçlerini yasal bir çerçeveye tanımlar. Bu bakımdan bu başlık altında Türkiye Cumhuriyeti’nin zorunlu göçmenleri hangi koşullarda kabul ettiğini saptamak üzere, tarafı olduğu uluslararası sözleşmeler ve ulusal kanunlar incelenmiştir.

3.1. 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1963 New York Protokolü

Uluslararası zorunlu göç hareketlerinin, uluslararası boyutta düzenlenmesinin en büyük adımı İkinci Dünya Savaşı sonrasında atılmıştır. Savaşın getirdiği yıkımın etkilerinden kurtulmak için gerçekleşen büyük insani hareketler “iltica” ve “mülteci” kavramlarının tartışılmasına neden olmuştur. İsviçre’nin Cenevre kentinde bir araya gelen yirmi altı ülkenin temsilcisi, 28 Temmuz 1951 tarihinde Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Sözleşme’yi (1951 Cenevre Sözleşmesini) imzalamıştır. Bu doğrultuda iltica hukukuna uygun olarak “mülteci” kavramı tanımlanmış, ilticaya ilişkin haklar ve devletlere düşen yükümlülükler belirlenmiştir. Sözleşmede mülteci kavramının kapsamı şu şekilde belirtilmektedir:

“1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır.” (Resmî Gazete, 1961)

Sözleşmeye Türkiye Cumhuriyeti 1951 tarihinde taraf olmuş fakat kanunun onay süreci 10 yıl gecikmiş, 1961 yılında onaylanmıştır (Ekşi, 2017: 41). Türkiye sözleşmede, mülteci kavramının kapsamının belirlendiği ilk maddenin (b) fıkrasında geçen “1 Ocak 1951’den önce cereyan eden hadiseler” bölümünü, “1 Ocak 1951’den önce Avrupa’da cereyan eden hadiseler” şeklinde anladığını ifade etmiştir. Böylece

sözleşmenin kendiliğinden getirdiği “zaman” bakımından sınırlamaya bir de “yer” bakımından, coğrafi sınırlama getirilmiştir (Resmî Gazete, 1961).

1967 yılında ise “New York Protokolü” olarak da anılan, “1951 Sözleşmesine Ek Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol”, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin tüm ülkeler için geçerli tarihi sınırlamalarını ve bazı ülkeler için geçerli coğrafi sınırlamalarını etkisiz hâle getirmek üzere, birinci maddenin (b) bendi kaldırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin zaman sınırlamasını kaldırmış; fakat coğrafi sınırlama hakkı saklı tutulmuştur (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1016; Kaya ve Eren, 2014: 13-21).

Hâlihazırda sözleşmeye taraf olmuş fakat coğrafi sınırlamalarını kaldırmamış bu ülkeler; Kongo, Madagaskar, Monako ve Türkiye Cumhuriyeti’dir (Ekşi, 2017: 42). Türkiye’nin coğrafi çekince uygulamasındaki temel neden coğrafi konumudur. İran Devrimi, İran-İrak Savaşı, Körfez Savaşı, Amerika’nın Afganistan ve Irak’ı işgali, Arap Baharı gibi siyasi belirsizliklere neden olan bir coğrafya ile görece “refah seviyesi yüksek” bir coğrafya arasında bulunması, Türkiye’yi tarihi boyunca birçok kez göçle yüz yüze bırakmıştır. Göçle olan tarihsel bağı nedeniyle, resmî makamların mülteci tanımlaması bakımından “coğrafi çekince” uygulaması tavrının Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda da devam ettiği belirtilebilir.

Burada vurgulanması gereken en önemli konu ise, Türkiye’nin Cenevre Sözleşmesi’ne coğrafi çekince ile taraf olmasına rağmen bu uygulamanın teorik ve pratik bir karşılığı olmamasıdır. Çünkü, Türkiye aynı zamanda 1949 tarihinde kabul ettiği Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’ne taraftır; bu yüzden sığınma talep edenleri kabul etme yükümlülüğüne sahiptir (Erdoğan, 2015: 45). Cenevre Sözleşmesi’nin 33. maddesi “geri göndermeme ilkesini” ifade ederken, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’nin 14. maddesi ise sığınma talebini güvence altına almaktadır. Bu bakımdan Suriyeli sığınmacıların Türkiye tarafından kabul edilmesine karşı geliştirilen tepkiler, temelde Türkiye Cumhuriyeti’nin bu sorumluluğunun bilinmemesinden kaynaklanmaktadır.

Burada ele alınması gereken bir diğer nokta ise, hükümetler tarafından göçe gereken önemin verilmemesinin tarihsel durumudur. Türkiye’nin belki de tarih boyu hep muhatap olduğu en büyük ve asli olgu olan göçe, hükümetlerce mesafeli bir bakış

söz konusudur. 1951’de taraf olunan Cenevre Sözleşmesi’nin 1961 tarihinde yürürlüğe girmesinde, yabancılara ait kanunun 2013 gibi geç bir tarihte kabul edilmesinde ve yabancılardan çalışma haklarının 2016 tarihinde kanunlaşmasında bu bakış açısı net şekilde görülmektedir.

3.2. 2013 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)

Türkiye’de İltica Hukuku alanında ilk yasal düzenleme, 4 Nisan 2013 tarihinde kabul edilen 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’dur (Bundan sonra YUKK kısaltması kullanılacaktır) (Kaya ve Eren, 2014: 25). YUKK (Resmi Gazete, 2013), Cenevre Sözleşmesi’nde olduğu gibi “coğrafi çekince” uygulaması esas alınarak hazırlanmıştır. Türkiye’nin sığınmacılarla alakalı ilk ve tek yasal düzenlemesi olma özelliği taşıyan bu kanun öncesi düzenlemeler, sadece yönetmelik düzeyinde kalmıştır (Düzkaya, 2016: 22; Toplu, 2014: 9). Fakat önceki bölümde vurgulandığı üzere, bu uygulamanın teorik ve pratik bir anlamı kalmamış ve Türkiye’nin kendisini “korumaya” alma çabası fiiliyatta anlamsızlaşmıştır. Bu bakımdan YUKK’un başlangıçta “eskimiş” bir uygulama olarak değerlendirilmesine neden olmuştur (Erdoğan, 2015: 46).

Kanunun amacı ilk maddede belirtildiği üzere, “Yabancıların Türkiye’ye girişleri, Türkiye’de kalışları ve Türkiye’den çıkışları ile Türkiye’den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarını düzenlemektir,” (YUKK, 1.madde).

İltica talep eden hemen herkes kavramın yaygın kullanımından dolayı, gündelik dilde mülteci olarak ifade edilir. Fakat mülteci statüsü de ilticanın sadece bir türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan “uluslararası koruma” kavramının çatı bir kavram olduğu belirtilebilir. Kavramın altında ise “mülteci” kategorisinin yanı sıra, “şartlı mülteci”, “ikincil koruma” ve “geçici koruma” kategorileri yer almaktadır (Ekşi, 2017: 39-40). YUKK’un önemli özelliklerinden birisi de, uluslararası koruma bakımından hazırlanmış mevzuatlarda yer bulmayan bu kavramlara da yer vermesidir (Erdoğan, 2015: 51).

Mülteci kavramı, göç terimleri sözlüğünde: “İrki, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi” olarak tanımlanmaktadır (IOM, 2009: 43). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 61. Maddesinde ise:

“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir” şeklinde yer almaktadır.

Şartlı mülteci aynı kanununun 62. Maddesinde:

“Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir.” şeklinde ifade edilmektedir.

İki kavram arasındaki temel farkın, göçün menşei coğrafyası olduğu ifade edilmektedir. Her iki statüden yararlanan bireyler, kendi ülkelerinde benzer zorlukları yaşamaktadır. Ülkelerine geri dönme olasılıkları ise orada görecekları muameleden dolayı düşüktür. Bu zorlukları yaşayan bireyler Avrupa ülkeleri vatandaşları ise, Türkiye’ye iltica talepleri olumlu karşılanırsa mülteci statüsünü alır. Avrupa ülkeleri dışındaki ülkelerin vatandaşları ise, iltica talepleri olumlu olduğu durumda şartlı mülteci statüsüne sahip olur.

Bir diğer fark, Türkiye’de ikamet etmeleri için verilen iznin niteliğidir. Şartlı Mültecilere Türkiye’de kalmaları için ikamet izni verilirken üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar geçen süreç için ikamet izin verilir. Şartlı mülteci kavramı 2013 yılında kabul edilen YUKK’tan önce, Avrupa ülkeleri dışından gelenler için kullanılan “sığınmacı” kavramını ifade ederken Avrupa ülkelerinden gelenler ise, “mülteci” kavramıyla karşılanıyordu (Ekşi, 2017: 49-50). Bu bakımdan sığınmacı kavramı: “İlgili

ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişiler” şeklinde tanımlanmıştır (IOM, 2009: 49). Sosyolojik anlamda birçok noktada benzerlikleri bulunan bu iki grup arasındaki temel fark iltica için başvurdukları ülkelerin kabulünü alıp almamalarıdır. Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne coğrafi çekince eklemesinden dolayı bu tür bireyler sığınmacı olarak ifade edilmektedir.

Uluslararası korumanın üçüncü çeşidi olan ikincil koruma ise, YUKK’un 63. Maddesinde:

“1) Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde;

a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,

b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,

c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle, şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle, menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı” şeklinde tanımlanır.

İkincil koruma, mülteci ve şartlı mültecilerin durumlarının belirlendiği sınırların dışında kalan ve uluslararası koruma talep eden bireyler için uygulanmaktadır (Ekşi, 2017: 51).

Sığınma talebinin bireysel iltica taleplerini aşır kitlesel akın durumuna gelmesi ile uluslararası korumanın dördüncü şekli olan geçici koruma (*temporary protection*) adlı bir koruma çeşidi sağlanmaktadır (Ekşi, 2017: 54). Yani bu koruma çeşidinin sağlanmasının temel koşulu kitlesel bir akın olmasıdır. Bir göç hareketinin kitlesel olarak anlaşılması, kritik eşik olarak algılanan sayının üzerinde bir akının ülkeye yönelmesidir. Türkiye ise bu eşiği 100 bin olarak belirlemiş; iltica talep sayısının bu sayının üzerine geçtiği durumda, akın kitlesel bir karaktere ulaşmıştır (Orhan ve Gündoğar, 2015: 12).

Geçici koruma, YUKK’un 91. Maddesinde şu şekilde tanımlanır:

“1) Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.

(2) Bu kişilerin Türkiye'ye kabulü, Türkiye'de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye'den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.”

Ekşi'nin (2017: 54) belirttiği üzere “kitlesel iltica” ile “bireysel iltica” arasındaki fark sayıya bağlı değildir. Kitlesel akından bahsedilebilmesi için, bir ülkenin tahammül edebileceği yükün üzerinde bir yük oluşturacak göç akınına muhatap olması gerekmektedir. Bu bakımdan sekizinci yılına giren Suriye göçünün, Türkiye'deki üç buçuk milyonu aşan nüfusu düşünüldüğünde kitlesel bir akın olduğundan ve bu yüzden bireylerin hukuki olarak geçici koruma statüsünden yararlandığından söz edilmektedir.

Geçici koruma statüsü, 1990'larda Yugoslavya'daki şiddetten kaçanlar için mülteci kavramının yerine kullanılmaya başlanmıştır. Geçici koruma üç yıl gibi sabit bir zamanı ifade edebileceği gibi, yaşanan çatışmaların süresi boyunca koruma sağlama anlamına da gelmektedir. Bu süre sonrasında geçici koruma verilenlerden evlerine geri dönmeleri beklenebilir veya kişiler bunun için zorlanabilir (Castles, 2006: 9).

3.3. Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik

Suriyeli sığınmacılar için çalışma izni, 29594 sayılı 15.01.2016 tarihli resmî gazetede yayımlanan Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (Bundan sonra YÇİDY şeklinde kullanılacaktır) (Resmî Gazete, 2016) hükümleri ile belirlenmiştir. Yönetmeliğe göre; Geçici koruma sağlanan yabancı (GKSY), mevsimlik tarım ve hayvancılık işlerinde çalışma izninden muafır. Muafiyet başvuruları geçici koruma sağlanan il valiliklerine yapılır. Valiliklere bu işlerde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılara, GKSY bakımından kota sınırlaması getirebilme yetkisi verilmiştir (YÇİDY 5. Madde). Aynı maddede bulunan “Geçici koruma sağlanan yabancılar, geçici koruma kayıt tarihinden altı ay sonra çalışma izni almak için bakanlığa başvuruda bulunabilir” (YÇİDY 5. Madde) hükmü ise belirli olumsuzluklar getirmektedir. Bu maddeye göre geçici koruma sağlanan bireyler kayıt tarihlerinden itibaren altı ay sonra başvuru yapabilmekte, yani geldikten en az altı ay sonra istihdama katılabilmeleri hükmedilmektedir. Bu hüküm, geçici koruma sağlanan birey için büyük bir olumsuzluk içermektedir. Bireyin ailesiyle savaş şartlarından

geldiği ve maddi yoksunluk çektiği düşünülduğünde en az altı ay boyunca herhangi bir geliri olmaksızın, eli kolu bağlı şekilde vakit geçirmesi hükmedilmektedir. Fakat genellikle bu bekleme süreci de Suriyeli sığınmacılar özelinde, kayıt dışı ekonomide var olmaları sonucunu doğurmaktadır. Bu maddenin aynı zamanda Suriyeli sığınmacılar özelinde, Türkiye'deki kayıt oranlarını arttırmaya yönelik olduğu da belirtilebilir; çünkü anlaşılacağı üzere sığınmacıların kayıtlı çalışmaları için öncelikle geçici koruma kapsamında kayıtlı hâle gelmeleri gerekmektedir.

Yönetmelik aynı zamanda istihdam kotası uygulamasına da yer vermiştir. Buna göre çalışma iznine başvuru alan işyerinde çalışan sığınmacı sayısı, işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısının %10'unu geçemez (YÇİDY 8. Madde). Aynı maddeye göre işyeri sahibinin sığınmacının çalıştırılacağı işi aynı nitelikte yapacak Türk vatandaşı bulamadığı, bir ay önceye kadar gerekli kurumlara belirttiği durumda istihdam kotası kaldırılabilir. Yönetmeliğe göre sığınmacılara verilecek ücretler, asgari ücretin altında olamaz (YÇİDY 12. Madde).

Bu madde üretim sektöründe aktif şekilde yer alan Suriyeli girişimcilerin aynı zamanda istihdam yarattığını da göstermektedir. Yani kanuna göre, işletmeye sahip her Suriyeli sığınmacı kendi vatandaşını çalıştırmak isterse, her biri için öncelikle on Türkiye Cumhuriyeti vatandaşını istihdam etmek durumundadır. Bu da Suriyeli sığınmacıların aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına da istihdam yarattığı anlamına gelmektedir. Aynı maddenin olumsuz tarafı ise, kota uygulamasının Suriyeli sığınmacıların kayıtlı istihdam oranlarını düşürerek kayıt dışı ekonomide istihdam edilmeleri eğilimi doğurmasıdır.

Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti yasalarına göre, yabancıların çalışmalarının yasaklandığı mesleklerin olduğuna da değinmek gerekmektedir. Bu meslekler: Dış tabipliği, eczacılık, veteriner hekimlik sağlık alanında; avukatlık ve noterlik adli alanda; turist rehberliği, güvenlik görevlisi olmak ve özel hastanelerde müdür olamamak hizmet sektöründe; kara suları dâhilinde balık, istiridye gibi deniz canlılarının avlanması yasak olması hayvancılıkta ve son olarak gümrük müşavirliği bakımından bürokrasi alanında çalışmalarına belli sınırlamalar getirilmektedir (ÇSGB, 2018). Bu bakımdan özellikle sağlık, hukuk gibi alanlarda yüksek eğitim alan yabancıların vasıfsız iş kollarında çalışmak zorunda kaldıkları gözlenmektedir.

Mesleki ruhsatlandırma sistemi olarak ifade edilen sadece ülke vatandaşlarının yapabilecekleri bu meslekleri Standing, devletin göçmenlerin vasıflarını tanımadığı bir alan olarak görmesinden dolayı göçü sınırlandırıcı nitelikteki bir şekillendirici olarak görmektedir (Standing, 2015: 164).

İKİNCİ BÖLÜM

BURSA'NIN GÖÇ TARİHİ

Türkiye'nin göç tarihi incelendiğinde, hem Osmanlı İmparatorluğu döneminde hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana sürekli göçlerle anılan bir coğrafyada olduğunu ifade edebiliriz. Bu özelliğin ulus-devlet yapılarının ortaya çıkması ve ülke sınırlarının kontrol edilme sıklığının değişmesi ile görünür olduğu belirtilebilir.

Türkiye'nin göç tarihi incelendiğinde; Kirişçi (1991: 515) değerlendirmelerin göçmen tipleri bakımından üç temel kategoride yapılabileceğini belirtmektedir. Bu üç kategorinin ilki, konvansiyon mültecilerinden oluşmaktadır. Konvansiyon mültecileri, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilen şartları ve 1963 New York Protokolü'nde belirtilen koşullara uygunluk taşıyan mülteci grubunu ifade eder (Kirişçi, 1991: 515). Bu bakımdan önceki bölümde tartışıldığı üzere, Türkiye'de mülteciler coğrafi sınırlamaya tabidir ve bu sınırlama Avrupa'da meydana gelen olaylar olarak kısıtlanmıştır. Yani mültecilik tanımında belirtilmiş olan “zorlayıcı nedenlerle iltica talep eden kişinin” mülteci statüsünden yararlanabilmesi için Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye iltica etmiş olması gerekmektedir.

İkinci kategoride ifade edilebilecek mülteci grubu ise, konvansiyon dışı mültecilerdir. Bu kategoride değerlendirebilecek mülteci grubu, Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilen mültecilik şartlarını taşımalarına rağmen, Avrupa dışındaki ülkelerde cereyan eden olaylar nedeniyle göç etmek durumunda kalan kimseleri temsil etmektedir (Kirişçi, 1991: 515). Bu kategoride değerlendirilebilecek mültecilere ise, geçici koruma statüsünden yararlanan Suriyeliler ya da ikincil korumadan yararlanan İranlılar örnek verilebilir.

Üçüncü grupta belirtilebilecek milli mülteciler ise, Türk kökenli göçmenleri kapsamaktadır. Bu grupta incelenebilecek göçmenler düşük oranda “mülteci” olarak nitelendirilirken genelde “göçmen” olarak değerlendirilmektedir. Buna rağmen geçmiş dönemlerdeki bu göç akınlarının tabi olduğu yasal prosedür sayesinde (İskan Kanunu) hükümetler tarafından uygulanan cömert destek programlarından yararlanmışlardır (Kirişçi, 1991: 515). Bu nedenle aslında Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı

İmparatorluğu zamanlarında, hem göç yolu hem de devlet politikası aracılığıyla Balkanlara yerleştirilmiş olan (Türk soylu ya da Müslüman kimseleri) göçmenlere karşı sorumluluk duyduğu ve onları göçmen olarak kabul ettiği belirtilebilir.

Kuruluşundan itibaren Türkiye'nin göç alan bir ülke konumunda olduğu bilinmektedir. Bunun temel nedeni Osmanlı İmparatorluğu'nun küçülmeye başlamasından itibaren daha önce eski imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan özellikle Türk ve/veya Müslüman olan nüfusun, yeni kurulan ulus-devletlerde azınlıklar hâline gelerek baskılara maruz kalmasıdır (Ciğerci, 2016: 108). Bu baskılar kişileri; toplumsal, etnik, dilsel ya da dinsel olarak kendilerine yakın hissettikleri Türkiye Cumhuriyeti topraklarına doğru harekete zorlamıştır.

Bursa'nın bu göç süreçlerinde özgül bir değeri vardır. Raif Kaplıanoğlu'nun deyişiiyle Bursa şehri, "Göçlerle Kurulan Şehir"dir. Bu şehir Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, özellikle Balkanlar'dan göç dalgaları yoluyla gelenlerin en yoğun yerleştirildiği illerin başında gelmiştir (Ciğerci, 2016: 108). Bursa'nın bu çekici yapısının temel olarak iki kaynağının olduğu belirtilebilir. İlk olarak göç dalgalarıyla Türkiye'ye gelenlerin buralara yerleştirilmesinden sonra, bu kişilerin akrabalarının burayı tercih etmelerini sağlayan bir göçmen ağının kurulmuş olmasıdır. İkincisi ise Bursa'nın özellikle 1970'li yıllarda hızla gelişen sanayi altyapısı ve tesisleriyle giderek gelişen bir sanayi kenti (Kaplıanoğlu ve Kaplıanoğlu, 2014: 272) olarak istihdam olanaklarına sahip olmasıdır.

Bu bölümde kitlesel karaktere sahip olan Bursa'yı büyük oranda etkileyen Türk-Yunan Mübadele Göçü, Yugoslavya'dan ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göç hareketleri ve bu göç hareketlerinin sayıları, nedenleri, etkileriyle beraber incelenmiştir.

1. TÜRKİYE – YUNANİSTAN MÜBADELESİ

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, ulus devlet yapılarının güç kazanması ile hem Türkiye Cumhuriyeti hem de Yunanistan kendi etnik ve toplumsal yapılarını korumak amacı ile karşılıklı göç anlaşması yapmıştır. Bu göç anlaşması Yunanistan'da bulunan Türklerin ve Müslümanların Türkiye'ye göçlerine, Türkiye'de bulunan Rumların ve Hıristiyanların ise Yunanistan'a göç etmesi hususuna dayanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye ve Yunanistan yönetimleri arasında, İstanbul ve Batı Trakya dışarıda bırakılması suretiyle bir mübadele anlaşması uygulanmıştır. Bu anlaşmaya göre, Trakya'da bulunan Türkler ve Müslümanlar Türkiye topraklarına iade edilecekken Türkiye'de bulunan Rumlar da Yunanistan'a geçiş yapacaktır (Kaplıanoğlu ve Kaplıanoğlu, 2014: 170).

Ađustos 1922'den itibaren Anadolu'dan Yunanistan'a doğru başlayan Rumların gođ hareketleri, Tůrk ordusunun İzmir'e doğru ilerlemesi ile hız kazanmıştır. Ayrıca Rumlar, Yunan ordusunun işgal ettiği bōlgelerde yerel halka yapılmış olan zulůmlerin muhatabı olma korkusu ile Yunan Adaları anakarasına gođ etmeye hızla devam etmişlerdir (Macar, 2015: 173). Bu gođ eğilimi, her iki ũlke arasında resmī olarak bir protokolũn uygulanması isteğine neden olmuştur. Bu nedenle Lozan gōrůřmeleri sırasında Tůrk-Yunan Halklarının Můbadelesine İlişkin Sōzleřme ve Protokol, 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanmış, bōylece gođ hareketi her iki ũlke arasında yasal olarak bir mutabakata dayandırılmıştır. Anlaşmanın ilk maddesi, bu gođ hareketinin kapsamını belirtmektedir:

“Tůrk topraklarında yerleřmiř Rum Ortodoks dininden kiřilerin Tůrk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleřmiř Můslůman dininden kiřilerin Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden bařlayarak, zorunlu můbadelesine (Exchange obligatoire) giriřilecektir. Bu kimselerden hiřbiri, Tůrk Hůkũmetinin izni olmadıkça Tůrkiye'ye ya da Yunan Hůkũmeti'nin izni olmadıkça Yunanistan'a dōnerek orada yerleřemeyecektir.”

Kapsam dıřında bırakılan ve gođ hareketine katılmayacak kiřiler ise durumu ise ikinci madde ile: “İstanbul'da oturan Rumlar (İstanbul'un Rum ahalisini) ve Batı Trakya'da oturan Můslůmanları (Batı Trakya'nın Můslůman ahalisini) kapsamayacaktır,” řeklinde belirlenmiřtir.

Ladas (1932: 711), Tůrkiye'ye gelen toplam můbadil sayısını 453.549 olarak belirtmiř (Tablo 1), Arı (2000: 177) můbadele ile Tůrkiye'ye 500.000 gođmenin geldiđini buna karřılık Tůrkiye'den yaklařık 1.200.000 Rum'un ayrıldıđını ifade etmiřtir. Gelen gođmenlerin bũyũk çođunluđunun aslında Marmara Bōlgesine (%58) iskan edilmiřtir. Geriye kalan gođmenler ise; Ege Bōlgesine (%13), Karadeniz Bōlgesine (%11), İç Anadolu Bōlgesine (%10), Dođu Anadolu Bōlgesine (%2.5) ve Gũneydođu Anadolu Bōlgesine (%0.5) yerleřtirilmiřtir (Goularas, 2012: 132).

Tablo 1: Mübadillerin İllere Göre Yerleştirilme Sayıları (Ladas, 1932: 711-712)

İl	Mübadil Sayısı
Edirne	49.441
Balıkesir	37.174
İstanbul	36.487
Bursa	34.543
Tekirdağ	33.728
Diğer	262.176
Toplam	453.549

Göçmenlerin nüfusları bakımından yerleştirildikleri ilk beş il incelendiğinde, aslında tüm göçmenlerin yarısına yakınının bu beş ile yerleştirildiği görülmektedir. Macar (2015: 181) gelen mübadillerin yerleşimlerinin sağlanabilmesi için birçok çalışma yapıldığını ve göçmenler için birçok yerleşim alanı inşa edildiğini belirtmiştir. Samsun’da 7, İzmir ve Bursa’da ikişer, İzmit, Adana ve Antalya’da birer olmak üzere ülke genelinde toplamda 14 köy kurulmuş; köylerin her birine ise yaklaşık 50 mesken, okul ve cami inşa edilmiştir (Macar, 2015: 181).

Bursa’ya gelen mübadille öncelikle devlet tarafından belirlenen yerlere yerleştirilmeye çalışılmıştır. Fakat göçmenlerin sayılarının yoğunluğu nedeniyle istihdam planlamaları konusunda kimi güçlükler yaşanmış, sonuçta göçmenler yerleşmek istedikleri bölgeleri kendileri tercih etmiştir. Kaplanoğlu (2014: 195-196) mübadillerin seçimlerini belirleyen en büyük faktörün, temel geçim kaynakları olan tarımla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Yoğun olarak mısır ve çavdar tarımı yapmaları nedeniyle bu ürünleri ekebilecekleri alanları tercih etmiş mübadiller, Yunanistan’da yaşadıkları bölgelere benzer nitelikteki yerlere yerleşmiştir (Kaplanoğlu ve Kaplanoğlu, 2014: 195-196).

Fakat mübadillerin yoğun olarak mısır ve çavdar tipi tarımla uğraşmaları, bunun yanında Rum ve Ermenilerin ipekli dokuma ile uğraşmaları, Bursa’nın ekonomik anlamda temel geçim kaynaklarından olan ipekçiliği olumsuz etkilemiştir. İkinci Meşrutiyet’in ilk yıllarından itibaren gelişme gösteren Bursa’daki ipekli dokumacılık sektörü, aslına bakıldığında Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler’in büyük katkılarıyla gelişmiştir. Akkuş, (2008: 133) 1913 yılında Bursa’da bulunan ve ipek imalatı yapan

fabrikaların yalnız % 12,5'i Türklere aitken, geri kalan % 87,5'inin ise gayrimüslim ya da yabancılar tarafından işletilmekte olduğunu belirtmektedir. Sonuç olarak mübadele ile birlikte ülkeden ayrılan Rumlar ve Ermeniler'den sonra 19. yüzyılın ortalarından başlayarak sürekli bir gerileme içine girmiş olan ipek sanayisi, Kurtuluş Savaşı ile epey yıkıma uğramış; mübadele döneminde ipekçilikle uğraşan Rumların ülkeyi terk etmeleri ile birlikte durma noktasına getirmiştir (Emgili, 2014: 114).

2. 1952- 1967 YUGOSLAVYA'DAN YÖNELEN GÖÇLER

Türkiye'ye yönelen ve Bursa'yı etkileyen bir diğer önemli göç akını, kaynak ülkesi Yugoslavya olan göç hareketidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Balkanlar'da yaşanan politik değişimler, kendini halk nezdinde hissedilen politika değişimlerine de yansıtmıştır. Bulgaristan'da ve Yugoslavya'da hükümetler tarafından Türk soyundan gelenlere ya da Türk soyundan olmamasına rağmen Müslüman olanlara yönelik uygulanan asimile etme politikaları halkın "anavatana" dönmek için yaşadıkları ülkeleri terk etmelerine neden olmuştur. Bu bölümde Yugoslavya'da uygulanan bu politikalar sonucunda Türkiye'ye yönelen göç hareketlerinin 1952-1967 yılları arasındaki bölümü incelenmiştir.

1941 yılında Almanya tarafından işgal edilen Yugoslavya, 1945 yılında Tito önderliğinde faşizm karşıtı partizanlar tarafından Yugoslavya Demokratik Federal Cumhuriyeti adıyla tekrar kurulmuştur (Rajkovic, 2012: 33). Daha önceleri Yugoslavya'da bulunan Türk ve Müslümanlara Türkiye'ye göç etmeleri konusunda izin verilmezken 1953'te imzalanan Balkan Paketi sonrasında resmen Türkiye'ye yönelecek göçe izin verilmiştir. 1953 göç mutabakatının onaylanması, Türk-Yugoslav yakınlaşması nedeni ile bir anda göç dalgası meydana getirmemiştir. Fakat 1955 sonrası Türk-Yugoslav ilişkilerinin yeni bir evreye girmiş olmasından sonraki aşamada, göç hareketinin hızlandırmıştır (Erken, 2018: 945).

Erken (2018: 944), Yugoslavya yönetiminin göç sürecini farklı kaygılarla yönetmeye çalıştığını vurgulamaktadır. Bunun temel nedeni, Yugoslavya'da farklı dini ve etnik grupları içerisinde bulundurulması ve bu farklılıkların sosyalizm çatısı altında eritilmek istenmesi, bu suretle uluslararası güç dengesinin korunmaya çalışılmasıdır.

Bu nedenle özellikle güney bölgelerdeki Müslümanların göç ettirilmesi konusunda hemfikir olan Tito yönetimi bu süreci vatandaşların bireysel tercihlerine bırakma eğilimindeydi ve göç etmek isteyenler ısrarla “serbest göçmen” olarak tanımlanmaktaydı (Erken, 2018: 944).

Serbest göçmenlik, kanunlarda; devlet tarafından bir yere yerleştirilmeyen, büyük bölümü aile ve akrabalarının daveti ile gelen ve onlar tarafından ağırlanan muhacirleri ifade etmektedir (Baklacioğlu, 2015: 195). Bu nedenle Yugoslavya'nın, Türkiye'ye göç etmek isteyenlerden “serbest göçmen” statüsüne sahip olabilmeleri için bazı kıstaslara uygunluk beklenmiştir. Tekin, (2018: 257) bu kıstaslardan ilkinin, Türkiye'de, gelen göçmenin bakımını üstlenecek bir ailenin olması şartı; ikincisinin ise göçmenin asgarî bir gelire sahip olma şartı olduğunu belirtmiştir.

Her ne kadar serbest göçmen olarak anılsa da Yugoslavya'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin hareketlerinin temel belirleyicisinin baskı olduğu vurgulanmalıdır. Temel hedefi azınlıkları ekonomik, politik ve gündelik yaşam noktasında baskılamak olan bu politikalar; tek tip bir toplumsal yapı oluşturmak amacıyla uygulanmıştır. Asimilasyon ve yoksullaştırma ideali taşıyan bu politikalar göçmenler için itici faktörleri oluşturmuştur.

Özellikle Balkan Paketi'nin işlevini yitirmeye başlamasından sonra Yugoslav hükümetinin, Müslümanlara yönelik sistematik olarak baskıcı hamleler yaparak bazı bölgelerdeki göçü zımnen teşvik ettiği belirtilmektedir (Erken, 2018: 946). Özel mülkiyetin ve üretim araçlarının devletleştirilmesi, silahların toplatılması yoluyla güvenliğin millileştirilmesini ve alışlagelmiş yaşam tarzındaki değişikliklerin – yerel kültür ve dinsel kimliğin değiştirilmesini hedefleyen Stalinist reformların – dayatılması itici faktörler olarak uygulanan baskıları oluşturmaktaydı (Baklacioğlu, 2015: 207; Çavuşoğlu, 2006: 121). Bunun yanında daha önce Sırp etnik grubuna uyarlanmış olan Türk soyadları, 1946'da çıkartılan yeni “Soyadı Kanunu” ile bu defa Arnavut etnik grubuna uyarlanmış ve Türk soy isimleri zorunlu olarak değiştirilerek Arnavutlaştırılmıştır (Çavuşoğlu, 2006: 121).

Azınlıklara yönelik uygulanan asimilasyon politikalarının yanında yoksullaştırma politikaları da uygulanmıştır. Bu politikanın temeli “Zirai Islahat Kanunu'na dayanmaktaydı. Yani bu yasan tarım ürünlerinin fiyatlarının

düşürülmesini öngören Oktup Sistemi¹ tarafından şekillendirilmişti. Türkler bu kanunun uygulanması ile yalnız “ana geçim kaynaklarını” kaybetmemiş; bunun yanında “başlıca yaşam biçimlerini” de kaybetmiştir (Çavuşoğlu, 2006: 121; Baklacioğlu, 2015: 211). Yoğun olarak kırsal bölgelerde yaşayan Türkler için bu kanun, Yugoslavya’dan ayrılmaları için en büyük itici faktörlerden birini oluşturmaktaydı. Bu kanunla birlikte toprak ve çiftliklerinden kopan Türklerin, Yugoslavya’yla olan iktisadi bağlarının koptuğu ve asimilasyon politikaları nedeniyle bu ülkeye olan aidiyetlerinin azaldığı söylenebilir.

Çavuşoğlu’na (2006: 110-111) göre serbest göç uygulamasının gerçekleşmesinde hem Türkiye Cumhuriyeti hem de Yugoslavya için farklı düzeylerde ulusal çıkarlar söz konusuydu. Yugoslavya için ilk çıkar azınlıklara uygulanmış “Sırplaştırma” politikalarının Türk “*etnik*” grubu üzerinde beklenen “yeterli” sonuçların alınmaması nedeniyle bu gruptan “kökten” kurtulma beklentiydi. İkinci olarak; anadilleri Arnavutça olmasına rağmen, kendileri tarafından ve özellikle Arnavut “*etnik*” grubunun kentsel kesimi tarafından, “*Osmanlı*” ve/veya “*Türk*” olarak gördükleri köylü Arnavutlardan arınmış bir toplum yaratabilmeydi. Üçüncü olarak da, “Türk kültürü ve bilincini” taşımayı sürdüren Kosova Türklerini ülkeden göndermek ve tüm göç sürecine katılanların sahip oldukları malvarlıklarına el koymaktı (Çavuşoğlu, 2006: 110-119). Böylece Yugoslavya ideal olarak kurguladığı toplumsal yapıya, azınlıklardan arındırmak suretiyle ulaşma imkânına sahip olacaktı.

Türkiye’nin bu göçten ulusal çıkarının “*etnik*”, “*sosyo-kültürel*” ve “*insani*” nedenler ağırlıklı olduğu belirtilebilir. “*Türk*” soyundan olan ve/veya “*Türk kültürüne bağlı bulunan*” ölçütlerine uygunluk taşıyan soydaşların, “*asimilasyon*” ve “*yoksullaştırma*” amacıyla uygulanan politikalarla kurtarılması amaçlanmıştır. Bir diğer etkin amaç ise “*tek millet*” esasına uygun olarak sosyo-kültürel dönüşüme ve sosyal bünyede bu doğrultudaki bütünleşme düzeyinin yükselmesine katkıda bulunmalarını sağlamaktı (Çavuşoğlu, 2006: 111).

---

¹Oktup adı verilen sistem 1946 yılında başlatılmış ve İkinci Dünya Savaşı sonrası kötüleşen ekonomik koşulların iyileştirilmesi amacıyla uygulanmıştır. Fakat bu politika özellikle tarımsal ürünlerin fiyatlarının düşürülmesini amaçlaması nedeniyle temel geçim kaynakları tarım olan Müslüman köylerini olumsuz etkilemiştir. (Baklacioğlu, 2015: 211)

Belirtilen asimilasyon ve/veya yoksullaştırma politikaları ve göç anlaşması sonucunda 1954'ten sonra hızlanmaya başlayan göç hareketi, 1955 yılına gelindiğinde 35 bin kadar kişinin göç ettiği bir dönemle devam etmiş, 1956 ve 1957 yılları arasında hızı büyük ölçüde aynı kaldıktan sonra giderek düştüğü bir süreci beraberinde getirmişti (Geray, 1970: 12).

Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayıları incelendiğinde 1952-1967 yılları içerisinde en yoğun dönemin, 1952-1960 yılları arasındaki dönem olduğunu belirtmek mümkündür. Bu süreçte toplam 151.812 göçmen Türkiye'ye gelmişti. 1952-1967 dönemi içerisinde ise toplam 175.392 kişi, yani 45.338 aile yurda giriş yapmıştır (Çavuşoğlu, 2006: 126; Geray, 1970: 12).

Tablo 2: Yugoslavya Göçmenlerinin Yıllara Göre Aileler ve Kişiler Bakımından Sayıları(C. Geray, "Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler", Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi, Ankara 1962, s.8, 13, EK:1, EK:2; Ş. Yücelten, "Yugoslavya Türkleri" Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1974, s. 1094. Akt: Çavuşoğlu, 2006: 127)

Yıllar	Nüfus		Aile	
	Sayı	%	Sayı	%
1952	73	0.04	32	0.07
1953	1.113	0.68	303	0.66
1954	9.728	5.94	2.437	5.37
1955	17.000	10.38	4.047	8.92
1956	31.969	19.53	8.083	17.82
1957	30.162	18.42	8.250	18.19
1958	30.137	11.24	8.741	19.27
1959	18.403	11.24	4.795	8.37
1960	13.304	8.12	3.417	7.53
1961	7.091	4.33	1.801	3.97
1962	3.399	2.07	1.286	2.83
1963	2.603	1.59	996	2.19
1964	1.288	0.78	318	0.70
1965	1.998	1.22	333	0.73
1966	3.672	2.24	783	1.72
1967	3.452	2.10	716	1.57
Toplam	175.392	100.00	45.338	100.00

Türkiye'ye "*serbest göçmen*" statüsünde giriş yapan göçmenler, ilk olarak büyük ölçüde geldikleri topraklardaki "*ekolojik-tabii*" ve "*sosyal*" alanlara benzerlik gösteren bölgelere yerleşmiştir (Çavuşoğlu, 2006: 139). Bunun yanında göçmenlerin kimi bölgelere yerleşmelerinin temel motivasyonunu göçmen ağları ile açıklamak mümkündür. Göçmenlerin büyük bölümü akrabalarının bulunduğu bölgeleri yerleşim için seçmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında göç sürecinde göçmenlerden, Türkiye'den kefiller istenmesi büyük bir belirleyici olmuştur (Kaplanoğlu ve Kaplanoğlu, 2014: 259). Bu bakımdan hem bu şartların yerine getirilmesi hem akraba dayanışmasının sağlanması hem de sosyal ve ekolojik benzerlikler nedeni ile Bursa'nın tercih edildiği belirtilmektedir.

3. BULGARİSTAN KAYNAKLI GÖÇLER

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle başlayan ideolojik mücadele, kutuplaşma ve siyasal rejim reformları, komünist ve kapitalist bloklar arasındaki zorunlu göçleri tetiklemiş ve özellikle 50'li yıllarda uygulanan Stalinist reform ve nüfus politikaları ile birlikte uygulanmıştır (Baklacioğlu, 2015: 207). Bu uygulamalar, birçok bakımdan kişilerin yaşam şekillerinin değiştirilmesini amaçlamaktaydı. Bu değişime gönüllü olmayanlar için zorlayıcı etkiye sahip olan politikalar, özellikle azınlıkların mağdur olduğu bir süreci beraberinde getirmiştir.

Bulgaristan'da en büyük azınlık konumunda bulunan Türk soylu kişiler ve/veya Müslümanlar, bu zorlayıcı politikaların en büyük mağdurlarını oluşturmaktaydı. Bu bakımdan bu zorlayıcı etkilere maruz bırakılanlar, Türkiye'ye göç etmek durumunda kalmışlardır. Temel olarak Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç sürecini üç temel göç akını altında sınıflandırmak mümkündür. Bu göç akınlarının ilki, 1950/51 yıllarında gerçekleşmiştir. İkinci göç akını ise, 1969-1978 yılları arasında gerçekleşmiş olup 1950/51 göçmenlerinin akrabalarının göç ettikleri ve Yakın Akraba Göçü olarak adlandırılan hareketti. Üçüncü göç akını ise, 1989 yılında gerçekleşen ve zorunlu bir göç tipine sahip olan göç akınıydı.

Bu göçlerin meydana gelmesinin kimi itici faktörlerin sonucunda gerçekleştiğini belirtmek mümkündür. 1942'de kurulan Komünist Parti Vatan Cephesi, tüm

antifaşistleri bir araya toplamak sureti ile yeni bir rejim oluşturmuştur. Bulgar Sosyalist Rejimi ile bütünleşen “tek bir ulusun yaratılması” ideali, bu rejimin temel dayanağını oluşturmaktaydı (Çolak, 2013: 119). Bu temel yaklaşımın karşısında hem etnik hem de dini azınlıklar bir tehdit içermekteydi. Bu nedenle azınlıklar Bulgaristan yönetimi tarafından, “ideal toplum” yaratma amacıyla asimilasyon politikalarıyla karşı karşıya bırakılmıştır.

3.1. 1950/51 Bulgaristan Göçleri

Baskı ile asimilasyon politikaları azınlıkların yaşam biçimlerini, ekonomik geçim kaynaklarını, dini inanç uygulamalarını ve genel olarak gündelik yaşam pratiklerinin tümünü hedef almıştı. “Komünist-Bulgar-Slav” toplumu yaratma ideali taşıyan bu politikalardan en çok etkilenen etnik toplulukların başında ise ülkenin en büyük azınlık grubu olan Türkler ve Müslümanlar yer almaktaydı. Asimilasyon politikaları ile başlayan bu süreç Bulgaristan’da bulunan Türklerin ve Müslümanların göç etme isteğine neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yeni Bulgar rejimi – Türklerin göçlerine izin vermemesi nedeniyle– göç etmek isteyen kişi sayılarının birikmesine (Şimşir, 1986: 213), baskıların da artması ile 1950/51 yılları arasında göç etmek isteyen büyük bir insan nüfusunun kitlesel hâlde göç etmesine neden olmuştur.

“Komünist-Bulgar-Slav toplumu” yaratma ideali taşıyan baskıcı politikalar, ilk olarak azınlıkların dil, din ve isimlerinin değiştirilmesine yönelik uygulamalarda kendini göstermiştir (Kaplanoğlu ve Kaplanoğlu, 2014: 277). Bu politikalar aynı zamanda, Bulgarlar tarafından “Soya dönüş” süreci olarak tarif edilebilecek ve temel anlamda “*Bulgar Tezi*”² olarak adlandırılabilir bir sürecin de sonucuydu. Yani Komünist-Bulgar-Slav toplumu idealini belirleyen perspektiflerin en baskınlardan birinin “*Bulgar Tezi*” olduğu belirtilmektedir. Ersoy-Hacısalıhoğlu’na göre (2012: 173), göre bu tezin temel dayanağı, Türkler başta olmak üzere azınlıkların Bulgar oldukları ve Osmanlı döneminde zorla Müslüman yapıldığı düşüncesine dayanmıştır. Soya dönüş perspektifi ile geliştirilen bu politikaların temel amacı ise, Osmanlı İmparatorluğunun

---

² Bulgar Tezi, Bulgaristan’da yaşayan Türklerin Osmanlı İmparatorluğu zamanında “zorla Müslüman olan Slavlar” olduğu iddiasını taşıyan ve “Bulgar ulusu yalnızca Bulgarlardan oluşan bir devlettir” biçimindeki politik tezdur.

geçmişten o zamana değin süre giden etkilerinin ortadan kaldırılmasıydı. Bu etkilerin ortadan kaldırılması da ancak zorla Müslüman yapıların tekrar Hıristiyanlaştırılması, Türklerin varlıklarının göstergelerinin değiştirilmesi, Bulgarlaştırılması, yani asimile edilmesiyle gerçekleşebilecekti.

Bu nedenle başlayan asimilasyon politikaları ilk olarak 1946-1948 yılları arasında gerçekleşen eğitim reformlarında görülmüştür. Dini eğitimin yasaklanması, sonraki süreçlerde Türk toplumunun kendi malı olan ve özel okul statüsü taşıyan Türk okullarının devletleştirilerek Bulgar okullarıyla birleştirilmesi, sonrasında Türkçe eğitimin yasaklanması, rejimin resmi ideolojisinin bu okullara da dayatılarak Türk çocuklarının Bulgarlaştırılması eğilimi, Türk halkı arasında rahatsızlıklara neden olmuştur (Şimşir, 1986: 190-196).

Ekonomik alanda yaşanan ve 1949-1956 yıllarında komünist yönetimin Bulgaristan'daki tüm toprakların kolektif hâle getirilmesini sağlayan politikasının uygulanmaya konulması da, Türkler açısından diğer bir büyük probleme neden olmuştur. Çünkü o zamanlarda Türklerin yaklaşık %80 kadarı küçük çiftçilerde yaşamakta ve temel geçim kaynaklarını tarım vasıtası ile sağlamaktaydı (Şimşir, 1986: 20-21). Bu politika ile giderek yoksullaşan Türk halkı, toplumsal hayatta da birçok baskı ile karşılaşmıştır. Türk aydınların herhangi bir neden belirtilmeksizin tutuklanmaları ise, Türk azınlıkları üzerinde büyük bir infiale neden olmuş ve korunma endişesini beraberinde getirmişti. Bu da Bulgaristan Türklerinin, Türkiye yetkili ve diplomatik temsilciliklerine müracaat etmiş ve göç taleplerini iletmelerine neden olmuştur. Fakat bu talepler Bulgaristan hükümetince olumlu karşılanmayarak reddedilmiş ve istekli olanların Türkiye'ye göçleri yasaklanmıştır. (Çetin, 2008: 56-57; Şimşir, 1986: 212; Börklü, 1999: 68).

Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye ve Bulgaristan politik olarak iki farklı cephede yer almıştır. Bulgaristan 1944 yılında Kızıl Ordunun işgali ile komünist düzenle tanışmış Türkiye ise o yıllarda yüzünü Batı'ya dönmüş ve Amerika'nın yanında yer almıştır. Böylece Türkiye ve Bulgaristan ideolojik olarak farklı kutuplarda yer alan, iki farklı ülke hâline gelmiştir. Bulgaristan, Türkiye'yi hazırlıksız yakalanacağını düşünerek bir göç dalgası ile büyük bir ekonomik yük altında bırakabilmek ve ülkedeki en büyük azınlık olan Türklerden ve Müslümanlardan

kurtulabilmek amacıyla 30 Ağustos 1950'de Türk hükümetine üç ay içerisinde 250.000 Bulgaristan Türkünü alması için özel bir nota vermiştir (Hakov, 2002: 633).

Türkiye'den vize almalarına rağmen tüm göçmenler Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelememiştir. Bu süreçte (1950/51) yaklaşık (Tablo 3) 154.397 Bulgaristan Türkü (toplam 37.351 aile), Türkiye'ye göç etmiştir (Hakov, 2002: 633). Birçoğuna iskânlı göçmen statüsü verilen göçmenler yoğun olarak tablo 3'de belirlenen illere yerleştirilmiştir.

Tablo 3: 1950- 1951 Yıllarında Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Yerleştirildikleri İller (Korkmaz ve Öztürk, 2017: 278)

İller	Kişi Sayısı	%
Bursa	14.616	9.5
İstanbul	11.644	7.5
İzmir	10.141	6.6
Tekirdağ	7.719	5.0
Eskişehir	7.009	4.5
Balıkesir	9.127	5.9
Kırıkkale	7.230	4.7
Manisa	7.961	5.2
Ankara	6.016	3.9
Kocaeli	3.478	2.3
Diğer	69.456	45.0
Toplam	154.397	100

Göçmenlerin yerleştirilecekleri bölgelerin belirlenmesinde göz önünde bulundurulmuş temel faktör, bu alanların gelen göçmenlerin Bulgaristan'da yaşadıkları bölgelerle benzerlik taşımasıydı. Bu amaçla, devlet tarafından anket çalışması yapılmış ve göçmenler için yerleşimlerinde kullanılmak üzere konutlar sağlanmıştır. Öyle ki konutlar çiftçi göçmenler için köylerde, yetişmiş ve vasıflı hâldeki göçmenler için şehir merkezlerinde yapılmıştır (Korkmaz ve Öztürk, 2017: 278).

3.2. 1969-1978 Yakın Akraba Göçü

1969-78 yılları arasında gerçekleşen ve “yakın akraba göçü” olarak bilinen bu göç dalgasının kökü, 1950/51 yılındaki göçe dayanmaktadır. Yakın akraba göçü ile aslında göç nedeniyle parçalanmış ailelerin birleşimini sağlamak ve 1950/51 yılları arasında pasaportlarını alan, ayrıca tüm mallarını satan, buna rağmen göç edemeyen Bulgar Türklerinin, Türkiye’ye gelmelerini sağlamak amaçlanmıştır (Şimşir, 1986: 314-315).

Hem ailelerine kavuşmak hem de Bulgaristan tarafından uygulanan ve giderek derinleşen asimilasyon faaliyetlerinin etkilerinden kurtulmak isteyen birçok Bulgaristan Türkü, Türkiye’ye göç etmek istemiştir. 22 Mart 1968 yılında, parçalanmış aileleri birleştirmek amacıyla iki ülke arasında Yakın Akraba Göçü Anlaşması yapılarak 1952 yılına kadar göç edenlerin geride kalan akrabaları, belirli şartlara uymak koşuluyla 1978 yılına kadar aralıklarla göçe tabi tutulmuştur (Korkmaz ve Öztürk, 2017: 276).

1968 yılında imzalanan “Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye’ye Göç Etmiş Türk Soylu Bulgar Vatandaşlarının Göç Etmesine Yönelik Anlaşma”³, 1969 yılında kabul edilerek kanunlaştırılmıştır. “Yakın Akraba Göçü Anlaşması” 1952 yılına kadar Türkiye’ye göç etmiş Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının yakın akrabalarını kapsayan ve aile birleşimlerini sağlamaya yönelik bir anlaşmadır. Bu anlaşma uyarınca, bu göç kapsamından yararlanabilecekler şu şekilde belirlenmiştir:

“Karı, koca, ana, baba, büyük ana, büyük baba ve bunların ana ve babaları; çocuklar, torunlar ve bunların eş ve çocukları; İş bu Anlaşma yürürlüğe girinceye kadar evli olmayan kız ve erkek kardeşler ile ölü kız ve erkek kardeşlerin bekâr reşit ve gayri reşit çocukları” (Resmî Gazete, 1969).

Bu anlaşma kapsamında, 1969-1978 tarihleri arasında yaklaşık 130.000 Bulgaristan Türkü anavatanına göç etmiştir (Tahir, 2015: 583; Şimşir, 1986: 338). Bulgaristan’ın bu anlaşmaya taraf olmasının temel nedeni Bulgar Türklerinin akrabalarının Türkiye’de olmasıdır. Bulgar hükümeti ülkelerinde yaşayan Türk soylu kişilerin Türkiye’de ikamet eden bu akrabalarıyla sürekli iletişim hâlinde olmaları nedeniyle asimile edilemeyeceğini düşünmüştü; bu güçlüğü aşmak için de yakın akraba

³ Tam adı “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında yakın akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye’ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne göç etmeleri hakkında Anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu dair Kanun”.

göçü vasıtası ile bu grubu Türkiye'ye göndermeyi uygun bulmuştur (Korkmaz ve Öztürk, 2017: 276).

3.3. 1989 Zorunlu Göçü

1950 sonrasında kesintili şekilde devam eden Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçler 1984'te yönetime gelen Zhivkov hükümetinin, Bulgaristan'da yaşayan Müslümanları Bulgarlaştırarak ülkelerinde tutma politikasındaki derinleşme nedeniyle (Erder, 2014: 151) 1989 yılında kitlesel ve zorunlu bir göç hareketi hâlinde ortaya çıkmıştır. Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göç hareketlerinde, 1989 yılında gerçekleşen göçün kendine özgü bir durumu olduğu belirtilmektedir çünkü yüz binlerce insan, haklarına aykırı şekilde sınır dışı edilmiştir (Çetin, 2008: 59). Yani Türklere karşı uygulanan siyasi ve ekonomik ayrımcılığın sürekliliği, hükümetin, toplumun dini ve eğitim işlerine müdahaleleri ve uygulanan sınır dışılar Türkleri göçe zorlamıştır (Eminov, 1999: 51). Bunun sonucunda Bulgaristan'da yaşayan yüzlerce Türk ve/veya Müslüman, Türkiye başta olmak üzere Avrupa'nın farklı ülkelerine ve Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmek zorunda kalmıştır (Çetin, 2010: 75).

1984-85 yılları arasında Bulgaristan'da Türklere uygulanan isim değiştirme politikası (Ersoy-Hacısalıhoğlu, 2012: 171) asıl olarak, 1972-74 yılları arasında Pomaklarla başlamış, ardından Çingene ve Gagavuz Türkleri ile devam etmiştir. Fakat bu uygulamalar Türkler tarafından şiddetli bir tepkiyle karşılaşmıştır (Kaplanoğlu ve Kaplanoğlu, 2014: 277). Birçok direniş örneği gösteren, bu durumun karşısında çözüm arayan Zhivkov Hükümeti, ikinci büyük göçü daha doğrusu ikinci büyük tehciri gerçekleştirmiştir (Zafer, 2010: 42). Bunun üzerine Bulgar hükümeti, silahlı saldırılara başlayarak isimlerinin değiştirilmesine direnen Türk halkını katletmeye başlamış bunun sonucunda – tahminlere göre – sadece 1985 Kasım ayından aynı yılın Mart ayına kadar 800 ile 2500 Türk öldürülmüştür (Şimşir, 1986: 339-340).

1989 yılında, bu baskıların dünya kamuoyu tarafından eleştirilmesi ile Bulgaristan Türkiye'ye gitmek isteyenlerin gidebileceğini belirtmiştir. Bu açıklamalar sonrasında, 500.000'e yakın kişi pasaportlarını almak için Bulgar makamlarına başvuru yapmıştır. Türkiye ise Bulgaristan'dan gelmek isteyen “soydaşların” vize aranmaksızın

Türkiye'ye gelebileceğini belirtmiş ve iki ülke arasında var olan vize anlaşmasını askıya almıştır böylece 2 Haziran 1989 tarihinde göç akını başlamıştır ve 212.688 (Tablo 4) göçmen yurdun farklı bölgelerine yerleştirilmiştir (Kaplıanoğlu ve Kaplıanoğlu, 2014: 278-283).

Tablo 4: 1989 Zorunlu Göçünde Göçmenlerin Aile ve Birey Sayılarının İlleri Göre Dağılımı (Kaplıanoğlu ve Kaplıanoğlu, 2014: 283)

İller	Aile Sayısı	Göçmen Sayısı
Bursa	14.574	52.997
İstanbul	14.674	51.061
İzmir	6899	22.846
Tekirdağ	5000	15.812
Kırklareli	3749	13.380
Ankara	1795	6695
Manisa	1204	3825
Edirne	1209	3768
Sakarya	921	3068
Diğer iller	11.367	39.236
Toplam	61.392	212.688

Gelen göçmenlerin iskânı için birçok tedbir alınmıştır. Ülke genelinde, bu göçmenler için evler yapılmaya başlanmış ve bu kapsamda, ülke genelinde yaklaşık 21.556 ev inşa edilerek göçmenlere tahsis edilmiştir. Bu evler; Adana'da 50, Ankara'da 1.544, Balıkesir'de 500, Bursa'da 7.218, Edirne'de 220, Erzurum'da 40, Eskişehir'de 1.200, İstanbul'da 4.550, İzmir'de 2.040, Kocaeli'nde 1.000, Kütahya'da 44, Manisa'da

240, Sakarya'da 1.000, Tekirdağ'da 1.410 ve Yalova'da 500 olmak üzere, toplam 21.556 tanedir (TBMM Tutanak Dergisi, 1997: 147). Bu kapsamda inşa edilen ve göçmen konutları olarak bilinen bu evler; Bursa'nın Görükle beldesinde 3000, Kestel ilçesinde 2064, İnegöl ilçesinde 1500 ve Osmangazi ilçesinde 654 adettir (Ciğeri-Ulukan, 2008: 137).

Fakat gelen göçmenlerin tamamı Türkiye'de kalmamış; yaklaşık 100.000 kişi Bulgaristan'a gönüllü olarak geri dönmüştür (Ağanoğlu, 2001: 316). Bu durumun yaşanmasında iki farklı neden ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki; Bulgaristan Komünist Partisi Genel Sekreteri Todor Zhivkov'un istifa ederek yerine Peter Mladenov'un gelmiş olmasıdır. Mladenov'un Türklere değiştirilen isimlerinin iade edileceğini bildirerek baskıcı politikalarından vazgeçileceğini belirtmiştir. (Tahir, 2015: 585). İkincisi ise; Türkiye'ye gelen göçmenlerin 100.000'e yakınının iskân bölgelerini beğenmemesi, ekonomik zorluk yaşaması ve Bulgaristan'daki haklarını kaybetme korkusuyla gönüllü olarak geri dönmesidir (Ağanoğlu, 2001: 316).

4. SURİYELİ SIĞINMACI GÖÇÜ

Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarının, Türkiye'ye olan sığınma talepleri 29 Nisan 2011 tarihinde Hatay ili Yayladağı ilçesindeki Cilvegözü sınır kapısına 252 kişilik bir grup hâlinde geldikleri ilk süreçten bu yana; 8 yıldır aralıksız devam etmektedir (Erdoğan ve Ünver, 2015: 17). 2019 itibari ile Türkiye'de 3.614.108 kayda geçirilmiş Suriyeli sığınmacı bulunmaktadır (UNHCR, 2019).

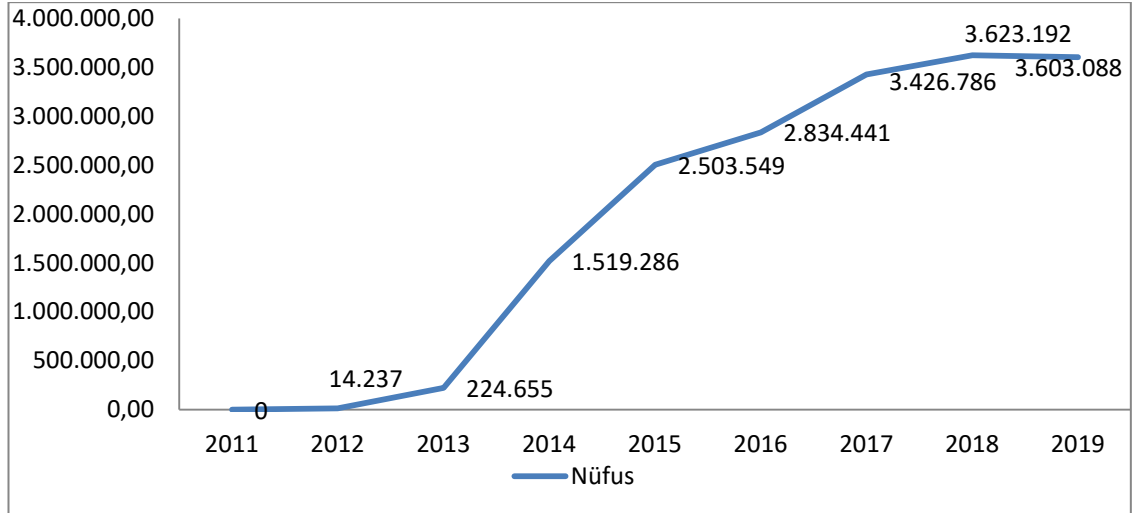
Suriyeli sığınmacıların Bursa yerel ekonomisine olan etkilerinin analizinin sağlıklı yapılabilmesi açısından öncelikle, Türkiye'deki demografik özellikleri ele alınmıştır. Bu bölümde 2013 yılında yürürlüğe giren ve Türkiye'deki resmî istatistik verilerini paylaşan Göç İdaresi Başkanlığı'nın sağladığı veriler temel alınmıştır.

Veriler Türkiye'de bulunan toplam sığınmacı sayısını ifade etmemekte; bizlere kayıt altına alınan Suriyeli sığınmacıların sayısını sunmaktadır. Bu nedenle verilerin tam anlamıyla sağlıklı olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Suriyeli sığınmacıların ülke içerisinde yüksek hızda hareketliliğe sahip olması (Erdoğan, 2018b: 17), kayıt işlemlerinde güçlükler neden olmaktadır. Kimi sığınmacılar ise, üçüncü ülkeye geçmek

istemekte bu nedenle Türkiye’de kayıt altına alınmaksızın direkt üçüncü bir ülkeye iltica ederek kabul edilme şanslarını arttırmaya çalışmaktadır. Bu yüzden, kayıt olma eğilimleri düşüktür. Bu bakımdan hem Türkiye’deki toplam sayıların hem de iller bazındaki sayıların tam anlamıyla gerçekliği ortaya koymadığı belirtilmektedir.

Şekil 5’de görüldüğü üzere, Türkiye’ye Suriyeli sığınmacı akını her yıl artarak devam etmiştir. Burada vurgulanması gereken temel noktalardan birisi de, bu kayıtların ülke içerisinde bulunan ve kayıt süreci devam edenleri kapsadığıdır. Bir diğer durum ise günde ortalama 9-10 bin çocuğun dünyaya gelerek kayıt altına alınmasıdır. Yani, Suriyelilerin Türkiye’ye girişleri neredeyse durmasına rağmen kayıtlı Suriyeli sığınmacı doğumlar nedeniyle sayısı giderek artmaktadır (Erdoğan, 2018b: 17).

Tablo 5: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik)

En büyük nüfus yoğunluğunun 2013–2015 yılları arasında yaşandığı görülmektedir. Bunun temel nedeni olarak Esed Rejiminin zulmünün yanında, krize dahil olan farklı örgüt yapılarının yaygınlaşması ile terör, kaos ve tehdit ortamının yoğunlaştığı bir dönemin yansıması olduğu ifade edilebilir. Sığınmacıların, Türkiye’ye ilk girişleri olan Nisan 2011’den 20 ay sonrasına yani Ocak 2013’e kadar resmî ve merkezi bir kayıt yapılmaması, kesin sayılar bakımından muamma yaratmaktadır (Erdoğan ve Ünver, 2015: 29). Bu bilinmezlik durumu; özellikle 2014-2015 yılları arasında Türkiye’de kayıtlı görünenlerin arasında ne kadar görünürlüğe sahip olduğunun somut bir verisinin olmadığı, Türkiye’den Avrupa’ya geçen 1 milyona yakın

Suriyeli ile daha da karmaşık hâle gelmiştir (Erdoğan, 2018b: 17). Türkiye Cumhuriyeti'nin sağlamış olduğu imkânlardan yararlanmanın ön koşulu olan kayıtlı hâle gelmek durumunun ise, Suriyeli sığınmacıların giderek kayıtlı hâle gelmesini sağlayarak sayılardaki bilinmezliği azalttığı söylenebilir.

Şekil 6, sığınmacıların Türkiye'deki nüfus bakımından yoğunluklarının geçici barınma merkezlerine (GBM) göre dağılımını göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti 8 ilde bulunan 13 kampta Suriyeli bireylere barınma hizmeti vermektedir. Şanlıurfa ve Hatay'da üçer kamp bulunurken; Kilis'te iki kamp bulunmaktadır. Diğer illerdeki kamplar ise, birer tanedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

Tablo 6: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Geçici Barınma Merkezlerine Göre Dağılımı (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik)

İl	GBM Adı	GBM Mevcudu	Toplam Mevcut
	Ceylanpınar	15.564	
Şanlıurfa (3)	Harran	9.546	38.961
	Suruç	13.851	
	Adana (1)	Sarıçam	
Kilis (2)	Öncüpınar	4.228	
	Elbeyli	10.498	14.726
Kahramanmaraş (1)	Merkez	13.596	13.596
Hatay (3)	Altınözü	7.849	
	Yayladağı	4.329	16.553
	Apaydın	4.355	
Osmaniye (1)	Cevdetiye	14.047	
Malatya (1)	Beydağı	8.632	8.632
Gaziantep (1)	Nizip 2	3.621	3.621
Toplam		136.985	
Geçici Barınma Merkezleri Dışında Bulunan Suriyeli Sayısı		3.466.103	

Toplam 136.985 mevcudu bulunan bu kamplar, Türkiye’de bulunan tüm Suriyeli sığınmacıların ancak %3,8’sini oluşturan gruba ev sahipliği yapmaktadır. Bu merkezlerde sığınmacıların ısınma, barınma, güvenlik, haberleşme, ibadet, tercümanlık, psiko-sosyal destek gibi ihtiyaçları ücretsiz şekilde sağlanmaktadır (Öztürk, 2015). Ayrıca bu merkezlerde televizyon ve internet odaları, boş zaman değerlendirmek amacıyla oluşturulmuş etkinlik alanları ve çocuklar için oluşturulmuş oyun parkları bulunmaktadır (AFAD, 2014: 51). Geriye kalan Suriyeli sığınmacıların % 96,2’ü ise, yaşamlarını farklı kentlerde, kendi çabalarıyla sürdüren kent mültecileri (*urban refugees*) konumundadır.

Tablo 7: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik)

Yaş	Erkek	Kadın	Toplam
0-18	865.228	792.705	1.657.933
19-60	1.030.131	797.483	1.827.614
60+	56.536	61.005	117.541
Toplam	1.951.895	1.651.193	3.603.088

Şekil 7’de, Suriyeli sığınmacıların yaş ve cinsiyet dağılımları yer almaktadır. Buna göre, Türkiye’de bulunan Suriyeli sığınmacıların yaklaşık %54’ü erkeklerden oluşurken; yaklaşık %46’si kadınlardan oluşmaktadır. 18 yaş altındaki çocukların toplam Suriyeli sığınmacı nüfusuna oranı ise %46’dır. Yani aslında, Türkiye’de bulunan Suriyeli sığınmacıların yarısına yakını çocuklar oluşturmaktadır.

Tablo 8: Aktif Çalışma Yaşındaki Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik)

Yaş	Erkek	Kadın	Toplam
15-64	1.201.504	943.747	2.145.251

Aktif nüfus olarak belirlenen 15-64 yaş arasındaki Suriyeli sığınmacılar, 2 milyon 145 bin civarındadır. Yani toplam sığınmacıların %59’u aktif nüfus kategorisinde yer almaktadır. Bu oran aslında, Türkiye’nin çoğunluğu aktif bir nüfusa ev sahipliği yaptığını göstermektedir.

Şekil 9, Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de yoğun olarak yaşadığı ilk on ili göstermektedir. Suriyeli sığınmacılara en yoğun şekilde ev sahipliği yapan illerin Suriye sınırında yer alan iller olduğu görülmektedir. Bunun yanında diğer yoğun bölgeleri ise; İstanbul, Bursa, İzmir, Mersin, Adana ve Konya gibi Türkiye’nin ekonomik bakımdan gelişmiş ve nüfus bakımından yoğun bölgelerinden oluşturmaktadır.

Tablo 9: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk 10 İle Göre Dağılımı (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik)

İl	Nüfus		Oran (%)
	Suriyeli Sığınmacı Nüfusu	Toplam Nüfus	
İstanbul	546.384	15.067.724	3.63
Şanlıurfa	443.565	2.035.809	21.79
Gaziantep	431.383	2.028.563	21.27
Hatay	428.265	1.609.856	26.60
Adana	236.057	2.220.125	10.63
Mersin	201.601	1.814.468	11.11
Bursa	169.621	2.994.521	5.66
İzmir	142.513	4.320.519	3.30
Kilis	114.762	142.521	80.51
Konya	106.345	2.205.609	4.82
İlk On İl Toplam	2.847.469	34.439.715	8.26
Türkiye Geneli	3.603.088	82.003.882	4.39

Bursa’nın Türkiye ortalamasının üzerinde bir ortalamaıyla Suriyeli sığınmacılara ev sahipliği yaptığı belirtilebilir. Türkiye’de toplam nüfusun %4,39’u Suriyeli sığınmacılardan oluşurken; Bursa yerel nüfusunun %5,66’sını oluşturan Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır. Bu oran, Türkiye’nin nüfus bakımından en büyük beş ili içerisinde yer alan İstanbul’da %3,63, Ankara’da %1,66, İzmir’de %3,30 ve Antalya ise %0,007’dir. Bu bakımdan beş büyük il arasında kendi nüfusuna oranla en çok Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapan şehrin Bursa olduğu görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYELİ SIĞINMACILARIN BURSA İLİNİN TEKSTİL SEKTÖRÜNE ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Bugün hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde göç ve onun sonuçları üzerine kişisel deneyime sahip olmayan çok az kişi vardır; bu deneyim evrenseldir ve aslında göç çağının temel özelliğini ortaya koyar (Castles ve Miller, 2008: 11). Türkiye'nin uluslararası göç deneyimi, toplumsal yapının oluşması aşamasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu coğrafyanın hem Osmanlı İmparatorluğu zamanında hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş tarihinden itibaren yoğun göç akınlarına uğradığı bilinmektedir.

Göç, hem menşei hem hedef ülkeler bakımından farklı toplumsal kurumlarda farklı etkiler yaratmaktadır. Yani göç yalnızca göçmenleri değil ayrıca bir bütün olarak göç veren ve göç alan toplumları demografik, ekonomik ya da toplumsal yapı açısından değiştirebilecek kuvvettedir; böylece kaynak ve hedef bölgeleri birleştiren ve her ikisinde de belirgin değişimleri beraberinde getiren sonuçlar doğurmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 7-11). Hem yerel halk hem de mülteciler bu etkilerden farklı düzeyde etkilenmekte; göç deneyiminin etkileri özgünleşmektedir.

Göçmenlerin yerel halka uyumunu belirleyen birçok faktör söz konusudur. Ekonomik uyum ise, sosyal uyumun en asli niteliklerindedir (Akçiçek, 2018: 20). Çünkü dünya tarihinde göç deneyimleri incelendiğinde; yerel halkın en fazla tedirginlik duyduğu husus, rekabet korkusu nedeniyle ekonomi kurumuyla bağlantılıdır (Erdoğan, 2018a: 80). Ekonomik uyum aşaması her üretim sektörünün kendi iç dinamiklerine bağlı olarak gelişmekte, hem yerel işverenler hem yerel işçiler hem de göçmenler için farklı etkilerde gerçekleşmektedir. Birçok araştırmacı bu etkilerin hem göçmenler hem de yerel halk için olumlu ya da olumsuz etkileri olduğunu belirtmektedir (Sarvimäki,

Uusitalo ve Jäntti, 2009; Maystadt ve Werwimp, 2009; Falck, Heblich ve Link, 2011; Kondylis, 2010).

Yapılan çalışmalar yerel halkın yaygın olarak Suriyeli sığınmacı göçünün Türkiye ekonomisine olumsuz olarak etkilediği görüşüne sahip olduğunu göstermektedir (Erdoğan, 2018a: 128). Fakat sekizinci yılına giren Suriyeli sığınmacı göçünün, Türkiye ekonomisi için salt maliyet etkisi olmadığı düşünülmektedir. Bu tezin problemi, tekstil sektöründe çalışan Suriyeli sığınmacıların yaşadığı ve onlar nedeniyle yaşandığı düşünülen sorunların ortaya çıkarılmasıdır.

Bu araştırmanın temel amacı; Suriyeli sığınmacı göçünün Bursa'daki tekstil sektörü aktörlerinden işveren, işçi ve bu konuyla ilgilenen sivil toplum örgütleri açısından ekonomik etkilerini anlamaktır. Etki kavramı bu çalışmada olumlu, olumsuz ya da nötr yönlerine dikkat çekilmek suretiyle salt bir yönüne vurgu olmaksızın tesir şeklinde ifade edilmektedir. Bu etkileri ortaya çıkarmak ve betimlemek katılımcıların deneyimlerine dayanmaktadır.

Sekizinci yılına giren Suriyeli sığınmacı göçünün sosyo-ekonomik etkilerinin Türkiye'nin önemli sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinde gelişmiş alt yapıya sahip Bursa ilinde herhangi bir çalışmanın konusu olmaması tezin önemini ifade etmektedir. Birçok farklı çalışma Suriyeli sığınmacıların Türkiye'nin farklı illerindeki tekstil sektörü üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Örneğin, Korkmaz (2018)'in çalışması işverenler ve sivil toplum kuruluşu temsilcileri ile yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Akbaş ve Ulutaş (2018)'in çalışmasında ise, Türkiye'nin diğer önemli tekstil kenti olan Denizli'ye odaklanılmıştır. Bir diğer çalışma olan Erdoğan ve Ünver (2015)'in çalışması kapsamında Türkiye'deki iş insanlarının görüşlerine odaklanılarak bir çalışma yürütülmüştür. Mutlu ve diğerlerinin (2018) yapmış oldukları çalışmada ise, Suriyeli sığınmacıların tekstil sektörüne etkileri ve sektöre eklenmeleri incelenmektedir. Erol ve arkadaşlarının (2017) yaptıkları araştırma ise, Suriyeli sığınmacıların İstanbul özelinde tekstil sektörüne dâhil olma süreçlerini, etkilerini ve durumlarını incelemektedir.

Aynı zamanda bu çalışma; Suriyeli sığınmacı göçünün Türkiye'nin en gelişmiş tekstil yapısına sahip olan illerden biri olan Bursa'ya ne türlü etkileri olduğunu hem çalışanlar hem de işverenler açısından ortaya koymayı hedeflediği için önemlidir.

Ayrıca bu çalışma ile göç ekonomisi ve göç sosyolojisi literatürüne katkı sağlanması hedeflenmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Yapılan çalışma Suriyeli sığınmacıların ekonomik etkilerini kişilerin deneyimlerinden yola çıkarak incelemek hedeflenmiştir. Bu bakımdan katılımcıların görüşlerinin daha kapsamlı ve yorumlayıcı bir yaklaşımla değerlendirilebilmesi ve alınan bilgilerin derinlikli olması amacıyla nitel yöntemin daha uygun olduğuna karar verilmiştir.

Punch (2005: 102) hiçbir araştırmanın her şeyi kapsayamayacağını belirterek ister nitel ister nicel yaklaşıma sahip olsun tüm araştırmalarda örneklem kullanıldığını ifade eder. Bu araştırmada, amaca dayalı/yönelik örneklem modeli kullanılarak maksimum çeşitliliğe yer verilmiştir. Amaca dayalı örneklem genellikle nitel yaklaşımın benimsendiği görüşmelerde (Creswell, 2015: 156), zengin bilgi içeriği taşıdığı düşünülen görüşleri derinlemesine incelemek için kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 69).

Tablo 10: Katılımcı Listesi

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Meslek	Uyruk
Katılımcı 1	55	E	Bursa Esnaf ve Sanatkarlar Odası Başkan Vekili	Türkiye
Katılımcı 2	42	E	Bursa Esnaf ve Sanatkarlar Odası Sicil Müdürü	Türkiye
Katılımcı 3	49	E	Bursa Terzi Kumaşçı Konfederasyon İmalat ve Satıcılar Odası Başkanı	Türkiye
Katılımcı 4	42	E	Bursa Uluslararası Tekstil ve Ticaret Merkezi Müdürü	Türkiye
Katılımcı 5	46	E	İşveren	Türkiye
Katılımcı 6	51	E	Bursa Esnaf ve Sanatkarlar Odası İşyeri Denetleme ve	Türkiye

Danışma Dairesi Başkanı

Katılımcı 7	38	E	İşveren	Türkiye
Katılımcı 8	29	K	Terzi (İşçi)	Suriye
Katılımcı 9	29	K	Terzi (İşçi)	Suriye
Katılımcı 10	31	E	İşveren	Türkiye
Katılımcı 11	46	E	İşveren	Suriye
Katılımcı 12	49	E	İşveren	Türkiye
Katılımcı 13	42	E	Kestel Organize Sanayi Bölgesi Müdürü	Türkiye
Katılımcı 14	47	E	Öz İplik-İş Sendikası Bursa Şubesi Temsilcisi	Türkiye
Katılımcı 15	49	E	Tüccar (İşveren)	Suriye
Katılımcı 16	38	E	Serbest Muhasebeci (İşveren)	Türkiye
Katılımcı 17	56	E	Suriye Toplum Derneği Başkanı	Suriye
Katılımcı 18	58	E	Suriyeli Muhacirlere Yardım Derneği Başkanı	Türkiye
Katılımcı 19	46	E	Türkiye Tekstil, Örme, Giyim ve Deri Sanayi İşçileri Sendikası Bursa Şubesi Temsilcisi	Türkiye
Katılımcı 20	34	E	İşveren	Türkiye
Katılımcı 21	32	K	İşveren	Türkiye
Katılımcı 22	32	E	Terzi (İşçi)	Suriye

Katılımcı 23	21	E	Terzi (İşçi)	Suriye
Katılımcı 24	22	E	İşsiz	Suriye
Katılımcı 25	53	E	İşveren	Suriye
Katılımcı 26	31	E	Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı Temsilcisi	Suriye

---

Sosyal bilimlerde araştırmalar genellikle yapılandırılmış, yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olmak üzere üç farklı görüşme tipolojisine sahiptir (Punch, 2005: 166). Bu çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme formu vasıtası ile yüz yüze sohbet tarzı mülakat uygulanmıştır. Her katılımcı grubu için (işçi ya da işveren) farklı düzeylerde soruların yer aldığı formlar uygulanmıştır. Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılarla isteklerine uygun olarak Türkçe ve Arapça dillerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Türkiye kökenli katılımcılarla Türkçe dilinde görüşmeler gerçekleştirilmiş; Suriye kökenli katılımcılardan ikisi dışında –kendi istekleri doğrultusunda Türkçe dilinde görüşme gerçekleştirilmiştir– hepsiyle Arapça dilinde görüşmeler sağlanmıştır. Görüşmelerde yardımı alınan çevirmenin profesyonel olarak bu işi yaptığından ve gerekli dil becerisine sahip olduğundan emin olunmuştur.

Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların görüşlerinin ne şekilde kayıt altına alınacağı konusu araştırmalarda dikkate alınması gereken hususlardandır (Punch, 2005: 172). Bu görüşmelerde genellikle ses kaydı, video kaydı veya not alma yöntemleri tercih edilmektedir. Bu çalışmada gerçekleştirilen görüşmelerin hepsinde ses kaydı kullanımı katılımcıların onayına sunulmuştur. Kimi katılımcılar kayıt cihazı kullanımının sakıncası olmadığını belirtmişlerdir; bu nedenle bu katılımcılarla ses kayıt cihazı vasıtası ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kimi katılımcılar ise, ses kaydı alınmasına mesafeli yaklaşmıştır; bu nedenle bu katılımcıların görüşleri not alınmak suretiyle kayıt altına alınmıştır.

Toplumsal araştırmalarda genellikle araştırma katılımcıları ile yapılan görüşmeler vasıtası ile veri toplanmaktadır. Araştırmacının bu nedenle katılımcılara karşı kimi sorumlulukları vardır. Örneğin Neuman’a (2017: 196) göre toplumsal

araştırmalarda, araştırma katılımcılarının fiziksel, psikolojik ya da yasal olarak zarar görebilirliği göz önünde bulundurularak bu riskin en aza indirgenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada da özellikle kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkartılması amaçlandığından, katılımcıların özellikle yasal olarak zarar görebilirliği göz önünde bulundurulmuş, bu nedenle katılımcıların kimliklerini ortaya çıkartacak herhangi bir bilginin paylaşımından uzak durulmuştur.

3. SURIYELİ SİĞINMACILARIN BURSA KENTİNİ YERLEŞMEK İÇİN TERCİH ETME NEDENLERİ

Zorunlu göçe tabi olan göçmenler, ölkelerinde yaşanan olaylar nedeniyle başka ölkelere iltica etmek durumunda kalmakta; yani ölkelerini terk etmek zorunda kalmaktadır. Göç sürecinin başladığı zamanlarda, güvenlik başta olmak üzere temel insani ihtiyaçlarının karşılanabileceği yerlere gitme eğiliminde olan zorunlu göçmenler, bu ihtiyaçlarını genellikle en yakın komşu ölkelerine sığınarak karşılama eğilimindedir. Suriyeli sığınmacıların da ölkelerinden ayrılmalarındaki temel faktörün güvenlik olduğu düşünöldüğünde, komşu ölkelere iltica etme eğiliminde oldukları görölmektedir. Dünya’da en fazla Suriye sığınmacı, başta 911 kilometrelik sınırı olan Türkiye olmak üzere; Lübnan, Ürdün ve Irak gibi sınır komşusu ölkelere sığınmıştır. Yapılan kimi araştırmalar da Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye gelmelerindeki temel etkenin “coğrafi yakınlık” olduğuna dikkat çekmiştir (Deniz, Ekinci ve Hölür, 2016: 21). Bunun yanında Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye gelişlerinde belirleyici faktörlerin; dini ve mezhepsel paylaşım, költürel benzerlikler gibi beşeri yakınlıkla da yakından ilişkili olduğu ve Türkiye’nin diğer komşu ölkelere göre sığınmacılara sağlamış olduğu hizmetlerin gelişmiş olması nedeniyle burayı tercih ettikleri belirtilmiştir.

Türkiye’ye yerleşen Suriyeli sığınmacıların öлке içindeki hareketlerinde etkili olan kimi itici çekici faktörlerin olduğunu, bunun yanında göçmen ağlarının da sığınmacıların hareketlerini belirleyen temel yapılardan olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Önceki bölümlerde ayrıntılı olarak tartışıldığı üzere; itici ve çekici faktörler teorisi genel anlamıyla göçmenlerin hareketlerini belirlemektedir. Bu hareketler, buldukları bölgeleri terk etmeleri ve yeni yerleşim alanlarını tercih etmeleri konusunda belirleyicidir. Bu bakımdan Bursa’nın başta gelişmiş bir sanayi

altyapısına sahip olması, mültecilerin Bursa'yı yerleşim için seçmelerinin temel nedenleri arasındadır.

“Çünkü ben önceden beri tüccarım, tekstilde tüccarım, Libya’da yaşarken sonra Türkiye’ye geldim. 20 sene Libya’da çalıştım. Bursa’ya sadece tekstil için geldim toptancıyım, bir şeyler alıp toptan satıyorum.” (K. 15)

“Mesela en fazla buraya gelenler sanayi şehrinde olan Halepli olanlar. Bursa Halep’e çok benzediği için sanayi bakımından, orası da bir tekstil sektörünün merkeziydi yani. Adeta Bursa gibi Halep de çok eski ve tarihi olan bir şehir.(...) Çok eski ve köklü bir şehir. Tabii bu savaş nedeniyle oradaki fabrikaların çoğu yakıldı, yağmalandı veya kaçırıldı ya da işte malını kurtarabilen bu tarafa getirdi. Antep civarı ve bir kısmı da Bursa’ya geldi, yerleşti.” (K. 11)

Bursa'yı yerleşmek için tercih eden Suriyeli sığınmacıların büyük bir kısmı, Suriye'nin Halep şehrinde gelmiştir (Kızılay, 2017: 10). Bunun temel nedenleri arasında, Halep şehrinin de Bursa şehrine benzer özellikteki tekstil üretimi ve ticareti hacmidir. Gelen sığınmacıların birçoğu, Bursa'nın bu özelliğini kullanarak yapmış oldukları üretime devam etmektedir.

“Bursa’da iş durumu iyi, çok fabrika var, özellikle tekstil fabrikaları. Çünkü Halep’te çok fazla tekstil fabrikaları vardı. Onların Tekstilcilik durumlarından bilgileri var. Bursa’ya geldiler zaten. Onlar da tekstilci zaten Bursa tekstil şehri zaten, Halep meşhur zaten tekstilde.” (K. 17)

Gelişmiş sanayi altyapısına sahip olan Bursa, buna bağlı olarak gelişmiş istihdam kaynaklarına da sahiptir. İstihdam ağlarını kullanmak suretiyle, Bursa'nın iş gücü hacmini öğrenen birçok sığınmacının tercihlerini bu tip ağlar sayesinde şekillendirmektedir. Birçok katılımcı Bursa'yı tercih etmelerinin temel nedenlerini sahip olunan bu hacimle ilişkilendirmektedir.

“Kendi mesleğimi yapmak için geldim. Terzi işi yapıyorum ben. Bursa’yı arkadaşlarımdan öğrendim, onlar benden önce geldiler, ben onların sayesinde öğrendim. Direkt Bursa’ya geldim zaten 2014’ün sonunda.” (K. 22)

“Biz ailecek gelmedik, ailesiz geldim. Benim bir arkadaşım var Bursa’da. O beni buraya çağırıyor. Ben önce bir atölyede yattım. Hatta bana bir iş bulacağını söylemişti bir fabrikada. Hem iş var diye bir de yatacak yer var diye, güvendiğim bir arkadaşım olduğu için ben Bursa’yı tercih ettim.” (K. 26)

İstihdam ağlarının yanında aile ağları da Suriyeli sığınmacıların tercihlerinde önemli bir etkidir. Kimi katılımcılar ise, başka şehirlerde yaşama deneyimine sahip olmuştur; fakat daha sonra yalnız hayat sürmenin zorlukları nedeniyle aile üyelerinin olduğu bölgelere yerleşmiştir.

“İstanbul’da 6 ay falan kaldım. Sonra baktım İstanbul çalışmak için zor. Kimseyi tanımadıktan sonra hayat şartları zor, kimse sana yardım etmiyor. Sonra Bursa’ya baktım, Bursa sakin bir şehir. Amcam vardı burada, amcamın yanına geçtim. Sonra benim ablam da geldi enişteyle. Evlendiler ben de onlarla oturdum. Yavaş yavaş kendi hayatımı açmaya çalıştım.” (K. 24)

Sığınmacıların tercihlerini belirleyen bir diğer çekici faktör ise, Bursa’nın kültürel ve coğrafi yapısıdır. Suriye’den gelen katılımcı 17, Bursa’yı yerleşmek için tercih etmesinin temel nedenini; kültürel ve coğrafi özelliklerinin önceden yaşadığı Şam kentine benzerliği üzerinden değerlendirmiştir. Yerel bir dernek yetkilisi ise, hizmet verdikleri Suriyeli sığınmacıların Bursa’yı tercih etmelerinin temel nedenini Bursa’nın tarihsel olarak göçle olan ilişkisi ile açıklamıştır.

“Sakin bir şehir, Şam’a benziyor. Dağı, tabiatı, suyu, halkının ahlakı Şam insanının ahlakına benzer. Bursa Osmanlı’nın çıktığı yer, Şam’da Emeviler’in çıktığı yer.” (K. 17)

“Bursa’nın diğer yerleşim yerlerinden farklı olarak tarihten bu yana göç alan kendi kendine yeten şehirlerden birisi olmasından kaynaklanır veya bilmeyerek Bursa’ya gelip Bursa’daki güzellikleri görünce gerideki kişileri Bursa’ya davet etmekten olabilir. Gelenlere neden Bursa diye bilerek sormadık ama kendileri böyle ifade ettiler.” (K. 18)

4. YEREL HALKIN SURIYELİ SİĞINMACI ALGISI: EKONOMİYE KÜLFET Mİ?

Bursa’da bulunan tüm Suriyeli sığınmacılar, kentte herhangi bir geçici barınma merkezi adı taşıyan kamplardan bulunmadığı için kent mültecileri kategorisindedir. Suriyeli sığınmacıların bir bölümü; devlet kurumları, belediyeler ve sivil toplum kuruluşlarından yardım almaktadır. Buna rağmen büyük çoğunluğu yardımlardan yararlanmamakta ve hayatlarını çalışarak idame etmek durumundadır. Sığınmacıların çalışma faaliyetlerinde yer alması ise, birçok açıdan yerel halkla aralarında kimi problemler çıkmasına neden olmaktadır. Yani sığınmacıların ekonomik uyumu aslında, yerel halk ile sığınmacılar arasındaki uyumun temel belirleyenlerindedir. Bu nedenle ekonomik uyum, yerel halkın algısını belirlemekte ve tutumları şekillendirmektedir. Bu bakımdan göçmen algısını belirleyen temel öğelerin başında, göçmenlerin sosyo-ekonomik başarısının özel bir yeri vardır (Navruz ve Cukurcayır, 2015: 81). Yapılan çalışmalar göstermektedir ki; yerel halkın Suriyeli sığınmacı algısını belirleyen faktörlerin başında, onların ekonomik etkileri ile ilintili faktörler gelmektedir.

Tümeğ (2018: 18-21), yerel halkın Suriyeli sığınmacı algısını belirleyen temel üç olumsuz faktörün olduğuna dikkat çeker. Bu faktörler; demografik, kültürel ve ekonomik olarak sınıflandırılabilir. Demografik bakımdan yerel halk, sığınmacı nüfusunun giderek artmasından dolayı bölgenin demografik/etnik yapısının dönüşeceği kanaatini taşımaktadır. Kültürel faktörler kategorisi ise, mezhepsel duruma işaret etmektedir. Yerel halkın Suriyeli sığınmacılar ile farklı mezhepsel niteliklerde olması, sığınmacılara kuşkuyla bakılmasının diğer nedenidir. Son olarak; yerel halkın ekonomik olarak Suriyeli sığınmacıları “yük” olarak algılaması nedeniyle olumsuz bir algının varlığından bahsedilmiştir (Tümeğ, 2018: 20).

Yerel halkın Suriyeli sığınmacı algısını oluşturan temel faktörlerden birisi, medyadır. Keneş (2016: 265-266), medyanın yerel halkın Suriyeli sığınmacı algısında etkin rol oynadığını belirterek onların ekonomide gedikler açan bir yük; “ucuz” bir iş gücü olarak ekonomiye katkı sağlayanlar olarak etiketlendiğini belirtmektedir. Erdoğan’ın (2018a: 129) yapmış olduğu çalışmada ise, katılımcıların yaklaşık %70,7’si Suriyeli sığınmacıların Türkiye’nin ekonomisine zarar verdiğini düşünmektedir. KONDA (2016: 33) ise yapmış olduğu araştırmada, Türkiye’de toplumun yaklaşık dörtte üçünün Suriyeli sığınmacıların ekonomik etkilerini olumsuz değerlendirdiğini vurgulamaktadır. Çalışmada yer almış katılımcılar; Suriyeli sığınmacıların Türkiye ekonomisine zarar verdiklerini belirterek mevcut iş imkânlarının azalmasına yol açtıkları kanaatine sahiptir. Nitekim Aksoy Araştırma ve Ekonomistler Platformu’nun (2017: 6) ortak olarak yapmış olduğu bir araştırmada da, yerel halkın Suriyeli sığınmacıların Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisini %65,7 oranında olumsuz bulduğu belirtilmiştir. Aynı çalışmada katılımcıların %69,8’i ise, Suriyeli sığınmacıların işgücü piyasalarına etkilerini “daha ucuza çalışıp Türk işçilerin işsiz kalmasına neden oluyorlar” görüşünü desteklemektedir (Aksoy Araştırma ve Ekonomistler Platformu, 2017: 9).

Suriyeli sığınmacı algısı konusunda, sığınmacıların yoğun yaşadıkları sınır illerine gidildiğinde daha olumsuz bir tablo ile karşılaşmak mümkündür. Erdoğan (2018a: 129) yapmış olduğu çalışmada, Suriyeli sığınmacılara yerel halk tarafından kuşkuyla bakılmasının temel nedenleri arasında işgücü rekabeti olduğunu belirtmiştir. Türkiye genelinde yerel halkın, Suriyeli sığınmacıların işlerini ellerinden alacağına dair

bir kanaate sahip olduğu (% 56,1 oranında) saptanan çalışmada, özellikle sınır illerinde –Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa– bu kanaate katılım oranının (%68,9) daha yüksek olduğu görülmüştür (Erdoğan, 2018: 129). Deniz, Ekinci ve Hülür (2016: 120)’ün çalışmasında ise, Gaziantep’li ve Kilisli yerel işçilerin -maaş miktarlarındaki düşüşün sorumlusu olarak gördükleri- Suriyeli sığınmacılara karşı memnuniyetsizlik içerisinde olduğu saptanmıştır. Sönmez ve Adıgüzel (2017: 798) de, Gaziantep şehrinde yerel halkın Suriyeli sığınmacılar konusunda genel olarak ekonomik temelli rahatsızlıklar yaşadıklarını, bunun yanında kimi zaman sosyo-kültürel anlaşmazlıkların da var olduğunu belirtmektedir.

İçduygu (2017: 36) ise, ekonomik alandaki bu olumsuz algının ortaya çıkmasının temel nedenlerinden birinin erken dönemlerde Suriyeli sığınmacılara sağlanan çeşitli sosyal ve ekonomik yardımlar/olanaklar olduğunu belirtmektedir. Bir yandan kendilerinin de ekonomik yardıma ihtiyaç duyduğunu dile getiren yoksul toplum kesimler, rekabet duygusu hissetmiş; diğer yandan özellikle eğitim ve sağlık alanlarında Suriyeli sığınmacılara ayrıcalık yapıldığını düşünerek tepki göstermiştir (İçduygu, 2017: 36).

5. SURİYELİ SİĞINMACILARIN EMEK PİYASASI BAKIMINDAN ETKİLERİ

Her göç akınında olduğu gibi, Suriyeli sığınmacı göçünde de, sığınmacıların Türkiye toplumsal yapısından etkilendiği ölçüde toplumsal yapıyı ve toplumsal kurumları etkilemektedir. Buradan hareketle, ekonomik etkileri bakımından Suriyeli sığınmacıların durumunun risk ve fırsatların iç içe geçtiği bir yapıda olduğu belirtilmiştir. (Salur ve Erdoğan, 2017: 309). Suriyeli sığınmacılar; tekstil, inşaat, mevsimlik tarım ve hayvancılık veya hizmet sektöründe yoğun şekilde emekçi olarak yer almaktadır. Bu yer alış sürecinde sıkça rastlandığı üzere; en büyük tartışmalardan birisi, emek piyasasında yerel işçilerle Suriyeli işçilerin rekabet durumlarıdır.

Özpinar, Çilingir ve Düşündere (2016: 2-3), Gaziantep, Kilis, Hatay, Şanlıurfa ve Mardin gibi sınır illerinde yerel halk ile Suriyeli sığınmacılar arasında bir rekabet ortamının bulunduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan aynı zamanda, Türkiye’nin en yüksek sığınmacıya ev sahipliği yapan bu illerin; en yüksek işsizlik oranlarına sahip

iller olduğu belirtilmelidir. böylesi bir yapıda, sığınmacılar kırılğan durumları nedeniyle katlandıkları ucuz ve kötü çalışma koşullarıyla emek piyasasında yerel işçiler ya da iş arayan bireylerle dolaylı olarak rekabet etmektedir. 2015 yılında Del Carpio ve Wagner'in (2015: 18-21) gerçekleştirdiği araştırmada da, her 10 Suriyeli sığınmacının kayıtlı alanda çalışan 3 yerel işçiyi yerinden ettiği, kayıt dışı alandaysa bu oranın 6-7 işçiye kadar yükseldiği vurgulanmıştır. Bu nedenle Ceritoğlu vd. (2015: 19), rekabetin genel olarak enformel alanda yaşandığını belirtmiştir. Formel alanda ise sığınmacıların, yerel işgücünün yerine geçmesinin olası olmadığını altını çizmiştir.

Sığınmacıların emek bakımından bir diğer etkisi ise, yerel işgücünün kayıtlılık durumu ile ilişkilidir. Çalışma, her 10 Suriyeli sığınmacının aynı zamanda 3-4 yerel işçiyi kayıtlı ekonomiye kaydırıldığını belirtmiştir (Del Carpio ve Wagner, 2015: 18-21). Bunun temel nedeni ise, Suriyeli sığınmacıların kayıt dışı çalışma şartlarına katlanma eşiklerinin, yerel işçilere göre daha yüksek olmasıdır. Yani kayıt dışı çalışma şartlarının, özellikle Suriyeli sığınmacıların ülkeye gelmesi ile birlikte giderek zorlaştığı ve yerel işçilerin bu şartları kabul etmektense kayıtlı ekonomide yer aldığı belirtilebilir.

Öte yandan her göç akınının özgül nitelikte olduğu vurgulanmalıdır. Bunun temel nedeni; göç akınlarını gerçekleştiren toplulukların yapısı, yerleşilen bölgede yaşayan toplumun ve toplumsal kurumların farklı yapılara sahip olmasıdır. Bu nedenle Suriyeli sığınmacıların yerleştikleri farklı bölgelerde farklı etkilere sahip olduğu belirtilebilir. Ekonomi özelinde ise, işgücü piyasasında gerçekleşen bu etkiler Suriyeli sığınmacı nüfusunun yerel nüfusa oranı, kentin işgücü piyasasının yapısı ve endüstriyel yatırım düzeylerinin gelişmişliği gibi birçok kategoride değerlendirilmektedir. Yani, Suriyeli sığınmacıların ekonomik etkileri iller ve sektörler düzeyinde çok yönlü bir yapıdadır; bu nedenle de karmaşık ve değişkendir (Akbaş ve Ünlütürk Ulutaş, 2018: 170; Esen ve Binatlı, 2017: 10).

Yapılan çalışma sırasında birçok sığınmacının farklı düzeylerdeki tekstil fabrikaları ve atölyelerde istihdam edildiği gözlenmiştir. Yerel işverenler tarafından Suriyeli sığınmacıların istihdam edilmelerinin kimi nedenleri vardır. Bu nedenler, Bursa'nın tekstil sektöründe yer alan işverenler bakımından üç temel nedenle ilintilidir. Bu nedenlerden ilki; işverenlerin yerli işgücü temininde yaşadıkları güçlüklerle ilgilidir.

İkinci neden; Suriyeli sığınmacıların vasıfları ve deneyimleri ile alakalıdır. Üçüncü temel neden ise; Suriyeli sığınmacıların çalışma koşulları ile ilgilidir.

5.1. İşverenlerin Yerli İşgücü Temininde Yaşadığı Güçlükler ve Nedenleri

Birçok işveren tarafından vurgulandığı üzere, Bursa'nın tekstil sektöründe istihdam açığı söz konusudur. Bunun temel nedeni; yerel işçilerin tekstil sektöründe çalışma eğilimlerinin düşük olmasıdır. Yapılan çalışmalar, firmaların işgücü temininde yaşadıkları problemlerin firmanın üretim kapasitesinde azalma, müşteri kaybı, üretim kalitesinin düşmesi, ürün çeşitliliğinin daralması ve büyüme hedeflerinin gerçekleştirilememesi gibi sonuçları doğurduğu belirlenmiştir (Gür vd. 2012: 223). Bu problemleri aşmak amacıyla işverenler, gerekli işçi istihdamını Suriyeli sığınmacıları işe alarak ederek aşmaya çalışmıştır.

“Valla bunlar bana ilaç gibi geldiler. Eleman bulamıyorduk, kapatma noktasına gelmişim ben. Yerel halk gelmiyor, geriden gelen işçi de yok, 15 sene önce geriden gelenler doğudan göçlerle geldiler, artık o göç de yoğun değil, ben de 15 kişi var hepsi Suriyeli.” (K. 21)

Kimi katılımcılar ise, Suriyeli sığınmacıların istihdam edilmesinin alternatifinin olmadığını belirtmiştir. Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönmesi ile hâlihazırda yaşanan istihdam açığının daha da büyüyerek işverenler açısından büyük problemler oluşturacağını vurgulamıştır.

“Türkiye’de şu an çok ciddi bir eleman sıkıntısı var, Suriyeli mülteciler bu açığı çok ciddi anlamda kapattılar, sadece ben değil herkes çalıştırmak zorunda. Bütün sanayiciler, bütün tüccarlar çalıştırmak zorunda alternatifini yok. (...)Zaten yerli ortacı eleman bulamaz olduk, kalifiye zaten hiç yok. Olan da büyük kurumsal firmalarda bize kalmıyor, çok ciddi maaşlara çalışıyorlar. Şu an bu açığı Suriyeli mülteciler çok ciddi anlamda kapatıyorlar, zaten Suriyeli mülteciler olmasa çok ciddi bir çalışan sorunu yaşar Bursa, ben ona inanıyorum yani. Onun için Suriyeli mültecilerin şu an Bursa sanayisine, ticaretine çok büyük katkı sağladıklarına inanıyorum.” (K. 7)

“Şimdi Suriyelilerle ortak noktalarımız çok. Onlarda da tekstil ağırlıklı gelenler vardı. Bursa da onun için tekstile müsait bir şehir olduğu için tekstil ağırlıklı her yerde var. Bursa’da buldukları yerde, özellikle makine sektöründe olan kişileri sanayi sahasında istihdam ediliyorlar. (...) Yarın Suriye’nin kapıları açıldığında, gittiklerinde başta Bursa büyük bir krize düşecek. Makine sektörüne gidin, sanayi sektörüne gidin.” (K. 18)

Bursa Terzi Kumaşçı Konfederasyon İmalat ve Satıcılar Odası Başkanı da, tekstil sektörünün kimi kademelerinde iş gücü temininin sürekli bir problem olduğunu vurgulamıştır. Özellikle makineci, overlokçu ya da ütücü alanlarında istihdam açığı olduğunun altını çizmiş; Suriyeli sığınmacıların gelmesiyle bu açığın bir noktada kapandığını belirtmiştir.

“İstihdamı mutlaka iyileştirmiştir. Bir nebze olsa azaltmıştır. Hep görürüz atölyelerde overlokçu, ütücü, makineci aranyor diye. Şuanda hâlâ bu var ama dediğin gibi Suriyelilerin yüzde kırkının konfeksiyon işiyle ilgilendiklerini bildiğim için bu bir nebze olsa da istihdam sağlanabilmiştir diye düşünüyorum.” (K. 3)

Erdoğan ve Ünver (2015: 61) de iş dünyasının kanaat önderleriyle gerçekleştirdikleri çalışmada, işverenlerin işgücü temininde zorluklar yaşadıklarını ve genel olarak işverenlerin bu durumu işçilerin “iş beğenmeme” durumlarına bağladıklarını belirtmiştir. Çalışma sırasında görüşme gerçekleştirilen birçok işveren, yukarıda değinilen araştırmada olduğu gibi; Türkiye’de işsizlik oranlarının yüksek olmasına rağmen, işgücü temininde yaşadıkları sorunları yerel işgücünün “iş beğenmeme” durumuna bağlayarak açıklamıştır.

“Çünkü neden yine konuşmanın başında söyledik, sanayicilerin tercih sebeplerinden bir tanesi de çok elemansızlık. Bu da buradan kaynaklanıyor artık Türk insanı hani işte bir seviye atlamış gibi her işi beğenmiyor. Özellikle yeni nesil her işte çalışmıyor, ne iş olsa yaparım pozisyonu yok, illa biraz daha rahat olan vardiyası olmayan, daha temiz daha hijyen işler tercih ediliyor.” (K. 13)

“Çünkü şu an çok ciddi bir çalışan sorunu var Türkiye’de, işsizlik oranlarıdır şudur budur yani çok hikâye gibi geliyor. Çünkü ben eleman bulamıyorum şu an bana adam lazım.” (K. 7)

Kimi katılımcılar ise, yerel işçi temininde yaşanan güçlükleri 4+4+4 eğitim sistemine bağlamıştır. Bu görüşe göre işverenler çırak bulmakta ve buna bağlı olarak yetiştirecek eleman bulmakta zorluk yaşamaktadır.

“Şimdi bize en büyük sorun 4+4+4 sistemi. Esnaf ve sanatkârın önünü kesmiştir. Zorunlu eğitim. Biz eğitime karşı değiliz; çıraklık konusunda tabii. Herkes doktor, mühendis, kâtip, sekreter olamaz. Bunun çiftçisi de olacak, oto boyacısı da olacak ama bunlar olurken bir yaş grubundan sonra olacak. (...) Suriyeliler bu yüzden mi çalıştırılıyor? Evet. Çırak bulamadıkları için bu işler bu yere geldi. Baktığın zaman işçi yok, bulamıyorsun.” (K. 6)

5.1.1. Çalışma Koşulları Bakımından Yerli İşgücünün Tekstil Sektöründe Çalışma Eğilimlerini Düşüren Etmenler

Yerel işgücünün alternatif bulduğu durumlarda tekstil sektöründe yer almamasının farklı nedenleri vardır. Bu nedenler genel anlamda, sektörün genel yapısı ile şekillenen çalışma şartlarıyla ilişkilidir. Küresel bir rekabet ortamına sahip olan sektörün yapısı, aşağı doğru inen büyük bir tedarik zincirinden oluşmaktadır (Danış, 2016: 564). Büyük fabrikalar da hedeflenen kapasitedeki üretimi belirlenen maliyetlerde gerçekleştirebilmek amacıyla fason üretim adı verilen bir sisteme başvurmaktadır. Bu sistem en genel anlamıyla bir firmanın ötekine, kendi isteği doğrultusunda mallar ürettirmesini ifade etmektedir. Böylece tekstil sektöründe büyük bir tedarik zinciri oluşmaktadır. Oluşan tedarik zincirinden küçük işletmelere doğru kâr oranı giderek azalmakta buna bağlı olarak çalışma koşulları giderek zorlaşmaktadır. Bu nedenle işgücü yoğunluğu, bu tip işletmelerde oluşan çalışma şartları nedeniyle düşmektedir.

Aynı zamanda, emek yoğun bir yapıda olan sektör, küresel olarak emek rekabeti barındırır; buna bağlı olarak da ucuz işgücüne bağımlı hâldedir (Danış, 2016: 564). Rekabete dayanan bu yapıda işverenler işçi maliyetlerini düşürmek adına birçok strateji geliştirmektedir. Bu stratejilerden ilki işçi ücretlerinin düşürülmesidir. Bir diğeri işçilerin çalışma saatlerinin yükseltilmesi ya da işçilerin kayıt dışı şekilde çalıştırılması suretiyle sigorta ücretlerinin ödenmemesidir. Zaten, Toksöz, Erdoğan ve Kaşka (2012: 86) da, tekstil sektöründe emekçiler bakımından en büyük problemin kayıt dışı şartlarda, yani sigortasız şekilde çalışmaya zorlanmaları olduğunu vurgulamaktadır. Tekstil sektöründe kayıt dışı çalışma oranları –çeşitli düzeylerde tedarik zincirinden oluşması nedeniyle– küçük işletmelere gidildikçe artmaktadır. Bursa’da faaliyet gösteren bir tekstil sendikası yetkilisi, yerli işgücünde kayıtsız olarak yaklaşık dört yüz bin kişinin çalıştığını; yani tekstilde çalışan yerel işgücünün yaklaşık 3/1’nin kayıt dışı çalıştığını ifade etmiştir.

“Entegre tesislerde; işletme olarak kurulmuş tesislerde kayıt dışı yok. Tekstilde kayıt dışı mahalle aralarındaki konfeksiyonlarda oluyor. İşletmelerde vergilendirme anlamında kayıt dışı var. Büyük işletmelerde, yani kurumsallaşmış firmalarda (işgücü bakımından) kayıt dışı kesinlikle yok. Şu anda kayıtlı bir milyon yüz bin kişi var. Dolaylı olarak yaptığımız araştırmalara göre yaklaşık bir milyon beş yüz bin kişi çalışıyor. Yani dört yüz bin gibi bir rakam kayıt dışı çalışıyor mahalle aralarındaki konfeksiyonlarda. Mesela Vişne

Caddesini ticaret alanı hâline getirdiler; legalleştirdiler bugün bütiin ufak işletmelerin totali oradadır.”(K. 4)

İşgücünün kayıt dışı çalışması, işçilerin yasalar tarafından güvenceye alınmış birçok hakkına ulaşması konusunda engeller oluşturmaktadır. İşçiler, yasal olarak belirlenen asgari ücret uygulamasının daha altında ücretlere ya da yasalarda belirtilen çalışma saatinin (haftada 45 saat) daha fazlasına fazla mesai ücreti olmaksızın çalışmaya zorlanmaktadır. Bunun yanında işten haksız çıkarılmalar konusunda, çoğunlukla hukuki mekanizmaların işletilmesi önünde bir engel oluşturan kayıt dışı çalışma faaliyetleri; kıdem ya da ihbar haklarından yararlanamamaya da neden olmaktadır. Bunun yanında kişilerin sağlık hizmetlerinden ücretsiz şekilde yararlanamamasına yol açmaktadır.

Bunun yanında yerli işgücünün tekstil sektöründe çalışmama eğilimlerine neden olan bir diğer faktör, sağlıksız çalışma koşullarıdır. Tekstil sektörü; iplikçilik, dokumacılık ve boyacılık gibi temel üretim alanlarından oluşmakta; bu alanlarda işçilerin sağlığını etkileyen kimi faktörler bulunmaktadır Bunların en başında işçilerin fiziksel sağlığını etkileyen durumlar gelmektedir. Sağlık açısından olumsuz etkilerde bulunan bu durumlar, iplikçilik veya dokumacılık gibi üretim dallarında gürültü kirliliği ya da boyahanelerdeki kimyasal kullanımıdır. Diğer yandan işgücünün, işverenler tarafından hakir görülmesi hatta bazı durumlarda aşağılanması –sağlığın sadece sakatlık ya da hasta olma hâli değil, sosyal ve psikolojik anlamda tam bir iyilik hâli şeklindeki tanımlanması düşünüldüğünde– psikolojik bakımdan sağlığı etkileyen etmenlerdir.

“Yüksek desibel sesle çalışıyorsun, dokuma fabrikaları, iplik fabrikaları aynıdır. Boyahanelerde kimyasal madde kullanılır. Türkiye’de Soma olayından sonra iş güvenliği artmaya başladı ama tekstil sektöründe vardiyalı, düşük ücretle çalışıyorsun. Çoğu tekstil firması kurumsallaşmaya gitmemiş.” (K. 19)

“Alternatif bulabilirlerse tekstil sektöründe kalmak istemiyorlar. Çünkü eğitim seviyesi, ücret aralıkları, çalışma şartları diğer sektörlerle göre daha altta. Tekstilin her köşesinde, neresinde çalışırsanız çalışın kimyasala maruz kalıyorsunuz. Bir de tekstil sektörünün yönetici ve patronları tekstil işçisini hakir görüyorlar eğitim seviyelerine, yaptıkları işlere göre. Atıl gördükleri için de onları bir birey yerine koymuyorlar. Beden yüküyle çalışıyor tekstil işçisi, o yüzden yerel işçi bu sektörde kalmak istemiyor.” (K. 14)

Bu durumda yerel işgücü, genellikle alternatif bulduğu sürece farklı sektörlerde çalışma eğilimine girmektedir. Gelişmiş bir otomotiv sanayi altyapısına sahip Bursa, yerel işgücü için bir alternatif oluşturmaktadır. Kimi katılımcılar özellikle ücretlerin

düşük olduğu tekstil sektöründe çalışmaktansa, yüksek maaş imkânların sunan otomotiv sektöründe çalışma eğilimine sahiptir.

“Türk işçiler çok tercih etmiyor diyebiliriz. Çünkü ücretler biraz düşük olunca daha yüksek ücretli başka sektörlere otomotive falan kaymak istiyorlar.” (K. 4)

Öte yandan bir diğer alternatif ise, hizmet sektörüdür. Kuzgun (2004: 19) yapmış olduğu çalışmada, Türkiye'nin kentsel alanlarındaki işgücünün genellikle –gelişmiş istihdam kapasitesine bağlı olarak– hizmet sektöründe çalışma eğilimine sahip olduğunu belirtmektedir. Türkiye genelinde en çok işgücü istihdam edilen sektör, tarımdır. Bunu takiben hizmet sektörü ve sanayi sektörü gelmektedir. Fakat kentsel bölgelerde istihdam sıralamasında farklılıklar oluşmaktadır. Buna göre, kentsel alanlarda hizmet sektörü en büyük istihdam kapasitesine sahip alan olarak karşımıza çıkmakta, bunu sanayi ve sonrasında tarım sektörleri takip etmektedir. Yerel iş gücü asgari ücret uygulaması nedeniyle büyük ücret farklılıklarının olmadığı tekstil ve hizmet sektörlerinde genellikle tercihini, – görece daha iyi şartlara sahip olan – hizmet sektöründen yana kullanmaktadır.

“Yerli, tekstilde çalışmak istemiyor açıkçası. Neden biliyorsun işte bizim genç nesil (ücretleri kast ederek) alışveriş merkezinde aldığıyla aynı para. Ana mesele asgari ücret.” (K.19)

5.2. Vasıf ve Deneyim Yönüyle Tercih Edilme Nedenleri

Suriyeli sığınmacıların istihdam edilmelerinin bir diğer nedeni, Suriye’de ya da Türkiye’de elde ettikleri deneyimleri ve vasıflarıyla ilişkilidir. Daha önce vurgulandığı üzere ikamet etmek için Bursa’yı tercih etmiş olan birçok sığınmacı geçmişte Suriye’nin tekstil kenti Halep’te yaşamış ve orada çalışmıştır. Türkiye’ye geldikten sonra da çoğu sığınmacı aynı alanda çalışma eğilimi taşımış ve deneyimlerini kullanmak için bir fırsatı aramıştır. Hâlihazırda işgücü temininde sıkıntı yaşayan işverenler de, özellikle deneyimli ve vasıflı bu tip çalışanları işgücü temininde yaşadıkları sıkıntılarını aşmak üzere tercih etmiştir.

“Yüzde kırk firmalarda çalışan olarak. Öğrenme kabiliyetleri çok yüksek ya da işi bilip de Suriye’den gelip burada konfeksiyon sektöründe çalışan epey firmalardan biliyorum. Çalışan on kişiden hemen hemen yarısı Suriyeli.” (K. 3)

Suriye'nin Halep kenti, ülkenin sanayi altyapısının büyük bir kısmını sağlamaktaydı. Sanayi işçiliği bakımından büyük olanaklara sahip olan şehir, aynı zamanda ülke ihracatının yaklaşık yüzde 50'sini tek başına karşılamaktaydı (Khaddour, 2017: 8). Tekstil sektöründe faaliyet gösteren bir sendika yetkilisi durumu: *“Suriyelilerin eli bizim mesleğe yatkın, savaş çıkmadan önce en büyük rakiplerimizden biriydi.”* (K.19) şeklinde özetlemiştir. Bu yatkınlıktan yararlanmak isteyen birçok üretici de, Suriyeli sığınmacıların istihdamını desteklemektedir.

“Vasıflı işçi bulmak konusunda sıkıntı yaşıyoruz. Gelişigüzel aldığımızda sonrasında memnun olamıyoruz. Bende çalışan (Suriyeli) vasıflı, memnunum, makine de çalışıyor, dokuma da. Diğerini de terzi olarak aldık yeni artık bakalım. Suriye’de ya da burada bu işte çalışmışlar bunlar, işlerinin ehlidirler.” (K. 5)

“Suriyeli sığınmacılar bence ülke ekonomimize çok ciddi değer kattı. Özellikle bunların içindeki kalifiyeli elemanlar çok ciddi değer katıyorlar, kaldı ki çok ciddi bir iş gücü açığımız var onları kapatıyorlar.” (K. 7)

Kimi katılımcılar ise, vasıf ve deneyiminin yanında işverenlerinin yardımseverlik nedeniyle Suriyeli sığınmacıları istihdam ettiğini belirtmiştir:

“Gelenlerin hemen hemen yüzde ellisi Suriye’de yaptıkları işlere göre burada iş buldu. Vatandaş iki türlü Suriyeli’yi aldı. İlki mesleğinden dolayı aldı, ikincisi yardımseverliğinden dolayı, Ensar olarak aldı. Dolayısıyla bu yönde Suriyeli kapış kapış oldu. (...) Bugün bizdeki kayıtlara göre Bursa’daki Suriyelilerin aile bazlı yüzde seksen beşi bir işte çalışıyor. Aileden bir kişi de olabilir, iki kişi de olabilir, ailenin tamamı da olabilir. Diğer bir ifadeyle Bursa’nın Suriyeliler geldikten sonra istihdam konusunda ara eleman sıkıntısı tamamen gitti.” (K. 18)

Suriyeli sığınmacıların vasıfla ilişkili istihdam edilmelerinin diğer yönü ise, ücretlerle bağlantılıdır. Esnaf ve Sanatkarlar Odası'nın tekstil sektörü başkanı, vasıflı yerel emekçilerin haklı olarak asgari ücrete çalışmak istemediğini; fakat Suriyeli sığınmacıların vasıflı olmalarına rağmen düşük ücretlere katlanmak durumunda kaldığını vurgulamıştır. Böylece işverenlerin bir kısmı, vasıflı olmasına rağmen Suriyeli sığınmacıları düşük fiyatlara istihdam edebilmekte; bu durumsa Suriyeli sığınmacı istihdam etme eğilimlerini arttırmaktadır.

“Benim bildiğim hemen hemen yüz firmadan kırkı çalıştırıyor. Çalıştırmak da istiyor. Bizim Türk vatandaşlarımızdan işi bilen bir elemansa asgari ücrete çalışmak istemiyor ama tabii bu da doğal yani, doğal olarak çalışmak istemiyor. O yüzden de Suriyeli vatandaşlar da asgari ücreti kabul edip çalıştıkları için tercih ediliyorlar.” (K. 3)

5.3. Sığınmacıların Hak Mağduriyetleri: Neden Katlanırlar, Neler Yaşarlar?

Zorunlu göç mağdurları, ülkelerini terk etmek zorunda kaldıkları büyük deneyimlerle farklı ülkelere iltica etmektedir. Bu süreçte sığınmacıların yerleştikleri ülkelerdeki farklı toplumsal yapılar, dil engelleri, kültürel farklılıklar ve uymak zorunda oldukları fakat çoğu zaman bilmedikleri yasal mevzuatlar nedeniyle hayat koşulları kırılgandır. Bu şartlar altında sığınmacılar iltica ettikleri ülkelerde, yeni bir hayat inşa/idame edebilmek amacıyla kötü çalışma koşullarına boyun eğmektedir. Bu nedenle de onlar, dünya genelinde sık sık düşük ücretlere, kötü çalışma şartlarına ve dolayısıyla sömürüye katlanmak zorunda kalmaktadır (Bilsborrow ve CEPAR, 2006: 6).

Ülkelerine geri dönme umutları, yeni bir hayatı inşa etme çabaları, yabancısı oldukları bir ülkede tutunma gayretleri nedeniyle sığınmacıların birçoğu bu zorluklara boyun eğmek durumundadır. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde özetlemiştir:

“Oradan gelen kişinin de birinci önceliği gelmiş olduğu yerde tutunabilmek, belli bir para kazanabilmek, bunu sağlayabilmesi için de biraz ücret fazla olsun ama sosyal güvencem olmasa da olur, çünkü şu da var her gelen burada kalmak için gelmiş değil. Savaş var belki ülkeme dönerim diye buradaki yaşam süresini doğru yaşamak, ya da en azından belli bir standartta yaşamaya çalışmak düşüncesi olduğundan paraya bakıyor.”(K. 13)

En temelde Türkiye’de Suriyeli sığınmacıların yaşadıkları mağduriyetler, ücret eşitsizlikleri ve çalışma izinleri bakımından iki kategoride incelenmiştir.

5.3.1. Ücret Eşitsizlikleri Bakımından Yaşanan Hak Mağduriyetleri

İlk kategori olarak ücret eşitsizliği birçok işveren tarafından işçi maliyetlerini azaltmak amacıyla –düşük ücretlere katlanmak zorunda kalan sığınmacılara– uygulanmaktadır. Bu eşitsizliğin en görünür olduğu durum ise aynı işi yapan, aynı işyerinde, aynı koşullarda çalışan yerel işçilerle sığınmacıların aldıkları ücretlerin eşitsizliğinde görülmektedir.

Yapılan çalışmalar, bu eşitsizliklerin Türkiye genelinde yaygın olduğunu ve eşitsizliğin yoğunluğunun bölgeden bölgeye değiştiğini göstermiştir. Uluslararası Af Örgütü’nün (2014: 25) gerçekleştirdiği çalışmada, Şanlıurfa’nın Akçakale bölgesinde Suriyeli sığınmacıların yapmış oldukları aynı iş karşılığında, yerel işçilerin aldıkları

ücretin ancak %80'ini aldıkları; Şanlıurfa'da %50 ila %80'ini aldıkları; Kilis ve Hatay'da yaklaşık yarısını aldıkları ve İstanbul'da ise, yaklaşık üçte birini aldıkları saptanmıştır. Erol ve arkadaşları (2018: 53) da yapmış oldukları çalışmada, ücret eşitsizliğine dikkat çekmiştir. Cinsiyet farkı olmaksızın bir yerel işçi ile Suriyeli işçi arasındaki ücret eşitsizliğinin ortalama 260 TL olduğu belirtilen çalışmada, aynı zamanda cinsiyetler arasındaki ücret eşitsizliğine de değinilmiştir. Buna göre hem yerel işçiler hem de sığınmacılar bakımından cinsiyete dayalı bu eşitsizliğin en belirgin olduğu alan yerel bir erkek işçi ile sığınmacı bir kadın işçi arasındaki farktır. Yani aynı işi yapan , yerel erkek işçi (1492 TL) ile Suriyeli kadın işçi (776 TL) arasındaki fark yaklaşık iki kat düzeyindedir.

Ücret eşitsizliğini diğer bölgelerde olduğu gibi, Bursa'da da yaygındır. Yapılan çalışma sırasında Suriyeli işçilerin tümü ve birçok yerel işveren bu eşitsizliğe dikkat çekmiştir. vurgulamıştır.

“Şimdi bizim çalışma saatlerimiz nereden baksan dokuz on saat gün içerisinde. Benim çalıştırdığım adam sigortası yemeğiyle birlikte iki bin liraya geliyor. Adam diyor ki ben bu paraya dokuz on saat burada çalışmam. Ama Suriyeliyi getirdiğin zaman buraya oradan iki bin lira değil bin beş yüz lira versen, on değil on iki saat de durur. Şimdi insanlar da bunu bu yüzden tercih ediyor.” (K. 10).

Suriyeli sığınmacıların kötü çalışma koşullarına katlanmak zorunda kaldığının bilincinde olan birçok işveren, Suriyeli sığınmacıyı kârını maksimize etmek amacıyla istihdam etmektedir.

“Maaş konusunda da onlarınki daha fazla (...) Mesai saatlerinde fark yoktu ama ücretlerde farklar vardı 500-600 (TL) fazla alıyorlardı.”(K. 23)

“3 yıldır aynı yerde çalışıyorum ben. Türkle'lerle farklar var hem maaş hem de çalışma saati farkları var. Türkler daha fazla ücret alıyor, mesela 200 TL fark var, ben 2200 TL alıyorum onlar 2400 TL alıyor.” (K. 9)

“Tabii ki farklılık var. Türkler daha fazla alıyor. Suriyeli 200 alıyorsa Türkler 400 alıyor. Benim maaşım 1200-1400 arası değişiyor. Onlarınkini tam bilmiyorum.” (K. 8)

Ücret eşitsizliğinin yanı sıra Suriyeli sığınmacıların yaşadıkları en büyük güçlüklerden birisi, maaşlarını almakta yaşadıkları problemlerdir. Birçok zaman maaşlarını zamanında alamayan sığınmacılar, kimi durumlarda ise paralarını tümünden işverene bırakmak durumunda kalmaktadır.

“Durumumuzu iyi biliyorsunuz, savaştan geldik. Çalıştığım yerler parayı vermiyordu, taksitle veriyorlardı, hep yarın gel yarın gel diyorlardı. Türkler söylemiyordu ama daha fazla alıyordu onlar. Onları ne kadar bilmiyorum. Altı farklı işte çalıştım ben. Paramı vermediler çoğu yerde. İlk geldiğimde (2015) 900 TL alıyordum. Sonra başka yerde çalıştım 1000 TL aldım. Sonra da başka yere girdim 1100 TL aldım. Çalışma saati olarak fark yoktu, aynıydı.” (K. 22)

Kimi katılımcılar ise, bu şartlar nedeniyle kimi işverenlerin yerel işçileri işten çıkarmak suretiyle yerlerine Suriyeli sığınmacıları istihdam ettiklerini belirtmiştir.

“Bazı arkadaşlar düzenli olarak maaşlarını alabiliyor, bazıları alamıyor. Ben hatta boyacılık yaptım, patronum bana para vermedi, hakkımı yedi. Bir de ilk geldiğimde bir dokuma fabrikasında çalıştım yaklaşık 10 gün. Ben mesela 30 gün çalışıyordum onlar 950 TL alıyorlardı. Bir de çalışma saatleri 8-6, bana 850 TL veriyorlardı. Mesai saatlerimiz 8 saatti. Türk işçileri çıkardılar, Suriyeli işçi getirdiler. Mesai saatlerini 10 saat yaptılar. Adam menfaat peşindeydi, Suriyelileri getirdi. Bu ihlaller var yani. İnsanlar çok rahatsız oluyor bu ihlallerden.” (K. 26)

Yerel işverenlerle yapılan görüşmelerde ise, katılımcılar istihdam ettikleri Suriyeli sığınmacılara asgari ücretin üzerinde maaşlar ödediklerini belirtmiş ve yerel işçilerle herhangi bir farklılığın olmadığını vurgulamıştır.

“Maaşlar konusunda çok iyi pazarlık yapıyorlar. (gülerek) Zam zamanı öyle örgütleniyorlar ki sorma. Hepsinin maaşları 2500’ün üzerinde bendekilerin.” (K. 21)

“Maaşını belli bir miktara anlaştım, çok düşük maaşla da çalıştırmıyorum istesem düşük maaşla da çalıştırabilirim de vicdanen bana uymadığı için herkese verdiğim kadar para veriyorum. Türk işçilere verdiğim kadar para veriyorum, istersem daha ucuza da çalıştırabilirim. Asgari ücretin üstünde veriyorum, vicdanıma sığmadığı için. Yani ama çevremde biliyorum çok daha düşüğe çalıştırıyorlar, ama bana uymadığı için (o şartlarda) çalıştırmıyorum.” (K. 7)

5.3.2. Çalışma İzinleri Bakımından Yaşanan Hak Mağduriyetleri

Sığınmacıların yoğun olarak yaşadıkları diğer hak mağduriyeti kategorisi ise çalışma izinleri ile ilgilidir. Daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere, Suriyeli sığınmacıların yasal olarak Türkiye’de çalışabilmesinin yolu, 2016 yılında yürürlüğe giren Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik ile sağlanmıştır. Fakat sığınmacıların çalışma izni alabilmesinin yolu, işverenleri ikna etmekten geçmektedir; çünkü çalışma izni başvuruları ancak işveren tarafından

alınabilmektedir. Fakat gerek başvurularda alınan harç miktarları gerekse Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına (Yeni adı ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı) ödenmesi gereken aylık işçi sigorta ücretleri nedeniyle birçok işveren sığınmacı konumundaki işçilerine çalışma iznine başvurmamaktadır.

Türkiye’de 2012 yılından bu yana, Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarının aldıkları izin miktarları sürekli artmıştır. Fakat asıl artış 2016 yılında yürürlüğe giren yönetmelik ile gerçekleşmiş ;o tarihten bu yana artış sürmüştür. 2016 yılında izinden yararlanan sığınmacı sayısı 13.290’a ulaşmış; 2017’de ise 20.966 sığınmacı çalışma izninden faydalanmıştır. Kasım 2018 itibariyle de, 32.199 Suriyeli sığınmacı çalışma izni almıştır (Sözcü Gazetesi, 26.01.2019).

Tablo 11:Çalışma İzni Almış Suriyeli Mültecilerin Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2012; 2013; 2014; 2015; 2016; 2017)

Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
2017	19.325	1.641	20.966
2016	12.145	1.145	13.290
2015	3.739	280	4.019
2014	2.384	157	2.541
2013	724	70	794
2012	194	26	220

Fakat bu sayılar, Türkiye’de 2019 itibariyle aktif çalışma yaşında bulunan Suriyeli sığınmacıların (2.159.630) yalnızca %1,4’ünü kapsamaktadır. Kaygısız (2017: 4-8), Suriyeli sığınmacıların yönetmelik sayesinde elde etmiş olduğu çalışma izinlerinin işverenleri kayıtlı istihdama yöneltmediğini, kayıtsız çalışanların varlığının büyük ölçüde devam ettiğini; ortalama 600.000 sığınmacının kayıt dışı biçimde istihdam edildiğini belirtmiştir (Kaygısız, 2017: 4-8). Erdoğan ise (2018b: 65-107), kayıtsız biçimde çalışan Suriyeli sığınmacı sayısının 800 bin ile 1 milyon arasında olduğunu tahmin edildiğini belirtmiştir. Yapılan bir diğer çalışma da Suriyeli sığınmacıların yaklaşık %31’inin, –büyük bölümünün kayıt dışı şekilde– iş piyasalarında aktif şekilde yer aldığını belirtmiştir. Kadkoy (2017) da, 500 bin ile 1 milyon Suriyeli sığınmacının kayıtsız şekilde çalıştığını vurgulamıştır.

Çalışan Suriyeli sığınmacı sayılarındaki tahminler göz önünde bulundurulduğunda, –en az 600.000 kayıtsız çalışana ek 32.000 kayıtlı çalışan ve en çok 1.000.000 kayıtsız çalışana ek 32.000 kayıtlı çalışan olmak üzere – Suriyeli sığınmacılar

arasında kayıtsız çalışma oranlarının % 3,1 ila %5 olduğu görülmektedir. Yani tahminler Suriyeli sığınmacıların Türkiye genelinde herhangi bir kaydı olmadan çalışma oranlarının% 95 ile %96,9 oranlarında olduğunu göstermektedir.

Çalışma iznine işverenlerin başvurma zorunluluğu ve başvuru sırasında ödedikleri harç ücreti miktarlarının yüksek olması, kayıtsızlığın yoğun olmasının nedenleri arasındadır. Bir yıllık izin süresine sahip olunan çalışma izinlerinin her yıl yenilenmesi zorunludur. Başvuru ücreti 2019 itibari ile 761 TL'dir; ayrıca işverenler 89 TL değerinde kâğıt bedeli ödemek durumundadır. Yani bir işverenin bir sığınmacıyı istihdam etmesi için, sigorta giderleri hariç ortalama 851 TL ödemesi gerekmektedir. (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019).

Çalışma izni, Suriyeli sığınmacıların yasal olarak çalışmasının önündeki şart olarak karşımıza çıkarken aynı zamanda sığınmacıların çalışma haklarını elde etmeleri için de önem teşkil etmektedir. Sığınmacılar kayıtlı çalışmaları durumunda yıllık izinlerini, kıdem ve ihbar tazminatlarını kullanabilmekte; aynı zamanda emekliliklerinde kullanabilecekleri hakları elde etmektedir. Kimi katılımcılar yerel işçilerle aynı işi yapmalarına rağmen, ortaya çıkan eşitsizliği çalışma izninin getirdiği haklara referansla ifade etmiştir.

“Tabii ki (yerel halkla) farklar var. Onlara senelik çalışma izni veriliyor, sigortalı olurlar.(...) Benim çalışma iznim yok. Talep etmedim, etsem de vermeyecekler.” (K. 23)

Birçok katılımcı, çalışma iznini işverenlerin geri çevireceğini düşünmesi nedeniyle talep etmemektedir. Kimi katılımcılar ise, çalışma izni talep etmelerine rağmen izin masraflarının kendi ücretlerinden karşılandığını belirtmiştir. Böylece zaten ücretler konusunda eşitsizlik yaşayan birçok sığınmacı, çalışma izinleri olmaksızın kayıtsız şekilde, haklarından feragat etmek suretiyle çalışmak durumunda kalmaktadır. Kimi katılımcılar ise, ilerde vatandaşlık alabilmek için çalışma izninee başvuru yaparak maaşlarında oluşacak kesintileri göze almak durumunda kalmıştır.

“Çalışma iznine başvurduk. Patronum istemiyordu ama ben zorladım. Çalışma izninin ücretini her ay benden (maaşımdan) karşılıyor ama sorun değil, benim için iyi. Çünkü belki ilerde Türk vatandaşı olabilirim. (...) Kimsenin çalışma izni yok (atölyede), çünkü patron çalışma izni yaparsa onların maaşlarından kesiyor; bunun için kimse istemiyor.” (K. 9)

Kimi katılımcılar ise, bazı kurumlardan almış oldukları finansal yardımlar nedeniyle çalışma izninden yararlanmak istememektedir. Çalıştıklarının tespit edilmesi hâlinde yardımların kesileceğini belirten katılımcılar, yasal olarak tanımlanan birçok hakkı kullanmamayı göze alarak yardımların devamını sağlamak amacıyla çalışma izni olmaksızın çalışmaktadır.

“Kızılay Kartım kesilsin istemiyorum. Eğer çalışma iznim olursa, benim yardımımı keserler. Zaten kimsenin de yok izni, bundan dolayı, kesmesinler diye istemiyorlar (...) Ailem 7 kişi benim, 840 TL alıyoruz.” (K. 8)

Kızılay Kart olarak belirtilen finansal yardım, Birleşmiş Milletler tarafından fonlanan bir projenin halk arasındaki adıdır. Tam adıyla Yabancılarla Yönelik Sosyal Uyum Yardım Programı (SUY) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Kızılay ortaklığıyla uygulanmakta ve Birleşmiş Milletler Gıda Programı (WFP) tarafından fonlanmaktadır. Bu kapsamda kriterlere uygunluk sağlayan ailelere, –ailedeki birey başına 120 TL olmak üzere– nakit desteği olarak sunulmaktadır.

6. SOSYAL AĞLARIN İŞ GÜCÜ PİYASASINA ERİŞİMDEKİ ETKİSİ

Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de işgücü piyasasına yoğun olarak katılım sağladıkları önceki bölümlerde tartışılmıştır. Araştırma bulgularından hareketle, birçok katılımcının iş bulma sürecinde yoğunlukla sosyal sermayelerini kullandıkları gözlemlenmiştir. Göçmenler sosyal ağları, yeni geldikleri ülkedeki risklerin azaltılması ve maliyetlerin düşürülmesi amacıyla kullanmaktadır. Bu ağlar vasıtasıyla sığınmacılar, ev sahibi topluluklar hakkında bilgi edinmekte, konaklama ve istihdam ihtiyaçlarına çözümünü yine bu kanal vasıtası ile aramaktadır (Sönmez, 2017: 2).

Görüşmeler sırasında iş bulma kanalı olarak sosyal ağların yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür.

“Genel olarak %70’i akraba ya da arkadaşları tarafından iş bulabiliyorlar. %20 mesela dışarıya çıkıp arıyorlar, onların da iş bulmaları çok zor. %10 internet üzerinden, İŞKUR’dan mesela iş bulma kuruluşları var, oradan. Bizim gibiler, biz akraba ya da arkadaş tarafından iş bulabiliyor.” (K. 26).

Birçok Suriyeli aile, yeni gelenleri konut ve iş bulma noktasında desteklemiştir (Sönmez, 2017: 6). Böylece aile bağları gibi sosyal ağların da işgücüne katılım

noktasında önemli bir faktör olduğuna dikkat çekilmiştir (Aygül, 2018: 79-80). Özkarslı (2015: 186), sosyal ağların işgücüne katılma noktasında göçmenlerin yoğun olarak kullandıkları bir metot olduğunu belirtmiştir. Yapılan çalışmada, Mardin'deki Suriyeli sığınmacıların sosyal ağlarını yoğun şekilde kullanmak suretiyle iş bulma, konaklama gibi konularda yaşadıkları problemleri aşmakta olduğu görülmüştür. Erol ve arkadaşları (2017: 61) da, İstanbul'da yapmış oldukları çalışmada Suriyeli sığınmacıların tekstil sektöründe işe girme kanalı olarak sosyal ağları (işyerinde çalışan bir tanıdık, akraba vb.) yoğun olarak kullandıklarını görmüştür. Bu sektörde çalışan yerli ve Suriyeli işçilerin yaklaşık %51'inin bu ağları kullanmak suretiyle iş buldukları, yine aynı çalışmanın çıktuları arasında yer almıştır. Öte yandan Dermaux (2015: 65) da, İstanbul'da ikamet eden Suriyeli sığınmacılar ile yaptığı araştırmada, katılımcıların yaklaşık %64'nin sosyal ağlarını kullanmak suretiyle –aile ve tanıdıklara sorma– iş gücü piyasasına dâhil olma stratejisi izlediğini belirtmiştir.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde literatürle uyumlu sonuçlar elde edilmiştir. Katılımcıların hemen hepsi işgücü piyasasına dâhil olma sürecinde; aile, akraba, arkadaş ya da tanıdıklar vasıtası ile iş bulabilmiştir.

“Tanıdığım biri vardı burada çalışan, hani ona söyledim ihtiyaçları var mı dedim. O şekilde burada çalışmaya başladım.” (K. 22)

“Buradaki arkadaşlarımla irtibata geçtim, onlar da bana buranın olduğunu söylediler. Böyle bir iş yeri var, elemana ihtiyaçları var. Geldim, çalışmaya başladım.” (K. 23)

Sosyal ağlar sadece Suriyelilerin iş arama sürecinde değil, yerli işverenlerin işçi aradığı durumlarda da ortaya çıkmaktadır. Çalışmaya katılan kimi katılımcılar, istihdam ihtiyaçlarını çevrelerinde bulunan Suriyeli tanıdıkları vasıtası ile çözüme kavuşturmuştur.

“Tanıdık Suriyeliler var onların vasıtasıyla bulduk. Burada esnaf olarak tanışmışız mesela; demişler benim bir akrabam var, vasıflıdır, şu işlerde çalışır diye tavsiye ettiler o şekilde bulduk. Diğeri de mesela daha önce iş yaptırıyorlardı abisine, beraber geldiler, sizinle çalışsın dediler biz de tamam dedik.” (K. 5)

7. SİĞİNMACILARIN AÇTIKLARI ŞİRKETLER BAKIMINDAN ETKİLER

Göçmenler yerleştikleri ülkelerde sadece emek bakımından değil, aynı zamanda üretim ve ticaret aktiviteleri ile de kimi etkilere sahiptir. Bu aktiviteler kaynak ülke ile olan ticari faaliyetleri içerebileceği gibi, aynı zamanda kaynak ülkedeki ağları ve deneyimleri vasıtasıyla yerleştikleri ülkelerde yerel halkla kurmuş oldukları ticari ilişkileri de içerebilir. Bunun yanında sığınmacılar ticari faaliyetleri ile yerleştikleri ülkelerdeki üretim ve istihdam kapasitesinin artırılmasını sağlamakta; sosyal ağları vasıtasıyla dış ticaret faaliyetlerinde bulunarak ülkenin ihracat oranlarını etkilemektedir.

Suriyeli sığınmacıların açtıkları şirketler bakımından etkileri değerlendirildiğinde, büyük ölçüde anonim ve limited şirketi kurdukları gözlenmektedir. Böylece önemli miktarda yabancı sermayenin ülke ekonomisine kazandırıldığı görülmektedir (Taştan, Haklı ve Osmanoğlu, 2017: 20). 2018 yılı itibariyle resmî rakamlar göstermektedir ki, Suriye ortak sermayeli 1595 şirket bulunmakta, Suriye ortak sermayesi 271,1 milyon TL düzeyine ulaşmaktadır (TEPAV, 2019: 1).

Suriye ortak sermayeli ticari faaliyetler büyük yoğunlukla Türkiye'nin beş şehrinde toplanmaktadır (TEPAV, 2019: 2). En büyük Suriyeli sığınmacı nüfusuna sahip İstanbul başta olmak üzere sırasıyla; Mersin, Hatay, Bursa ve Kilis Suriye ortak sermayeli açılan şirketlerin sayıları bakımından oldukça yoğundur.

Tablo 12: Suriye Ortak Sermayeli Kurulan Şirket Sayısı En Fazla Olan İlk 5 İl (TEPAV, 2019:2)

	Şirket Sayısı	Toplam Sermaye (Milyon TL)	Suriye Ortak Sermayesi (Milyon TL)
İstanbul	976	238,6	151,4
Mersin	375	87,9	59,1
Hatay	92	59,9	33,8
Bursa	77	27,5	16,0
Kilis	53	12,9	8,1

2013'ten bu yana Suriye ortak sermayeli kurulan şirketler, her yıl yabancı sermayeli açılan şirketler arasında birinci sıradadır (Building Markets, 2018: 4). Bu

yönüyle aslında Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları, aynı zamanda Türkiye'nin en büyük yabancı yatırımcıdır.

Tablo 11'de görüldüğü üzere, bu beş ilde Suriye ortak sermayeli şirketlerin tüm yabancı ortak sermayeli şirketlere oranı azımsanmayacak boyuttadır. Hatta Mersin ve Kilis'te Suriye ortak sermayeli şirketlerin, tüm yabancı şirketler arasında %40'lara varan hacmi, bu şirketlerin etkisinin yoğunluğunu vurgulamaktadır.

Tablo 13: Suriye Ortak Sermayeli Kurulan Şirketlerin Yabancı Ortak Sermayeli Şirketlere Oranı En Fazla Olan İlk 5 İl (TEPAV, 2019: 2)

	Suriye Ortak Sermayeli Şirket Sayısı	Yabancı Ortak Sermayeli Şirket Sayısı	Oran (%)
Mersin	375	628	59,7
Kilis	53	131	40,5
Hatay	92	545	16,9
Bursa	77	537	14,3
İstanbul	976	8221	11,9

Birçok Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşı, Türkiye'ye sığındıkları sürecin başında dil engeli ve hukuki alandaki bilgi eksikliği nedeniyle ticaret faaliyetlerine başlayamamıştır. Sonraki süreçte prosedürü öğrenmeleri, dil engelini aşmaları ve yurt dışında bulunan paralarını Türkiye'ye getirmeleri ile birçok alanda ticari faaliyetlere başlamıştır.

“Suriyeliler ilk geldiklerinde Türkçe bilmedikleri için birçok zengin insan proje yapmaya ya da iş yapmaya korktular çünkü insanlar dili de kanunu da bilmiyorlardı. Bir iki yıl sonrasında kanunları öğrenmeye, dili öğrenmeye başladılar. O yüzden yavaş yavaş küçük küçük dükkân açmaya başladılar. Bu dükkânlar yavaş yavaş büyümeye başladı. İkinci adımda Suriyeliler bu ülkeye daha açık oldular çünkü bizim çocuklarımız Türkiye okullarına gittikten sonra Türkçeyi de kanunları da öğrendiler. Artık bizim çocuklarımız dil konusunda bize yardımcı oldular. Dil konusunda hiçbir korku kalmayınca fabrikalar açmaya başladılar. Üçüncü adımda ise bazı bölgelerde sadece Suriyeli sanayi bölgeleri halini aldı. Şuanda Suriyeli fabrikalar açtıktan sonra buradan dışarıya ihracat yapmaya başladılar. Sadece Gaziantep'te yapılan ihracatın yüzde on dördünü Suriyeliler yaptılar.” (K. 17)

“Bu insanlar ceketlerini alıp geliyorlar ama birçoğunun yurt dışında paraları vardı. Onlar gelip buraya yerleşip ailelerini bir düzene oturtuktan sonra yurt dışındaki paralarını Türkiye'ye getirdiler ve burada ekonomiyi canlandırdılar.

(...)Dolayısıyla onlar da yurt dışından getirdikleri paraları buralara yatırıyorlar, kazandıkları para da yine Türkiye’de kalıyor. Aynı zamanda yurt dışına ihracat yaparak ülkeye döviz girdisi de sağlıyorlar.” (K. 16)

“En büyük örneği işte Vişne Caddesi’dir. Konfeksiyonda Bursa’nın öyle bir ismi duyulmuyordu. Yani vardı, yok değildi ama bu kadar böyle aktif bu kadar böyle etkili değildi. Biliyoruz bütün Bursa tekstilde, baskıda, boyada, apride, dokumada liderdi. Ama bir bebe konfeksiyonunda değildi yani. Ama bir 4–5 senedir ileriye gitti yani. Bunda onların katkı payı yüksektir yani.” (K. 11)

7.1. Yerel Düzeyde Ticarete Etkileri ve İstihdam Kapasiteleri

Suriyeli sığınmacılar, üretim ve ticaret aktivitelerinde birçok ürüne ihtiyaç duymaktadır. Bu ürünlerin temin edilmesi genellikle yerel tüccarlardan sağlanmaktadır. Yani Suriyeli sığınmacılar ürettikleri ürünlerin hammadde temininde, yan kol sektörlerine ulaşımında yerel üreticilere başvurmaktadır. Öte yandan ticaretini yaptıkları ürünleri genellikle yerel üreticilerden sağlamakta; böylece yerel üreticilerin ticari hacmini arttırmaktadır.

“Düşünün tekstile girdikleri zaman tekstilin tüm hammadde ve yan kollarını, yan sanayisini canlandırmış olur. Bu işyerinde ekmek veriyorlar gerek kendi yurttaşlarına gerekse bizim vatandaşlarımıza ekmek veriyorlar. (...) Burada üretiyor, burada kazanıyor, burada tüketiyor, burada vergisini sigortasını ödüyor ve burası için bir şey olsun istiyor.” (K. 16)

“Yok, yok oradan buraya getirmek değil de buradan oraya götürmek ham madde olarak yani. Mesela bir bazı kumaşlar yani gayri resmi yollarla da gidiyorsa gidiyor bir türlü ama buradan gidiyor yani. Çünkü adam oradaki bağını orda şimdi 7 sene insanlar savaş var ama hâlâ bazı yerlerde iş devam ediyor, çalışıyor. Çünkü o halk yiyeceğini, içeceğini bir türlü bir yerden temin etmek zorunda yani. Her ne kadar da Suriye hükümeti Türk mallarına ambargo koysa bile Lübnan’a gidiyor mesela Lübnan’dan Türk etiketleri çıkartıyor yine giriyor ya da İran’a gidiyor oradan geliyor. Çünkü başka yerden alabileceği bir şey yok yani. Yer yok yani.” (K. 11)

Açılan bu şirketler aynı zamanda istihdam yaratmak gibi bir etkiye de sahiptir. Genellikle sığınmacı istihdam etme eğiliminde olan bu firmalarda, - büyük çoğunluğu kayıt dışı olmak üzere- ortalama 9,4 kişinin çalıştığını belirtilmiştir (Building Markets, 2017: 29). Bu firmaların genellikle sığınmacı istihdam etme nedenini yerel işçilerin Suriyeli işverenlerle çalışmak istememesine bağlayan bir Suriyeli üretici, durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“100 kişi var. Hepsi Suriyeli. Türk çağırdık da gelmedi. Kanunda Türkler’le çalışması lazım bir firmanın. Çok çağırdık gelmediler, biz de devletten izin aldık Suriyeli firma olsun dedik. Hatta devlet de kaç tane Türk eleman çağırdı bize, kabul etmediler. Sadece iki tane Türk var. Hepsiyle burada tanıştım. Biz İŞKUR’a ilanlar verdik. Facebook’tan, kendi tanıdıklarımızdan işte sokaklardan. Biri diğerine söylüyor.” (K. 25)

Bursa Terzi Kumaşçı Konfederasyon İmalat ve Satıcılar Odası Başkanı, özellikle tekstil sektöründe Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarının açmış oldukları işletmelerde, yoğun olarak kendi vatandaşlarını istihdam ettiklerini belirtmiştir.

“Bana göre istihdamı ancak kendi çevrelerinde yaratıyorlar diye duyuyorum. Ancak sadece kendi çevrelerinde. Bu Suriyeli işletmelerin tercihi. Mutlaka zorunlu kalındığında bizim Türk vatandaşımız Suriyeli kardeşlerimizi çalıştırıyorsa aynı şekilde Suriyeli firma sahipleri de zorunlu kaldıklarında Türk çalıştırıyorlar.” (K. 3)

Bunun yanında, ticaret ve üretim sektöründe faaliyet gösterenlerin hammaddelerini; tüccar olanların ise ticarete kullandıkları ürünleri Türkiye’de yerel firmalardan karşıladığı sıklıkla vurgulanmıştır. Bu bakımdan düşünüldüğünde, açılan Suriye ortak sermayeli şirketlerin aslında Türkiye ekonomik hacminin büyümesine katkı sağladığı belirtilmiştir.

7.2. Şirketlerin İhracat Oranlarına Etkileri

Suriyeli sığınmacılar açmış oldukları şirketlerle yerel ekonominin hacmini genişletirken aynı zamanda Türkiye’nin ihracat faaliyetlerine de katkıda bulunmaktadır. Yani sığınmacıların yerleştikleri ülkelerdeki ekonomik etkilerini, salt sermaye ya da emek girdisi olarak algılamak yanılgıya neden olacaktır. Bu nedenle, sığınmacıların geldikleri ülkeden deneyimlerini ve ilişki ağlarını da yanlarında getirdikleri ve yerleştikleri ülkelerde de bu ağlar aracılığıyla faaliyetlerini sürdürdükleri belirtilmelidir (Kaymaz ve Kadkoy, 2016: 6). Türkiye’deki Suriyeli sığınmacıların ticari faaliyetleri incelendiğinde, bu görüşle paralel sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Sığınmacılar geçmişten getirdikleri ticari ilişki ağları vasıtası ile Türkiye’deki ihracat oranlarını arttırmaktadır (Bahçekapılı ve Çetin, 2015: 14).

“Şimdi onlar daha çok kendi etkileşimlerinde olduğu insanlarla ticaret yapıyorlar. Şimdi adam tekstilci, daha evvelden tekstil fabrikası varmış Suriye’de. Daha sonra oradan bir takım müşterileri varmış, o üretimin işini burada kurdu mesela benim bildiklerimden. Ondan sonra yine eski müşterilerine mal vermeye çalışıyor, lisan avantajını kullanıyorlar. Araplara satıyorlar.” (K. 20)

Suriyeli iş adamlarının ihracat faaliyetleri, kimi katılımcılar için yerel iş adamları ile rekabete girmeden uyum içerisinde çalışılmasını sağlamaktadır. İhracata yönelik faaliyetlerde bulunmaları ve yerel pazara girmemeleri rekabet oluşturmamakta, ürünlerinin temini iç piyasadan sağlandığı için piyasanın hacmini genişletmektedir.

“Adamların iç piyasaya mal sattığı yok ki, hep dışarıdaki müşterileri iç piyasaya getirdiler. Hem buradaki sanayinin çalışmasına sebep oldu, bir de bir iş yerinde üç tane müşteri gelmesi on tane müşteri gelmesi arasında fark var Suriyeli bunu yaptı. Suriyeli kardeşlerimiz oradaki bütün şeyleri, müşterileri Libya’ına, Mısır’ına, Afrika ülkesinden şuradan buradan hatta gelemeyen esnaflara bile buradan mal gönderdiler, internet üzerinden siparişlerini aldılar gönderdiler yani. Bunun katkısı dünya kadar oldu, buradaki sanayicilerin fabrikaların çalışmasına örnekler.”(K. 12)

“Daha önceden müşteri çok var benim, buradan mal aldım ben sadece, malları alıp satıyorum. (...) Türk fabrikalardan alıp Libya’ya satıyoruz toptancıyız. Savaş olmadan önce Suriye’den alıp Libya’ya satıyordum savaş olunca Türkiye’ye geldim, buradan alıp Libya’ya satıyorum.” (K. 11)

“Türkiye’ye de var, satıyoruz. Yoğun olarak Arap pazarlarına; Arabistan’a, Cezayir, Libya, Tunus.(hammaddelerin) hepsini Türkiye’den alıyorum, yerli insanlardan alıyorum.” (K. 25)

Suriyeli sığınmacıların yapmış oldukları ticari faaliyetlerde, dil becerilerinin önemli katkısı söz konusudur. Arap ülkelerinin hemen tümü ile dil becerileri sayesinde iletişim kurabilen, Türkiye’de ticarete yaşadıkları dil engelini bu yöntemle ortadan kaldıran Suriyeli sığınmacıların ticari aktiviteleri de yoğun olarak bu ülkeler ile gerçekleşmektedir.

“Şimdi onlar daha çok kendi etkileşimlerinde olduğu insanlarla ticaret yapıyorlar. Yani niye? Şimdi adam tekstilci daha evvelden tekstil fabrikası varmış Suriye’de. Daha sonra oradan bir takım müşterileri varmış, o üretimin işini burada kurdu mesela benim bildiklerimden, ondan sonra burada kurdu yine eski müşterilerine mal vermeye çalışıyor. Ondan sonra işte lisan avantajını kullanıyorlar, Araplara satıyorlar.” (K. 20)

“Onların lisanları oldukları için bir de daha önceleri Araplara yönelik çalıştıkları için müşterileri var. Böyle devam ederlerse bir iki sene içerisinde bize rakip olurlar ister istemez. Adamlarda kalite yok. Biz nasıl Çin malını pazara almıyoruz, Suriyeliler de kaliteye önem vermiyorlar. Ucuz olsun, nakit

çalışayım. Ağırlıklı olarak dış pazara satıyorlar ama iplikleri falan bazen onlardan alıyoruz fiyatları piyasaya göre daha uygun.” (K.5)

SONUÇ

Tahminlere göre, dünya genelinde yetmiş milyondan fazla insan çatışma, şiddet ve insan hakları ihlalleri nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalmıştır (UNHCR, 2018: 2). Bu insanların yaklaşık üçte ikisinin kaynağı; Suriye, Afganistan, Güney Sudan, Myanmar ve Somali'dir. Türkiye Cumhuriyeti ise, kuruluşundan bu yana gerek ülkeler arası antlaşmalarla gerek herhangi bir antlaşma olmaksızın kitlesel göç hareketlerine gösterdiği duyarlılıkla sınır kapılarını açmıştır. Fakat açık kapı politikası uygulanan son kitlesel göç hareketi, hem sayısal hem de kültürel olarak farklı bir boyuttadır.

Kitlesel göç eylemlerinde yerel halkın, göçmenleri birçok bakımdan endişeyle karşıladığı gözlenmiştir. Genellikle göçmen algısından kaynaklanan bu endişeler, kimi zaman nefret söylemlerine kimi zaman da toplumsal karmaşaya neden olmaktadır. Suriyeli sığınmacı algısının ise genellikle kültürel, ekonomik ya da dini temelli olabildiği gözlenmiştir. Bu bakımdan bu araştırmanın temel amacı, Bursa'da yaşayan Suriyeli sığınmacıların ekonomik etkilerini tekstil sektörü örneğinden yola çıkarak anlamaktır. Bu nedenle durumun derinlemesine incelenebilmesi amacıyla araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve yüz yüze derinlemesine görüşme tekniği aracılığıyla belirlenen amaçlı örneklemeden bilgiler alınmıştır.

Suriyeli sığınmacıların işgücü piyasalarında tercih edilmelerinin üç temel nedeni olduğu belirtmiştir. Bunlardan ilki; Suriyeli sığınmacıların yerel işgücünün tercih etmediği iş alanlarında çalışmalarıdır. İstihdam edecek yerli işgücü bulmakta zorlanan işverenler, bu açığı büyük ölçüde Suriyeli sığınmacıları istihdam ederek aşmaktadır. Bursa'da yapılan bir çalışmada, işgücü temini konusunda en büyük talebin dikiş makinecilerine ve dokumacılara yönelik olduğu gözlenmiştir (Kolaşın, Genç ve Kavuncu, 2019: 1). Yani Bursa'da yaşayan Suriyeli sığınmacıların, işgücü piyasasında işverenlerin temininde zorluk yaşadıkları iş alanlarında, yerel işgücünün çalışma motivasyonunun düşük olduğu sahalarda çalıştıkları gözlenmiştir. Buradan hareketle Suriyeli sığınmacıların aslında yerel işçilerin çalışmak istemedikleri sektörlerde çalıştıkları, bu nedenle büyük bir rekabetin söz konusu olmadığı iddia edilmiştir. Aynı zamanda Suriyeli sığınmacıların bu sektörlerde çalışması, işverenlerin işgücü temininde yaşamış oldukları zorluklar nedeniyle ortaya çıkan üretim kapasitesinin ya da ürün

çeşitliliğinin düşmesine engel olmuş; hedeflenen büyümenin sağlanmasına katkı sağlamıştır.

Suriyeli sığınmacıların tercih edilmelerinin ikinci temel nedeni; vasıfları ve deneyimleriyle alakalıdır. Bursa'ya yerleşen Suriyeli sığınmacıların büyük bölümünün, daha önce tekstil sektöründe çalıştıkları belirlenmiştir. Böylelikle yerel işgücü temininde zorluk yaşayan işverenlerin, Suriyeli sığınmacıların gelişiyile vasıf problemini de aştığı belirtilmiştir. Aslında birçok Suriyeli sığınmacının Bursa şehrini ikamet için seçmelerinin temel nedenleri arasında, sahip oldukları deneyimlerin belirleyici bir rolü olduğu görülmüştür. Birçok sığınmacı, Bursa'nın tekstil altyapısının gelişmişlik düzeyinin farkında olarak bu ili ikamet için seçmiştir.

Sığınmacıların yüksek istihdamının bir diğer nedeni ise; çalışma koşulları karşısındaki kırılgan yapılarıdır. Seçim şanslarının düşük olması, yüksek işsizlik oranları, dil engeli, –özellikle– yasal prosedürler ve sosyal yaşam konusundaki bilgi eksiklikleri, hayata tutunma çabaları, yetersiz sosyal destek gibi faktörler nedeniyle sığınmacılar kötü çalışma koşullarına boyun eğmek durumunda kalmaktadır. Kimi işverenler, bu durumu özellikle işgücü maliyetlerini düşürmek amacıyla kullanmakta ve Suriyeli sığınmacıların çalışma şartlarını zorlaştırarak avantaj elde etmeye çalışmaktadır.

İşverenlerin avantaj sağlama çabası, Suriyeli sığınmacıların emek piyasasında birçok problemle yüz yüze gelmesine neden olmaktadır. Bu problemlerin en büyüğü ise, kayıtsızlıktır. Yerel işçilerde de sıkça rastlanan kayıtsız şekilde çalışma durumu, Suriyeli sığınmacılarda çok daha yaygındır. Kimi zaman aldıkları finansal yardımların kesilmesinden korktukları için kendi istekleriyle kayıtsız ekonomide yer alan sığınmacılar, genellikle işverenlerin kendileri için çalışma izni almadıklarını vurgulamıştır. Az sayıdaki bu örnekler dışında Suriyeli sığınmacıların birçoğu, işverenlerin çalışma izni almayacağından emin olmaları nedeniyle bu ihtiyaçlarını direktmek bir yana, dillendirmekten bile çekinmektedir. Kimi durumlarda ise, işverenler ancak çalışma izni maliyetlerinin Suriyeli sığınmacılar tarafından karşılanması durumunda çalışma izni başvurusunda bulunmayı kabul etmiştir. Birçok sığınmacı zaten düşük ücretlerle çalışmak zorunda kaldığından, çalışma izni ile sağlanan birçok haktan mahrum kalmıştır.

Sığınmacılar emek piyasasına dâhil olmaları ile birlikte ücret eşitsizliği riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bursa özelinde Suriyeli sığınmacıların, yerel halkla aynı işlerde çalışmalarına rağmen çok daha düşük ücret aldığı gözlenmiştir. Bunun yanında sığınmacıların düşük ücretlere ek olarak sık yaşadığı diğer problem, ücretlerin tamamını zamanında alamamalarıdır. Bu durumu şikâyet etmek istediklerinde ise, çalışma izni olmaksızın çalıştıkları için alacakları cezalardan korkarak ücretlerini işverene bırakmak durumunda kalmıştır

Aslında bu problemlerin çoğunlukla çalışma izinleriyle ilintili olduğu belirtilebilir. Çalışma izinlerinin işverenler tarafından alınması, işverenlerin çoğu zaman sığınmacıları oyalama mekanizmasına dönüşmektedir. Bu nedenle çalışma izninin işçiler tarafından alınabiliyor olması, hem ücret eşitsizliğini kısmen ortadan kaldıracak –asgari ücret uygulaması ile– hem de işçilerin haklarını arama mekanizmalarının önü açılacaktır. İzinlere işverenler tarafından başvurulmasının sürdürülmesi durumunda ise, çalışma izni işlemleri için talep edilen ücretlerin düşürülmesi işverenleri teşvik edecek; bu yolla kayıtlılık oranlarının artırılması sağlanacaktır.

Suriyeli sığınmacılar yalnız işgücü piyasalarına etki etmemekte aynı zamanda açtıkları şirketlerle de etkilerde bulunmuştur. Sığınmacılar anadilleri aracılığıyla geçmişten getirdikleri ticari bağları vasıtasıyla farklı bölgelerle ticari ilişkileri geliştirirken ihracat oranlarına olumlu etkiler bulunmuştur. Sığınmacılar aynı zamanda üretim yaptıkları alanlarda hammadde ya da yan kol hizmetlerinin tümünü Türkiye’den temin etmiş, böylece iç piyasanın ticari hacmini de arttırmıştır. Bunun yanında üretilen ürünleri genellikle –başta Arap ülkeleri olmak üzere– farklı alanlara ihraç ederek iç piyasaya ürün yapan üreticilerle de rekabete girmişlerdir. Yani, Suriyeli üreticilerin hem iç piyasanın kapasitesini geliştirmeleri hem ülkeye döviz girdisi sağlamalarıyla, ülkenin ihracat oranlarını arttırmaları bakımından olumlu etkilere sahip oldukları belirtilebilir.

Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti devletinin kendi vatandaşlarına sağlamış olduğu kimi teşvik programlarına Suriyeli sığınmacıları dâhil etmesi, sığınmacıların açtıkları şirket sayılarını arttıracak ve açılan bu şirketlerin kapasitesini geliştirecektir. Böylece yerel halkın ve Suriyeli sığınmacıların istihdam edilme olanakları büyüyecek,

yerel halkla sürdürülen ticaretin hacmi genişleyecek ve ihracat oranlarının artmasıyla ülkeye döviz girişinin yoğunlaşması sağlanabilecektir.

Suriyeli sığınmacıların ekonomik uyumunun temel belirleyeni olarak karşımıza çıkan dil engeli, sığınmacıların iş dünyasında yaşadıkları problemlerin ana nedenleri arasındadır. Bu nedenle sığınmacıların yaptıkları işlerin niteliğinin ve yerel halkla iletişimlerinin geliştirilebilmesi için, sosyal uyum konularının en başında gelen dil engelini aşmak üzere uygulanan programlar yaygınlaştırılmalıdır.

Sonuç olarak bu çalışma, Suriyeli sığınmacıların Bursa tekstil sektörü örneğinden yola çıkılarak ekonomik olarak “kulfet” oldukları yaklaşımlarının hatalı olduğunu göstermiştir. “Devlet ya da sivil toplum kuruluşlarından aldıkları yardımlarla hayatlarını idame ettiren insanlar” şeklinde etiketlenen Suriyeli sığınmacılar, emek piyasalarında aktif şekilde yer almakta, yaşadıkları hak mağduriyetlerine rağmen hayatlarını çalışarak idame ettirmektedir. Bunun yanında açmış oldukları şirketlerle, ülke ekonomisine katma değer sağlamakta, ihracat oranlarını arttırmakta ve yerel üretim pazarından yapmış oldukları alışveriş ile yerel üretimin hacmini geliştirmektedir.

KAYNAKÇA

- ABADAN-UNAT Nermin, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- ADIGÜZEL Yusuf, *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016.
- AFAD, “Suriyeli Misafirlerimiz Kardeş Topraklarında”, 2014, https://www.afad.gov.tr/upload/Node/17962/xfiles/suriyeli-misafirlerimiz_1_.pdf, 16.01.2019 Tarihinde Erişildi.
- AĞANOĞLU Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ui/gm/calisma-%C4%B0zni/bilgi-edinme/>, 29.04.2019 tarihinde erişim sağlandı.
- AKBAŞ Emrah, “Göçmenler Arasındaki Dayanışmacı Ağların Dönüşümü: Göçmen Sivil Toplum Örgütlerinin Yeni Misyonu”, *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar*, der. S. Gülfer Ihlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner, 3.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, ss.335-351.
- AKBAŞ Sezgi, Çağla ULUTAŞ ÜNLÜTÜRK, “Küresel Fabrika Kentinin Görünmeyen İşçileri: Denizli İşgücü Piyasasında Suriyeli Göçmenler”, *Çalışma ve Toplum*, Cilt.56, Sayı.1, 2018, ss.167-192.
- AKÇİÇEK Arda, “Müdahaleci Olmamak Ekonomik Entegrasyonu Kolaylaştırır. Dünyanın Her Yerinde Sosyal Uyum Ekonomik Entegrasyonla Birlikte Gerçekleşir” *Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi Evrensel Tecrübe Işığında Bir Etkiyi Konuşmak*, edt. Bekir Berat Özipek, UTESAV, 2018.
- AKKUŞ Turgay, “Bir İktisadi Siyasa Projesi: Milli İktisat ve Bursa”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı: 16-17, 2008, ss.119-141.
- Aksoy Araştırma, Ekonomistler Platformu, “Suriyeli Gündem Araştırması”, 2017. http://www.ekonomistler.org.tr/wp-content/uploads/2017/10/suriye_gundem_algi.pdf
- ARI Kemal, *Büyük Mücadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- ATASÜ-TOPÇUOĞLU Reyhan, “Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği”, *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar*, der. S. Gülfer Ihlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner, 3.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, ss.501-519.

- AYGÜL Hasan Hüseyin, “Mülteci Emeginin Türkiye İşgücü Piyasalarındaki Görünümü ve Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt. 9, Sayı. 20, 2018, ss. 68-82.
- BAHÇEKAPILI Cengiz, Buket ÇETİN, “The Impacts of Forced Migration on Regional Economies: The Case of Syrian Refugee in Turkey”, *International Business Research*, Vol. 8, No. 9, 2015, pp.1-15.
- BAKEWELL Oliver, “Göç Kuramında Yapı ve Fail Kavramları Üzerine Bazı Görüşler”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt.1, Sayı.2, 2015, pp.188-218.
- BAKLACIOĞLU Nurcan Özgür, “Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar”, *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, der. M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, ss.191-220.
- BARTRAM David, Maritsa V. POROS, Pierre MONFORTE, *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, çev. İtir Ağabeyoğlu Tuncay, Ankara: Hece Yayınları, 2017.
- BILSBORROW Richard E., CEPAR, “*The Living Conditions of Refugees, Asylum Seekers and Other Colombians in Ecuador*”, Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute, 2006.
- BOYD Monica, Joanne NOWAK “Social Networks and International Migration”, *An Introduction to International Migration Studies: European Perspectives*, der. Marco MARTINIELLO, Jan RATH, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012, pp. 79-106.
- BÖRKLÜ Meşkure Yılmaz, “Tarihî Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye’nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları”, *Bilig*, Sayı: 10, 1999, ss.61-77.
- Building Markets, “Hikâyenin Öteki Yüzü: Türkiye’deki Suriyeli Kobiler Üzerine Bir Pazar Araştırması”, 2017.
- Building Markets, “Turkish-Syrian Business Partnerships: A Nascent Opportunity”, 2018.
- CASTLES Stephen, Mark MILLER, *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- CASTLES Stephen, “Global Perspectives on Forced Migration”, *Asian and Pacific Migration Journal*, Vol.15, No.1, 2006, pp.7-28.
- CERİTOĞLU Evren, Burcu Gircühan YÜNCÜLER, Huzeyfe TORUN, Semih TUMEN, “*The Impact of Syrian Refugees on Natives’ Labor Market Outcomes in Turkey: Evidence from a Quasi-Experimental Design*”, IZA DP No.9348, 2015.

- CİĞERCİ Nihan, “Bursa-Kırcaali Hattı: 1989’da Gelen Bulgaristan Göçmenleri Örneği”,*Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar*, der. S. Gülfer Ihlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, ss.107-134.
- CRESWELL John, *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, çev. ed. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir, 2. Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015.
- COLLINS John, *An Analysis of the Voluntariness of Refugee Repatriation in Africa*, (Master of Arts), Canada: University of Manitoba, 1996.
- ÇAĞLAYAN Savaş, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı.17, 2006, ss.67-91.
- ÇAVUŞOĞLU Halim, “Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye 1952-67 "Kitleli" Göçü Ve Bursa'daki Göçmen Kesimi” *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:10, 2006, ss.107-147.
- ÇETİN Turhan, “Bulgaristan’daki Soydaşlarımızın Türkiye’ye Göç Etme Süreçlerini Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2008, ss.55-75.
- ÇETİN Turhan, “Bulgaristan’dan Göç Eden Türk Nüfusun Dağılımını Etkileyen Coğrafi ve Kültürel Faktörler”, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Ankara, 2010, ss.71-82.
- ÇSGB, *Yabancıların Çalışma İzinleri 2015*, Çalışma Hayatı İstatistikleri, <https://www.csgb.gov.tr/media/3209/yabanciizin2015.pdf>, 18.03.2018 tarihinde erişildi.
- ÇSGB, *Yabancıların Çalışma İzinleri 2016*, Çalışma Hayatı İstatistikleri, <https://www.csgb.gov.tr/media/7315/yabancilarin-%C3%A7ali%C5%9Fma-%C4%B0z%C4%B0nler%C4%B0-2016.pdf>, 18.03.2018 tarihinde erişildi.
- ÇSGB, *Kanunlarla Türk Vatandaşlarına Hasredilen ve Yabancıların Çalışmalarının Yasak Olduğu Meslek ve Görevler*, <https://www.csgb.gov.tr/ui/gm/contents/yabancilar/yasakmeslekvegorevler/>, 2018.
- ÇOLAK Filiz, “Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göç Hareketi (1950-1951)”, *Tarih Okulu*, Sayı: 14, 2013, ss.113-145.
- DANIŞ Didem, “Konfeksiyon Sektöründe Küresel Bağlantılar: Göçmen İşçiler, Sendikalar ve Küresel Çalışma Örgütleri”, *Alternatif Politika*, Cilt. 8, Sayı. 3, 2016, ss. 562–86.
- DENİZ A. Çağlar, Yusuf EKİNCİ, A. Banu HÜLÜR, “*Bizim Müstakbel Hep Harap Oldu’ Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayatı Antep - Kilis Çevresi*”, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlar, 2016.

- DERMAUX Jolinde, Networks at Work: Syrians Building up Their Life in Istanbul, 2017 file:///C:/Users/USER/Downloads/Master%20thesis%20Jolinde%20Derm aux%20-%203542599%20(1).pdf
- DEL CARPIÓ, Ximena V., Mathis WAGNER, “The Impact of Syrian Refugees on The Turkish Labor Market”, World Bank Group Policy Research Working Paper 7402. 2015.
- DÜZKAYA Hıdır, “Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacıların İstihdamına Genel Bir Bakış: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Kamu’da Sosyal Politika*, Sayı. 35, ss.23-29, 2016.
- EKŞİ Nuray, “1951 Cenevre Koncansiyonu’ndan Günümüze Mülteci Tanımı”, *İnsan Hakları Perspektifinden Mültecilik*, İstanbul: UMHD, İNSAMER, MEMUR-SEN, 2017.
- EMGİLİ Fahriye, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi’nin Türkiye Cumhuriyeti’nin Millî İktisadının Oluşumundaki Etkisi”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Özel Sayı. 3, 2014, ss.105-121.
- EMİNOV Ali, “The Turks in Bulgaria: Post-1989 Developments”, *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol.27, No.1, 1999, pp.31-55.
- ERDER Sema Balkan “Göçmenleri Ve Değişen Uygulamalar: İskan Kurumunun Dostları”, *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, der. Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ömer Faruk Gençkaya İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi,2014, ss.138-172.
- ERDOĞAN M. Murat, Can ÜNVER, “Türk İş Dünyasının Türkiye’deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti ve Önerileri”, Ankara: TİSK,2015.
- ERDOĞAN M. Murat, *Türkiye’deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum*, 1. Baskı İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- ERDOĞAN M. Murat, *Türkiye’deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum*, 2. Baskı İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018a.
- ERDOĞAN M. Murat, *Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamının Çerçevesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018b.
- ERGÜVEN N. Sarp, Beyza ÖZTURANLI, “Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt.62, Sayı.4, 2013, ss.1007-1061.
- ERKEN Ali, “Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Yugoslavya İlişkileri ve ‘Serbest Göç’ Mutabakatı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, 2018, ss.937-954.
- ERSOY-HACISALİHOĞLU Neriman, 2012, “1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları”, *89 Göçü Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç*, Edt: Neriman Ersoy-Hacısalihoğlu, Mehmet

Hacısalıhoğlu, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR), 2012, ss.171-198.

EROL Ertan, Ayla Ezgi AKYOL, Cemal SALMAN, Ezgi PINAR, İpek GÜMÜŞCAN, Kıvanç Yiğit MISIRLI, Mustafa KAHVECİ, Pedriye MUTLU, *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'de Emek Piyasasına Dahil Olma Süreçleri ve Etkileri: İstanbul Tekstil Sektörü Örneği*, İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları, 2017.

ESEN Oğuz, Ayla Oğuş BİNATLI, “The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Economy: Regional Labour Market Effects”, *Social Sciences*, Vol.6, No.4, 2017. DOI: 10.3390/socsci6040129

FALCK Oliver, HEBLICH Stephan & LİNK Susanne, *The Evils of Forced Migration: Do İntegration Policies Alleviate Migrants' Economic Situations?*, DiscussionPaper, No. 5829, IZA, 2011

GEORGE Miriam, “A Theoretical Understanding of Refugee Trauma”, *Clinical Social Work Journal*, Vol.38, 2010, pp.379-387, DOI: 10.1007/s10615-009-0252-y.

GERAY Cevat, “Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4, 1970, s. 8-36.

GOULARAS Gökçe Bayındır, “1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması”, *Alternatif Politika*, Cilt: 5, Sayı: 5, 2012, ss. 129-146.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Geçici Koruma İstatistikleri”, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik, 12.04.2019 tarihinde erişilmiştir.

HAKOV Cengiz, “Bulgaristan Türklerinin Göçmenlik Serüveni”, *Türkler Cilt 20*, Edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss.631-638, <https://archive.org/stream/TurklerAnsiklopedisi/Turkler-Cilt20#page/n651/mode/2up/search/>

IOM (International Organization for Migration), *Göç Terimleri Sözlüğü*, Çev. Bülent Çiçekli, Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü, 2009.

İÇDUYGU Ahmet, Kristen BIELH, “Türkiye’ye Yönelik Göçün Değişen Yörüngesi”, *Kentler ve Göç: Türkiye İtalya, İspanya Örnekleri*, der. Ahmet İçduygu, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, ss.9-72.

İÇDUYGU Ahmet, “Türkiye’de Suriyeli Sığınmacılar: ‘Siyasallaşan’ Bir Sürecin Analizi”, *Toplum ve Bilim*, Sayı.140, 2017, ss.27-41.

JONES Edward Allen, *Reading Ruth in the Restoration Period*, New York: Bloomsbury T&T Clark, 2016.

KADKOY Omar, “Syrians and Labor Market Integration: Dynamics in Turkey and Germany”, 2015, <https://www.tepav.org.tr/upload/files/1486123447->

4.Syrians_and_Labor_Market
_Integration__Dynamics_in_Turkey_and_Germany_.pdf

- KAPLANOĞLU Raif, Ozan KAPLANOĞLU, *Bursa'nın Göç Tarihi*, Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları, 2014.
- KAYA Ayhan, “İstanbul, Mülteciler için Cennet mi Cehennem mi? Suriyeli Mültecilerin Kentsel Alandaki Halleri”, *Toplum ve Bilim*, Sayı.140, 2017, ss. 42-68.
- KAYA İbrahim, Esra Yılmaz EREN, *Türkiye’de Suriyelilerin Hukuki Durumu: Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri*, İstanbul: SETA, 2014.
- KAYGISIZ İrfan, “Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri”, Friedrich Ebert Stiftung, 2017.
- KAYMAZ Timur, Omar KADKOY, “Syrians in Turkey: The Economics of Integration” ALSHARQ and Expert Brief, 2016: https://www.tepav.org.tr/upload/files/1473326257-7.Syrians_in_Turkey____The_Economics_of_Integration.pdf
- KENEŞ Hatice Çoban, “Metaforun Ayrımcı Hegemonyanın İnşasındaki Rolü: Suriyelilerin Haberleştirilmesinde Metafor Kullanımı”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences* Cilt: 15, Sayı. 2, 2016, ss.253-280.
- KHADDOUR Kheder, “Consumed by War The End of Aleppo and Northern Syria’s Political Order”, Friedrich Ebert Stiftung, 2017.
- KING Russel, “Theories and Typologies of Migration: an Overview and a Prime”, *Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations*, Vol.12, No.3, 2012
- KIZILAY, *Türk Kızılayı Toplum Merkezi Projesi İhtiyaç Tespit Raporu*, 2017.
- KİRİŞÇİ Kemal, “The Legal Status of Asylum Seekers in Turkey: Problems and Prospects”, *International Journal of Refugee Law*, Vol: 3, No: 3, 1991, ss.510-528.
- KOLAŞIN Gökçe Uysal, Yazgı GENÇ, Furkan KAVUNCU, “Suriyelilerin İşgücü Piyasasına Uyumu: İstanbul, Bursa ve İzmir’de İstihdam Olanakları”, Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi (BETAM) Araştırma Notu19/239, 2019.
- KONDA, “Suriyeli Sığınmacılara Bakış Şubat 2016”, *KONDA Barometresi*, 2016.
- KONDYLİS, Florence, “Conflict Displacement and Labor Market Outcomes in Post-War Bosnia and Herzegovina”, *Journal of Development Economics* Vol.93, No.2, 2010, pp.235–248.

- KORKMAZ Emre Eren, “Türkiye’de Tekstil Sanayisinin Sosyal Taraflarının Mülteci İşçilerin İstihdamına Bakışı”, *Çalışma ve Toplum*, Cilt.56, Sayı.1, 2018, ss.93-120.
- KORKMAZ Nuri, Ayhan ÖZTÜRK, “Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci ve Göçmenlerin Türkiye’deki İskân ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, 2017, ss.268-289.
- KUNZ Egon, “The Refugee in Flight: Kinetic Models and Forms of Displacement”, *The International Migration Review*, Vol.7, No.2, 1973, pp.125-146.
- KUNZ Egon, “Exile and Resettlement: Refugee Theory”, *The International Migration Review*, Vol.15, No. 1/2, 1981, pp.42-51.
- KUZGUN İnci, “Türkiye’de Esnek İstihdam Biçimlerinin Düzenlenmesi”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 22, Sayı. 2, 2004, ss.17-31.
- LADAS Stephen, *The Exchange Of Minorities Bulgaria, Greece and Turkey*, New York: Macmillan Company, 1932.
[https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.212120 /page/n3](https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.212120/page/n3)
- LEE Everett, “Theory of Migration”, *Demography*, Vol:3, No:1, 1966, pp. 47-57. DOI. 10.2307/2060063
- Lozan Mübadilleri, “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” , <http://www.lozannubadilleri.org.tr/mubadele-sozlesmesi/>, 23.01.2019 tarihinde erişildi.
- MACAR Elçin, “Yunanistan’dan Anadolu’ya Göç: Nüfus Mübadelesi”, *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, der. M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, ss. 171-190.
- MARSHALL Gordon, “Sosyolojik Göç Araştırmaları”, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- MARTIN Susan, “Forced Migration, the Refugee Regime and the Responsibility to Project”, *Global Responsibility to Protect*: 2, 2010, pp.38–59
- MASSEY Douglas, “The Social an Economic Origin of Immigration”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, No. 510, 1990a, pp.60-72
- MASSEY Douglas, “Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration”, *Population Index*, Vol.56, No.1, 1990b, pp.3-26. DOI: 10.2307/3644186
- MASSEY Douglas, Joaquin ARANGO, Graeme HUGO, Ali KOUAOUCI, Adela PELLEGRIO and Edward J TAYLOR, “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, *Population and Development Review*, Vol.19, No.3, 1993, pp. 431-466. DOI: 10.2307/2938462

- MAYSTADT Jean-François & Philip WERWIMP *Winners and Losers Among a Refugee – Hosting Population*, Working Paper, No. 60, 2009.
- Migration Work and the Migrants' Right Network, *Irregular Migrants: The Urgent Need for a New Approach*, 2009.
- MUTLU Pedriye, Kıvanç Yiğit MISIRLI, Mustafa KAHVECİ, Ayla Ezgi AKYOL, Ertan EROL, İpek GÜMÜŞCAN, Ezgi PINAR, Cemal SALMAN, "Suriyeli Göçmen İşçilerin İstanbul Ölçeğinde Tekstil Sektörü Emek Piyasasına Eklemlenmeleri ve Etkileri", *Çalışma ve Toplum*, Cilt.56, Sayı.1, 2018, ss.69-92.
- NAVRUZ Mücahit, Mehmet Akif CUKURCAYIR, "Factors Affecting Changes in Perceptions of Turkish People Towards Syrian Refugees", *International Journal of Social Sciences*, Vol. 4, No.4, 2015, pp.75-85
- NEUMAN Lawrence, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, 9. Basım, Ankara: Yayınodası Yayıncılık, 2017.
- NORTH S. David, Marion F. HOUSTOUN, *The Characteristics and Role of Illegal Aliens in the U.S. Labor Market: An Exploratory Study*, Washington D.C.: Linton and Co, 1976.
- ORHAN Oytun, Sabiha Senyücel GÜNDOĞAR, *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*, Ankara: ORSAM ve TESEV, 2015.
- ÖBERG Sture, "Spatial and Economic Factors in Future South-North Migration", *The Future Population of the World: What Can We Assume Today?*, ed. Wolfgang Lutz, Londra: Earthscan, 1996, pp.336-357
- ÖNER Aslı Şirin, "Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar", *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmaları*, der. S. Gülfer İhlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, ss.13-27.
- ÖZCAN Deniz Ela "Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme", *İş ve Hayat*, Sayı. 4, 2016, ss.183-215.
- ÖZKARSLI Fatih, "Mardin'de Enformel İstihdamda Çalışan Suriyeli Göçmenler", *Birey ve Toplum*, Cilt. 5, Sayı. 9, 2015, ss.175- 191
- ÖZPINAR Esra, Yasemin Satır ÇİLİNGİR, Ayşegül Taşöz DÜŞÜNDERE, "Türkiye'deki Suriyeliler: İşsizlik ve Sosyal Uyum", *Değerlendirme Notu*, Ankara: TEPAV, 2016
- ÖZTÜRK Sezai "Suriye'den Göçün Etkileri", GSA 2015, Global'i Yaşamak Uluslararası Konferansı, ROEHAMPTON Üniversitesi, Londra, İngiltere, 2015.
- ÖZYAKIŞIR Deniz, *İç Göç Hareketleri ve Geriye (Tersine) Göçün Belirleyicileri: TRA2 Bölgesinden (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) İstanbul'a Gerçekleşen Göç Üzerine Bir Saha Araştırması*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

- PUNCH Keith, *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, çev: Dursun Bayrak, Bader Arslan, Zeynep Akyüz, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2005
- PAZARLIOĞLU M. Vedat, “İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonometrik Analizi”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt.14, Sayı.1, 2007, ss. 121-135.
- Resmî Gazete, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, Sayı: 28615, 2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>, 26.04.2018 tarihinde erişildi.
- Resmî Gazete, “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik”, Sayı: 29594, 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/01/20160115-23.pdf>, 26.04.2018 tarihinde erişildi.
- Resmî Gazete , “Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme”, Sayı: 10898, 1961, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10898.pdf>, 23.04.2018 tarihinde erişildi
- Resmî Gazete, “Türkiye Cumhuriyeti İle Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden Türkiye Cumhuriyetine Göç Etmeleri Hakkında Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, Sayı: 13263, 1969, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13263.pdf>, 19.01.2019 tarihinde erişildi.
- PETERSEN William, “A General Typology of Migration”, *American Sociological Review*, Vol.23, No.3, 1958, pp.256-266, DOI: 10.2307/2089239
- PİORE Michael J. *Birds of Passage: Migrant Labour and Industrial Societies*, UK: Cambridge University Press, 1979
- RAJKOVIC Nikolina, *The Post-Second War Immigration of the Yugoslav Muslims to Turkey (1953-1968)*, (Master of Arts), Hungry, Budapest: Central European University, 2012
- RICHMOND Anthony, “Reactive Migration: Sociological Perspectives On Refugee Movements”, *Journal of the Refugee Studies*, Vol.6, No.1, 1993, pp.7-24.
- SALUR Sultan, M. Mustafa ERDOĞDU, “Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların Ekonomi Üzerindeki Etkileri”, *Current Debates in Economics & Econometrics Volume 2*, edt. İsmail Şiriner, Şevket Alper Koç, Hilal Yıldız, London: Ijopec Publication, 2016, pp.305-332.
- SAMERS Michael, *Migration*, London: Routledge, 2010.
- SARVIMÄKI, Matti, Roope UUSITALO & Markus JÄNTTI, *Long-Term Effects of Forced Migration*, Discussion Paper, No. 4003, IZA, 2009.

- SERT Deniz Şenol “Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru”, *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar*, der. S. Gülfer Ihlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, ss.29-48
- SÖNMEZ Mehmet Emin, Fatih ADIGÜZEL, “Türkiye’de Suriyeli Sığınmacı Algısı: Gaziantep Şehri Örneği”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt: 16, Sayı: 3, 2017, ss.797-807
- STANDING Guy, *Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf*, çev. Engin Bulut, 3. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- STEIN, Barry, “The Refugee Experience: Defining the Parameters of a Field of Study”, *The International Migration Review*, Vol.15, No.1/2, 1981, pp.320-330, DOI: 10.2307/2545346
- Sözcü, 26.01.2019, “ Türkiye’de Kaç Suriyeli Var? Kaçı TC Vatandaşı Oldu?”, <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/turkiyede-kac-suriyeli-var-kaci-tc-vatandasi-oldu-3274793/08/05/2019-tarihinde0020erişim-sağlandı>.
- ŞİMŞİR Bilal, *Bulgaristan Türkleri*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1986.
- TAHİR Nuri Ali, “Bulgar Komünist Partisi Ve Bulgaristan’daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 41, 2015, ss.578-587.
- TAŞTAN Coşkun, Salih Zeki HAKLI, Emir OSMANOĞLU, “Suriyeli Sığınmacılara Dair Tehdit Algısı: Önyargılar ve Gerçekler”, Polis Akademisi Başkanlığı Göç ve Sınır Güvenliği Araştırma Merkezi (GÖÇMER), Rapor No:9, 2017
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Cilt. 21, “60ıncı Birleşim”, 1997, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c021/tbmm2002106_0.pdf, 20.01.2019 tarihinde erişildi.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, “Yabancı Çalışma İzinleri İstatistikleri: 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017”, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/resmi-istatistik-programi/yabancilarin-calisma-izinleri/>, 01.03.2019 tarihinde erişim sağlandı
- TDK (Türk Dil Kurumu), “Göç”, *Güncel Türkçe Sözlük*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ab69ea39cedd1.2373614424.03.2018 tarihinde erişildi.
- TEKİN Cemile, “Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçlerin Nedenleri(1950-1958)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 39, 2018, ss.249-261.
- TEPAV, “ Yabancı Sermayeli Şirketler Bülteni Suriye Sermayeli Şirketler”, Mart 2019, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1556518101-.TEPAV_Suriye_Sermayeli_Sirketler_Bulteni_Mart_2019.pdf

- TILLY Charles, "Trust Networks in Transnational Migration". *Sociological Forum*, Vol. 22, No.1, 2007, pp.3-24, DOI: 10.1111/j.1573-7861.2006.00002.x
- TOKSÖZ Gülay, *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- TOKSÖZ Gülay, Seyhan ERDOĞDU, Semih KAŞKA, "Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları", International Organization for Migration (IOM), 2012.
- TÜMEĞ Derya, "Türk Halkının Suriyeli Sığınmacı/Mülteci Algısı", Ankara: Türksam Yayınları, 2018.
- TOPLU Reyhan, *TOHAV Göç Analiz Raporu 2014*, İstanbul: Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı, 2014
- ULUKAN Nihan Ciğerci, *Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan Göçmenleri Örneği*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Uluslararası Af Örgütü, "Hayatta Kalma Mücadelesi" Birleşik Krallık: Uluslararası Af Örgütü Yayınları, 2014.
- UNHCR, *Situation Syria Regional Refugee Response*, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113>, 23.06.2019 tarihinde erişildi.
- UNHCR, *Global Appeal: 2018-2019*, 2018, <https://www.unhcr.org/5a0c05027.pdf#zoom=95>, 08.04.2019 tarihinde erişim sağlandı,
- VENEY Cassandra, *Forced Migration in Eastern Africa Democratization, Structural Adjustment and Refugee*, United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2007.
- WOOD William, "Forced Migration: Local Conflicts and International Dilemmas", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 84, No. 4, 1994, pp.607-634
- YILDIRIM Ali, Hasan ŞİMŞEK, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 2. Basım, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2000
- ZAFER Zeynep, "Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikasına Karşı Direnişi", *Akademik Bakış*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2010, ss.27-44
- ZOLBERG Aristide, Astri SUHRKE, Sergio AGUAYO, *Escape from Violence: Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*, New York and Oxford: Oxford University Press, 1989

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	M. Emre Sarıç
Tez Adı	Sosyete: Sığınmacıların Bursa'nın Yerel Ekonomisine Etkisine Sosyolojik Bir Bakış
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Sosyoloji
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışman(lar)ı	Enes Battal Kaskın
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 01.08.2019

İmza :